

Ольга ХОРОШКОВСЬКА
Оксана ПЕТРУК

УКРАЇНСЬКА МОВА

4

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.411.1я7
Х 82

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 20.07.2015 р. № 777)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Умовні позначення

– початок уроку

– завдання додому

– робота в парах

– післятекстові
запитання і завдання

– цікаво знати

– зверни увагу! Запам'ятай!

Хорошковська О.Н.

Х 82 Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.Н. Хорошковська, О.М. Петрук. – Львів : Світ, 2015. – 184 с.

ISBN 978-966-603-925-8

Підручник спрямований на подальше розширення і поглиблення знань школярів про українську мову як засіб спілкування, про частини мови, речення, текст, найважливіші правила вимови і грамотного письма, формування комунікативних навичок. Засвоєнню цих відомостей сприяють презентація мовного і правописного матеріалу у діалогічній формі спілкування із уже знайомими з попередніх років навчання героями, а також ілюстративний матеріал, створений спеціально для цього видання. Вміщені у підручнику тексти для читання і розвитку мовлення не лише навчально-інформаційні за змістом, а й емоційно ціннісні, а завдання, які їх супроводжують, вимагають від учнів творчої активності, спонукають до власних суджень, міркувань і висновків.

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.411.1я7

ISBN 978-966-603-925-8

© Хорошковська О.Н., Петрук О.М., 2015
© Шингур О.В., ілюстрації, 2015
© Видавництво «Світ», 2015

Державний Гімн України

*Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
і покажем, що ми, браття, козацького роду.

МОВА І МОВЛЕННЯ. ПРАВОПИС

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО У ТРЕТЬОМУ КЛАСІ

Слухаємо – розуміємо тексти, складаємо діалоги, дотримуємось культури мовлення

1. 1. Послухай. Поміркуй. Дай відповідь.

Першого вересня ви прийшли до школи. Вітаєте одне одного. Розповідаєте, де відпочивали. Розпитуєте друзів, як вони провели канікули. Яким мовленням ви користуєтесь – усним чи писемним?

2. Пригадай, як треба ввічливо розмовляти. Як звернутися до співрозмовника? Що треба сказати на початку розмови і в кінці?

3. Розіграйте діалоги: а) розпитайте одне одного, де провели літні канікули, з ким познайомились; б) уявіть, що у класі хтось новенький. Познайомтеся з ним / нею.

2. Послухай вірш. Про що у ньому йдеться?

«Будь ласка», «Спасібі» і «Будьте здорові» – слова необхідні й корисні у мові.

Приємно їх чути і в школі, і вдома від мами, від вчителя й просто знайомих.

Тож радим: частіше їх, друзі, вживайте, даруйте сміливіше радісний настрій!

І кожен свій день, як завжди, починайте зі слів: «Добрий ранок!», «Вітаю!» і «Здрастуй!»

(Переклад з англійської)

Які слова завжди приємно чути? До чого закликає пісенька? Які ще слова ввічливості ти знаєш?

Слово *ввічливий* походить від слова *очі*. З давніх-давен існував звичай: коли гість приходив до когось із добрими намірами, він мав чesно дивітися господареві у вічі. Звідси – ввічливий – той, хто бажає добра.

3. 1. Прочитай лист дідуса Лінгвіста. Яким мовленням він користувався – усним чи писемним?

Добрий день, дорогі друзі!

Ось ми й знову зустрілися. За літо ви добре відпочили, пірослі. Тепер навчаєтесь у четвєртому класі. Тут ви дізнаєтесь багато нового, цікавого. Тож рушаймо разом у Країну Знань. Але скажy відразу: мандрувати буде нелєгко. Доведеться виконувати різні завдання, відповідати на багато запитань. Затє скільки цікавого ви дізнаєтесь!

А допомагатимуть вам, як завжди, україночка Галінка, електронний хлопчик Кібєрик і допитливий Гугуце.

До кого звернувся дідусь Лінгвіст? Як саме?

Куди він запрошує вас мандрувати? Хто допомагатиме вам дізнаватися нове про українську мову?

2. Поміркуй, що тобі треба знати, щоб оволодіти писемним мовленням – уміти читати й писати.

4. Щоб розповісти, запитати, попросити про щось, ти вживаєш речення (proposiija). Пригадай, що таке речення. Вибери правильну відповідь з наведених.

А. Речення – це слово або кілька слів.

Б. Речення виражає закінчену думку.

В. Речення – це слово чи кілька зв'язаних між собою слів, які виражають закінчену думку.

5. Вивчи напам'ять вірш про слова ввічливості (с. 4).

Повторюємо звуки і букви та алфавіт. Читаємо і пишемо

6. 1. Послухай діалог і скажи, що порадила Гугуце Галинка.

– Ти знаєш, Галінко, мені здається, що я забув деякі букви української мови.

– Гугуце, цьому легко зарадити.

Поглянь на внутрішню сторону обкладинки – там записано усі букви. Прочитай їх. А щоб запам'ятати букви української мови, треба писати слова з ними.

– Дякую, Галінко. Я все зрозумів.

2. Прочитай на внутрішній стороні обкладинки букви української абетки.

3. Прочитайте діалог Гугуце і Галинки. Розіграйте його в ролях

7. Прочитайте запитання дідуса Лінгвіста, поміркуйте і дайте відповіді.

1. Чим відрізняються звуки від букв?

2. Які звуки є в українській мові? Прочитайте таблицю Кібєрика й назвіть їх.

Голосні	[a], [o], [y], [e], [и], [і]
Приголосні	[б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [дж], [ч], [ш], [г], [ґ], [к], [х]
	[д-д'], [т-т'], [с-с'], [з-з'], [дз-дз'], [л-л'], [н-н'], [- й]

3. Поміркуйте, чому приголосні звуки розміщено у два рядки.

4. Який приголосний звук не має твердої пари?

8. 1. Поміркуйте і дайте відповіді на запитання Гугуце.

Гугуце прочитав таблицю Кібєрика і запитав:

– Скажіть, будь ласка, а чому у рядку, де розміщені голосні, нема букв **я, ю, є, ї**? А в рядку, де приголосні, загубилася буква **щ**?..

2. Випиши букви української мови, які: а) позначають голосні звуки; б) завжди позначають два звуки. Запиши по два слова з виписаними буквами.

9. 1. Прочитай вірш *Грицька Бойка*, правильно вимовляючи звуки, позначені буквою **щ**.

Щиглі у кущах пища́ли,
щора́нку сповіща́ли:
– В куща́х вітри́ще сви́ще,
гуля́є морози́ще.

 Про кого розповідається у вірші? Про що сповіщали щиглі? Про який вітер йдеться – холодний чи теплий?

2. Спиши вірш. Підкресли букви, що позначають два приголосні звуки.

10. 1. Прочитай вірш *Григорія Усача*.

Живу́ть на сві́ті бу́кви –
всього́ їх три́дцять три, –
в них зача́їлись* зву́ки
і голосі́ живі́.

Мандри́вка** по абéтці –
доро́га в дивни́й край,
в чудо́вий край, що зве́ться
краї́ною ЧИТА́Й.

Мандри́вка по абéтці
хлопчи́ні до душі́ –
мандри́вка в край, що зве́ться
краї́ною ПИШІ́Й.

Мандри́вка по абéтці
веде́ його́ щодня́
до ра́дості, що зве́ться
краї́ною ЗНА́ННЯ.

 Про що розповідається у вірші? Що зачаїлося у буквах? У які країни веде знання абетки?

2. Поміркуйте, чи однакове значення мають слова *абетка*, *алфавіт*, *азбука*. Як називаються такі слова?

3. Спиши перші чотири рядки вірша. Підкресли букву, що завжди позначає два звуки. Обведи букву, яка не позначає жодного звука. Для чого вона вживається на письмі?

11. Прочитай і спиши вірш *Марії Познанської*.

Ми ду́же любим рідни́й край
і любим Украї́ну,
ї́ї лани́, зеле́ний гай,
в саду́ рясну́ кали́ну.

* *Зачаїлись* – сховались.

** *Мандрівка* – подорож.

Користуємося алфавітом, пояснюємо вживання великої букви. Читаємо й пишемо

12. 1. Прочитай текст.

Гугуце складав речення про . Але забув, як писати це слово. Галінка порадила приятелеві:

– Звернися до словника. Щоб швидко знайти це слово, пригадай, після якої букви його треба шукати у словнику.

2. Поміркуйте, де розміщено слово : на початку словника, в кінці чи в середині? Позмагайтеся, хто з вас швидше знайде це слово. Перевірте за словником правопис. Запишіть його.

13. 1. Прочитай текст.

Галінка принесла до класу книжки.

– Ось це казки, – сказала вона Гугуце. –
Постав їх на книжковій полиці так, щоб швидко можна було знайти потрібну книжку.

– Я знаю, як треба розмістити книжечки! – промовив Гугуце.

– Поясни, якщо знаєш.

– За алфавітом!

2. Запиши, у якому порядку треба розмістити на полиці такі казки: «Колобок», «Ріпка», «Цап і баран», «Пінокіо», «Лисиця і журавель».

14. Прочитай рядки слів. Запиши ті з них, у яких слова розміщені в алфавітному порядку.

Зошит, ручка, пенал, книжка, олівець.

Азбука, буква, звук, наголос, склад.

Будінок, вулиця, місто, село, річка.

15. Прочитай і запиши в алфавітному порядку імена казкових персонажів.

Буратіно, Мальвіна, Снігуронька, Котигорошко.

16. Запиши в алфавітному порядку п'ять імен своїх друзів.

Читаємо і пишемо. Вживаємо велику букву

17. Вибери правильний варіант написання і запиши слова. Поясни свій вибір.

(Ш)(ш)кола, (О)(о)деса, (У)(у)країна, (Д)(д)ніпро,
(К)(к)азка, (С)(с)ело, (У)(у)країнка, (Т)(т)арасик.

18. Прочитай уривок з вірша *Олександра Олеся*. Про що ти з нього довідався(-лась)? Спиши. Поясни вживання великої букви.

...Де стоїть тепер наш Кійів,
там була сама гора.
Жив там перший Кий з Хорівом,
Щек та Либідь – їх сестра.
Над самим Дніпром на горах,
огороджений з боків
ровом, мурами, валами,
Кійів віріс і розцвів.

19. 1. Прочитайте. Поміркуйте і дайте відповідь на запитання.

Діда звать Миколою Олександровичем. Його внука –
Денисом Сергійовичем. А як звать онукового батька?

2. Запиши текст і відповідь на запитання. Поясни вживання великої букви.

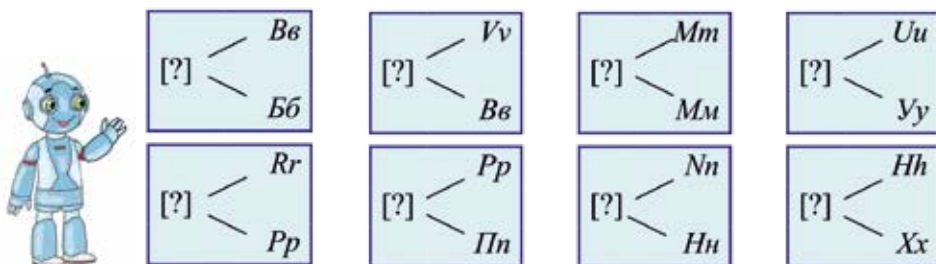

20. Пригадай і запиши назви міст і сіл, у яких тобі довелося побувати. З якої букви (великої чи малої) ти запишеш ці слова? Чому?

Розрізняємо букви рідної й української мови. Перекладаємо українською, пишемо

21. 1. Розглянь таблички Кіберика. Чи однаковий звук позначають букви в молдовській і українській мовах?

2. Запиши по два слова з буквами української мови.

22. Розглянь і назви слова – назви малюнків. Прочитай підпис Гугуце. Яких помилок він припустився? Запиши слова правильно.

Левідь, торкба, руска, сопечко.

23. 1. Вимов слова – назви малюнків.

2. Назви звуки, які ти вимовив(-ла), познач їх буквами.

3. Підкресли букви, які пишуться однаково в обох мовах, але позначають різні звуки.

4. До яких зі слів – назв малюнків підходить така звукова схема:

• = • — • = ?

24. Прочитай слова. Переклади і запиши їх українською мовою.

Borș, ceai, ceáinic, clasă, ochelári, școálă, fazan, crizanteme, mama, víscol.

25. 1. Прочитай текст.

Під зеленою жив . Біля його була невеличка грядочка. Як тільки сходило , поспішав до струмка. Набірвав у воду, поливав , , і .

2. Спиши, записуючи слова замість малюнків.

26. Прочитай вірш *Валерія Яновського*, правильно вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами. Спиши.

У соро́ки-та́тка – на соро́чці ла́тка.
У соро́ки-ма́ми – фа́ртушо́к з ла́тками.
В до́нечки-соро́ки – у ла́точках бо́ки.
А в соро́ки-си́на – ла́тана сви́тіна.
ТЬо́хка солове́йко: «Ла́тана сіме́йка!»

Читаємо, правильно наголошуючи слова. Ділимо слова на склади для переносу

27. 1. Прочитай вірш *Михайла Стельмаха*, правильно наголошуючи слова та вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами.

У сестри́чки Га́лі грядочка і каву́н в ряби́й соро́чці.
невели́чка, на́че кла́дочка. Був на грядці́ і горо́х,
А на грядці́ – оги́рочки та його́ ми з'їли вдвох.

Пи́шемо – вимовля́ємо:
на грядці́ – на гря́[ц':]і
у соро́чці – у соро́[ц':]і

Про кого і про що розповідається у вірші? Які овочі вирости на грядці?

2. Спиши перший рядок вірша, поділяючи слова рисками на склади.

3. Підготуйтеся до виразного читання вірша. Для цього зробіть розмітку: початок речення і рядка позначайте так: ↗ (підвищення голосу), а їх кінець – так: ↘ (зниження голосу). Після розділових знаків і в кінці кожного рядка позначте паузи: довгі (//) і короткі (/). Повправляйтесь у виразному читанні вірша.

4. Складіть запитання за змістом вірша.

В українській мові є слова, які можна наголошувати по-різному: *алфаві́т* і *алфа́віт*, *по́милка* і *помі́лка*, *за́вжди* і *завжди́*, *у́смішка* і *усмі́шка*.

Однак у деяких словах зміна наголосу може змінити їх значення: *далека доро́га* – *дорога́ картина*; *бра́ти у руки* – *вони брати́*.

28. 1. Галинка склала мовні задачі. Прочитай і спробуй їх розв'язати.

У слові два голосні́х зву́ки. Скільки в ньому складі́в?

У слові три складі́. Скільки в ньому голосні́х зву́ків?

У слові три приго́лосних зву́ки. Скільки в ньому складі́в?

2. Поміркуйте, яку із задач не можна розв'язати. Поясніть, чому.

29. 1. Прочитай слова. Спиши їх, поділяючи на склади. Які з цих слів не можна перенести?

У́чень, шко́ла, о́сінь, па́рта, оліве́ць, уро́к, зо́шит.

2. Поміркуйте, як правильно перенести слово *олівець*.

30. 1. Прочитай вірш *Георгія Шмицького*. Поміркуй, чи повірять мишки котикові. Чому так думаєш?

На осóнні* ко́тик спить.

Хоч мали́й, а зві́р.

Ми́шкам ти́хо муркоти́ть:

– Мир-р-р, мир-р-р, мир-р-р.

2. Спиши вірш, поділяючи слова на склади для переносу.

* *Осо́ння* – сонячна сторона.

31. Прочитай і відгадай загадку. Спиши, дописуючи відгадку.
Підкресли слова, які не можна перенести.

Є чарівні́к у шко́лі в нас. Озвѣ́ться ще раз – го́мін*.
Ану́, впізна́йте, хто він? Щоб не спізні́тись на уро́к,
Озвѣ́ться – ти́ша йде у клас. нам го́лос пода́є ...

Розрізняємо звукове значення букв я, ю, є, ї.
Читаємо, аналізуємо, пишемо

32. Кіберик запропонував Гугуце дібрати приклади до звукових схем. Хлопчик не зумів виконати завдання. Допоможіть йому.

я $\begin{cases} \text{[йа],...} \\ \text{[’а],...} \end{cases}$ ю $\begin{cases} \text{[йу],...} \\ \text{[’у],...} \end{cases}$ є $\begin{cases} \text{[йе],...} \\ \text{[’е],...} \end{cases}$ ї — [йї],...

33. 1. Прочитай уривок з вірша *Анатолія Костецького*. До чого закликає автор?

Усміхні́ся всі́м навко́ло:
не́бу, со́нцю, кві́там, лю́дям.
І тоді́́ обов’язко́во
день то́бі́ весели́м бу́де.

2. Поміркуйте, яка роль букв **я, ю** у словах цього вірша. А в слові *обов’язково*?

3. Якому зі слів другого рядка відповідає звукова схема $\boxed{= \bullet = \bullet -}$?

34. 1. Прочитай мовчки вірш *Івана Франка*.

Дріма́ють се́ла. Я́сно ще
осі́ннє со́нце ся́є,
та хо́лодом осі́ннім вже
в пові́трі потяга́є.

Темно-зеле́нії садкі́
дріма́ють вже без пло́ду,
і ти́хо грі́ються хаткі́,
і ве́рби гну́ться в во́ду.

Яка тема вірша? Які зміни в природі описує автор? Це рання осінь чи пізня?

* *Го́мін* – zgomot.

2. Спиши перші чотири рядки вірша. Підкресли букви **я, ю, є**, які позначають два звуки. Якому зі слів другого рядка відповідає ця звукова схема: **==●==●**? Чому так думаєш?

3. Зробіть розмітку вірша. Підготуйтеся до виразного читання.

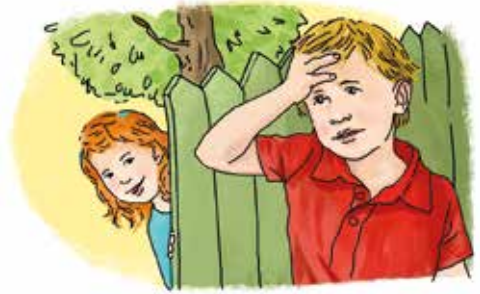
35. Галинка склала мовну задачу. Прочитайте її і розв'яжіть.

Які з букв **я, ю, є** чи **ї** можуть бути самостійними словами?

36. Прочитай вірш *Василя Кравчука*. Спиши. Підкресли букви, що позначають два звуки, двома рисками, а м'якість приголосного – однією.

В Юри є сестрічка Юля,
невелічка вереду́ля.
Лю́бить Юля утіка́ти,
бо не хо́че йти до ха́ти.
Доганя́в Юра́сик Ю́лю
і набі́в на ло́бі гу́лю.

Слухаємо і читаємо. Розрізняємо тверді й м'які приголосні звуки, вправляємось у вимові

37. 1. Послухай вірш *Тетяни Корольової*.

Ше́піт, ше́лест, ше́рех лі́стя...
Хо́дить о́сінь зо́лотіста,
жо́втоко́са, ба́грянíста,
з ти́хим шу́мом падо́лісту.
Ше́лест, шу́рхіт по дібро́ві...
Стíха о́сінь ко́лискóві
ше́пче на́м про не́ба про́сінє.
Ше́пче о́сінь. Ше́пче о́сінь...

Яку картину природи ти уявив(-ла), послухавши вірш? Чи нагадує його мелодика шум вітру, шелест листя? За допомогою яких звуків створена ця картина?

2. Прочитай вірш, передаючи його настрій, мелодику. Спиши перші чотири рядки.

38. 1. Прочитайте слова. Повправляйтесь у вимові звуків.

[с – с']: осá, óсiнь, сiк, дiдúсь, бабúся.

[д – д']: сад, сядь, дядько, будь, бúдьте.

[дз – дз']: дзвiнóк, ґедзь, дзьоб, дзьóбати.

2. Запиши слова. Підкресли букви, що позначають м'які приголосні звуки. Якими буквами позначено їх м'якість на письмі?

39. 1. Прочитай скоромовку. Вивчи її і запиши з пам'яті.

У Катру́сі коса́ ру́са,
коса́ ру́са у росі́,
бо росíнки до Катру́сі
попросíлися усí.

2. Підкресли двома рисками букви, що позначають м'який звук [с'].

40. 1. Прочитай лічилку, вивчи і запиши її з пам'яті.

Ґедзь, осá і бджíлка –
ось í вся лíчилка.

2. Назви слова з м'якими приголосними звуками.

3. Підкресли слова, в яких один приголосний звук позначено двома буквами.

41. Прочитай скоромовку, правильно вимовляючи звук [ґ]. Навчися промовляти скоромовку швидко. Спиши.

Нiс Гриць пирíг
че́рез порíг,
наступíв на горíх,
упав че́рез порíг.

42. 1. Прочитай уривок з вірша *Тамари Журби*. Про кого і про що в ньому йдеться?

Дзiнь-дзелéнь!.. Дзiнь-дзелéнь!..

Хто це дзвóнить цілу ніч і цілий день?..

Крiт-зв'язкíвець телефóни в лiс провóдить.

Дзiнь-дзелéнь!.. Дзiнь-дзелéнь!..

2. Спиши. Підкресли букви, які позначають м'які приголосні звуки.

Вправляємось у вимові й письмі м'яких подовжених приголосних. Складаємо розповідь

- 43.** 1. Прочитай вірш *Грицька Бойка*. Вивчи і запиши його з пам'яті.
- У слона́ **боли́ть** нога́,   **гостюва́в** кома́р у **ньо́го**,
слон **сього́дні шкутильга́***:   **наступі́в** йому́ на но́гу.
2. Визнач м'які приголосні у виділених словах. Якими буквами позначено їх м'якість?

- 44.** 1. Пригадай вірш *Алли Свашенко* «Є такі чудні слова». Прочитай його і випиши слова з подовженими м'якими приголосними.

Є такі чудні слова:	Це облі́ччя і насі́ння,
звук оди́н, а ні́би два.	бездо́ріжжя і ка́мі́ння.
В сло́ві зву́ки ці живу́ть,	Це житт́я і майбу́тт́я,
їх подóвженими зву́ть.	це воло́сся і взутт́я.

2. Як позначаються м'які подовжені приголосні на письмі?

- 45.** 1. Прочитайте прислів'я. Як ви їх розумієте?

1. Де́рево си́льне корі́нням, а лю́дина — знанн́ям.
2. Ва́жко у навча́нні — ле́гко у труді́. 3. Ма́ленька пра́ця кра́ща за вели́ке безді́лля. 4. Є терпінн́я — бу́де й умі́ння.
2. Випиши слова з подвоєними буквами. Які звуки вони позначають?
3. У яких прислів'ях є слова, протилежні за значенням? Назви їх.

- 46.** Від наведених слів утвори інші, які б відповідали на питання *що?* Вимов і запиши за зразком.

Малюва́ти – малюва́ння.	Пла́вати – ... .
Слу́хати –	Писа́ти – ... .

- 47.** Прочитай слова і зроби їх буквений запис.

Змага[н':а], чита[н':а], зі[л':а], весі[л':а], узлі[с':а].

- 48.** Прочитай текст і поясни правопис виділених слів. Добери заголовок і запиши текст.

Окса́нка – ма́ленька дівчинка. Ма́ма одягла́ її у блакитне **пла́ттячко**, нове́ньке **взутт́я**. У **воло́сся** у неї – бі́ла стрі́чка. Окса́нка – спра́вжня краса́ня.

* *Шкутильга* – şchiop.

49. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Хліб завжди був мірилом життя. Жодна подія не обходилася без паляниці. З хлібом будували хату і справляли весілля. Мати ув'язувала в рушнік окраєць хліба сину в даліку дорогу. З хлібом і сіллю зустрічали дорогих гостей.

2. Спиши. Підкресли слова з подвоєними буквами. Вимов звуки, які вони позначають.

50. Прочитай вірш Якова Щоголіва. Спиши. Підкресли букви, що позначають подовжені м'які приголосні.

На траві й квітках росинки.
Шелестіння й гомін гілки.
Щебетання й пісня пташки.
Скрип жука, гудіння бджілки.

Читаємо й аналізуємо. Вправляємось у вимові й письмі слів з апострофом

51. Послухайте текст. Поміркуйте над запитаннями дідуся Лінгвіста і дайте відповіді.

– Діти, – звернувся дідусь Лінгвіст до учнів, – ви знаєте, що букви **я, ю, є** вживаються на письмі, щоб позначити м'якість приголосних. Але бувають випадки, коли ці букви вживаються на письмі після букв, що позначають тверді приголосні **[б], [п], [в], [м], [ф]** та **[р]**.

– Чи можуть букви **я, ю, є** позначати в цьому випадку м'якість? Тоді які звуки вони позначають? Пригадайте, з допомогою якого знака це передано на письмі?

Ось що розповідає про себе цей знак:

Я такий же, як знак розділовий,
і відомий шкільній дітворі.
Та в словах української мови
я пишусь не вниз, а вгору.
Спробуй лиш написати ім'я –
зразу стану потрібним і я.

Дмитро Білоус

52. Прочитай слова. Які звуки позначено буквами **я, ю, є, ї**? Після яких букв і перед якими вживається апостроф?

Б'ють, п'ять, дів'ять, в'є, м'ята, Мар'янка, пір'іна.

Апостроф вживається після букв **б, п, в, м, ф, р**, що позначають тверді приголосні, перед **я, ю, є, ї**.

53. 1. Прочитай речення. Простеж за вимовою звуків, позначених буквами **я, ю, є**.

1. Хлоп'ята б'ють м'яч у ворота. 2. Мар'янка п'є сік.
3. Дем'янка працює з комп'ютером.

2. Спиши. Підкресли букви, між якими стоїть апостроф. Поясни його вживання.

54. 1. Прочитайте звукові схеми.

[пйат'] – ...

[пірйіна] – ...

[пйут'] – ...

[румйаний] – ...

[бйе] – ...

[пйатниц'а] – ...

2. Позначте звуки буквами. Які букви ви записали на місці звуків [йа], [йу], [йе], [йї]? Який знак вжили перед ними? А якими буквами позначили звуки [т'], [ц'а]?

55. Прочитай і спиши приказки. Поясни правопис слів з апострофом.

1. Не розіб'єш горіха – не дістанеш і зернятка.
2. Заздрість здоров'я їсть. 3. На чужому подвір'ї і мұхи б'ють. 4. Батьком і матір'ю не хваліся, а хваліся ділом.

Читаємо текст, правильно вимовляємо і пишемо слова з апострофом

56. Прочитай текст, правильно вимовляючи слова з апострофом. Спиши, поясни правопис виділених слів.

Євгєнкові дів'ять років. Найбільшою турботою хлоп'яти є голуби. Пташина сім'я в нього невеличка. Голуб і голубка. Вони сміливо гуляють подвір'ям, а живуть у дерев'яній голуб'ятні.

57. Запиши, у кого хто, вибираючи з дужок правильний варіант.

У горобчика – горо(бя/б'я)тка.

А в голубки – голу(бя/б'я)тка.

У соло(ві/в'ї)хи – соло(вя/в'я)тка.

А в ластівочки – ласті(вя/в'я)тка.

58. 1. Вимов слова – назви малюнків. Поміркуй, чи треба вживати апостроф під час письма цих слів. Чому?

2. Запиши слова – назви цифр і малюнків. Підкресли букви, між якими стоїть апостроф.

59. Спиши текст, замінюючи звукові схеми буквеним записом.

Тепер я живу у місті. Та враз згадав хло[пйа]чі
заба́ви на ба́тьковому подві[рйі]. Задзвеніли мені
соло[вйі], заворкотіли голу[бйа]та. Запа́хли в рідному
саду́ ру[мйа]нок і [мйа]та.

60. Прочитай і спиши прислів'я. Як ти їх розумієш? Поясни правопис слів з апострофом.

1. Дóбре ім'я́ краще ба́гатства. 2. Пта́шка кра́сна свої́м
пі́р'ям, а лю́дина – знанн'я́м. 3. На́йбі́льше ба́гатство –
здо́ров'я. 4. Тя́жко то́му жи́ти, хто зло пам'я́тає.

СЛОВО, ЙОГО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Слухаємо – розуміємо, читаємо, розрізняємо значення слів, групуємо їх

61. Послухай текст.

– Діти! Сьогодні ми поговоримо про слово і його значення в житті людини, – почав свою розповідь дідусь Лінгвіст.

Слово, як писав український письменник Іван Цюпа, то дивний вітвір* людини. За допомогою слова, мови люди спілкуються між собою. І кожна мова по-своєму прекрасна. Вона, мов неповторний самоцвіт**, виграє всіма барвами веселки, має своє звучання і красу.

Кожне слово – це ніби діамантова намистінка*** у великому разку**** нашої мови. Кожне слово має свій зміст, свою красу. У мене народжується велике почуття радості при згадці таких слів, як *світанок, сонячний промінь, весняний струмок, голуба далечінь, блакитна високість неба*. А скільки таких слів існує у кожній мові! І за кожним – глибина змісту і краса!

Тож будьте, діти, уважними до слова, вдумуйтесь у його значення, запам'ятовуйте і вживайте у власному мовленні.

Про що ти довідався(-лась) з тексту?

Прочитай перші два абзаци. Спробуй розказати, про що у них розповідається.

Прочитай другу частину тексту. Як сказано тут про слово?

З чим письменник *Іван Цюпа* порівнює слова?

Яке почуття народжується у душі автора від краси слова?

А які слова викликають почуття радості у тебе?

До чого закликає дідусь Лінгвіст?

62. Прочитай розмову Галинки і Гугуце.

– Галінко, так що значить – *слова, як діаманти?* – запитав Гугуце.

* *Вітвір* – lukru.

** *Самоцвіт* – piatră brută (neprelucrată).

*** *Діамантова намистінка* – pierlă.

**** *Разок* – намисто; *тут*: поєднання слів, ніби намистинок.

– Пригадай, Гугуце, у кожній мові є слова – назви предметів, ознак, дій, кількості та інші. Уміння їх добирати і поєднувати в реченні, щоб висловити думку, і створює красу нашого мовлення. Можна сказати: «Настала осінь». А можна: «Настала *золота* осінь», «*Красується* осінь». Слова *золота*, *красується* і будуть тими діамантами, які передають красу природи. От що значать слова у мові!

Про що запитав Гугуце Галинку?

Які приклади навела дівчинка, щоб відповісти на його запитання? Яку картину природи ти уявив(-ла), прочитавши речення «Настала осінь» і «Настала золота осінь»?

63. 1. Прочитайте слова. Поміркуйте, чи однакове їх значення. На скільки груп їх можна поділити?

Ліс, зелений, лістя, рости, за, працювати, жовтий, у, під, гриб, великий, їжак, жити, хата, учень, солодкий, з, над.

2. Запиши слова кожної групи за зразком:

Зразок. Назви предметів: сонце, ... , ...

64. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Добери і запиши заголовок і текст.

Рум'яна кругла українська паляниця лежала на столі і була, як сонце. Хліб і сіль на столі означали добробут*. Без солі – несмачно, без хліба – несітно**.

2. Які за значенням слова вжито, щоб розповісти про хліб? З чим порівнюється паляниця?

3. У першому реченні підкресли слова – назви ознак, у другому – назви предметів, у третьому – службові слова.

Складаємо текст за змістом малюнка

65. 1. Розгляньте малюнок. Доберіть заголовок. Колективно складіть невеликий текст за змістом малюнка і запишіть його.

* *Добробут* – bunăstare.

** *Не сітно* – nesăţos.

2. Прочитайте складений текст. Які за значенням слова вам довелося вжити, щоб розповісти про осінній день?

66. 1. Прочитай уривок з оповідання Андрія М'ястківського.

У ЖОВТНІ

У жовтні ще лагідне сонечко. Ще глибоке синє небо. Та все частіше його затягують сірі хмари. Студять* землю північні вітри. О цій порі відлітають у теплі краї останні перелітні птахи. А їжачок і жабка готуються до зимової сплячки.

Яка пора року описана? А місяць? Які за значенням слова вжив автор, щоб описати цю пору року?

2. Випиши слова – назви ознак разом зі словами – назвами предметів.

Зразок: осінній день, ...

3. Назви слова – назви дій.

4. Спиши останнє речення. Підкресли службові слова.

5. Пригадай, назви і запиши назви осінніх місяців.

Утворюємо речення з поданих слів. Складаємо текст

67. 1. Прочитайте слова. Чи однакове значення вони мають? На яку тему можна скласти текст, використовуючи ці слова?

Ми, зоопарк, ходили, у; там, величезного, бачили, слона; були, там, і, мавпочки, маленькі, веселі; стри-

* Студять – охолоджують.

ба́ли, й, го́йда́лися, во́ні; на, по́ляні, жи́рафи, о́горо́жею, за, гу́ляли, і, зе́бри; а, ми, ще, ле́вів, ба́чили, ти́грів, ве́дме́дів; ці́каво, у, бу́ло, зоопáрку.

2. Упорядкуйте слова так, щоб утворилися речення.

3. Складіть і запишіть текст на дошці і в зошиті.

68. 1. Прочитай текст, добери до нього заголовок. Спиши текст.

Іде́ цап волоха́тий, іде́ борода́тий, ро́жінцями пома́хує, боро́дищем потрі́пує, ко́пітцями посту́кує: іде́, ме́кає-гука́є, кіз і козе́нят склика́є (*За Костянтином Ушинським*).

2. Які за значенням слова використав автор, щоб розповісти про те, який цап і що він робить?

3. Підкресли слова – назви предметів однією прямою лінією, назви дій – двома, а назви ознак – хвилястою.

Слухаємо, читаємо і переказуємо казку, знаходимо та добираємо синоніми й антоніми

69. Послухай розповідь дідуса Лінгвіста.

– Ви вже знаєте, діти, що в ко́жній мо́ві є слова́, хоч і рі́зні за зву́чанням і на́писанням, але́ одна́кові чи бли́зькі за зна́ченням. Це – **сино́німи**. На́приклад: *каза́ти, говори́ти, розпо́віда́ти*.

Є й слова́ проти́лежні за зна́ченням – **анто́німи**. На́приклад: *ве́рх – низ, холо́дний – гаря́чий, йти – сто́яти*. Слова́-анто́німи ча́сто вжива́ються у прислі́в'ях і при́казках. На́приклад: «*Весно́ю* – не посе́єш, *восені́* – не збере́ш». Або́: «На чо́рній землі́ бі́лий хлі́б ро́дить».

Вжива́ння та́ких слів ро́бить на́ше мо́влення ба́гатим, краси́вим, влу́чним.

Про які слова розповів дідусь Лінгвіст? Чи є такі в молдовській мові?

70. 1. Прочитай казку.

ФЛАМІНГО І ЧАРІВНИЦЯ ЁФА

Колись давно в Африці жила маленька принцеса Флама. У неї було гарне личко, а чудова рожева сукня нагадувала ранкову зорю. Флама була доброю і лагідною дівчинкою.

Не любила принцесу жорстока і зла чарівниця Ёфа.

Вона перетворилася на отруйну змію і захотіла вбити Фламу. Та добра фея не дозволила цього, а перетворила принцесу на рожевого птаха фламінго і сказала:

– Тільки тоді, як хтось подарує фламінго квітку, назва якої схожа на назву птаха, Флама знову стане принцесою.

Минув час. Одного ранку хлопчик подарував фламінго букет рожевих флоксів. І о диво! Чари розвіялися. Флама знову стала вродливою дівчинкою. А зла чарівниця Ёфа лишилася потворною змією.

Назви *фламінго* і *флокс* означають *пóлум'я*. Бо і квітка флокс, і птах фламінго рожеві, наче відблиски *пóлум'я*.

Про кого і про що розповідається в казці?

Хто тобі більше сподобався – Флама чи Ёфа? Чому? Відповідай так: «Мені більше сподобалась ..., тому що вона була ...»

2. Знайди у казці синоніми й антоніми. Кого вони стосуються?

3. Допиши речення, вживаючи синоніми й антоніми.

Флама була ... , ... , а Ёфа – ... , ...

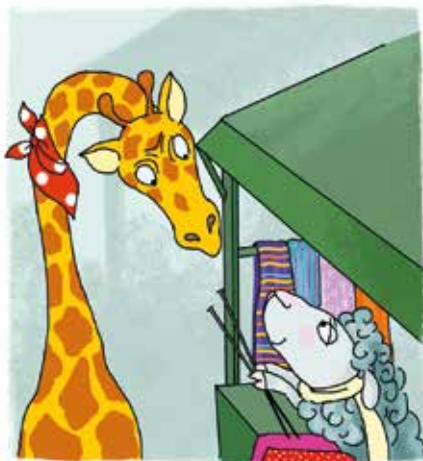
4. Навчися переказувати казку «Фламінго і чарівниця Ёфа».

Спостерігаємо за вживанням синонімів й антонімів у текстах

71. 1. Прочитай вірш *Яни Яковенко*. Про кого і про що він?

На базарі жираф
вибирав тёплий шарф.
Переміряв чималенько –
всі шарфи коротенькі.
Є великі, є маленькі,
є широкі, є вузенькі,
є блискучі, наче змії,
та нема на довгу шію.
І, нарешті, в продавщиці
він купів дві гострі спіці.
І тепер собі жираф
вдома в'яже довгий шарф.

2. Які слова використано у вірші, щоб показати, які були шарфи? Ці слова синоніми чи антоніми?

3. Прочитай перші чотири рядки вірша, щоб зрозуміти значення слова *чималенько*. Добери до нього синонім. А до слова *коротенький* знайди антонім у тексті.

4. Спиши уривок, в якому розповідається про шарфи. Підкресли антоніми.

72. 1. Прочитай уривок з вірша *Василя Латанського* «Віхола».

Метé, метé хурдéлиця,	Віхола, вертéлиця,
порóша, хуртовіна,	хурдéля, завірюха,
то на дорóзі стéлиться,	метéлиця, кужéлиця
то в хáту снігом кíне.	ще й вивертá кожۇха.

Яку картину зимової природи ти уявив(-ла)?

Які слова автор дібрав, щоб передати цю картину? Це синоніми чи антоніми?

2. Випиши з тексту слова-синоніми до слова *віхола*.

3. Яке слово рідної мови тобі нагадує слово *віхола*?

73. 1. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

1. Хто хóче багáто знáти, тóму трéба мáло спáти.
2. Пóвний кóлос до землі гнéться, а порóжній – до нéба пнéться.
3. За малéньким погнáвся, а веліке загубів.

2. Спиши. Підкресли антоніми.

3. У другому прислів'ї Галинка підкреслила аж шість антонімів, а Гугуце – лише два. Поміркуйте, чи правильно зробила Галинка. Доведіть свою думку.

74. 1. Прочитай і допиши прислів'я, додаючи антоніми до виділених слів. Підкресли антоніми.

Знай **бі́льше**, а говори́ ... .

Ко́рінь навча́ння **гіркий**, а його́ плід – ... .

Кра́ще річ **но́ва**, а дру́жба – ... .

2. Поясни значення прислів'їв.

3. Чи є у другому прислів'ї інші слова – антоніми?

Читаємо казку, знаходимо синоніми й антоніми

75. 1. Послухай казку. Про кого в ній розповідається?

ДЛЯ КОГО ГОЛКІ В ЇЖАКА

Яко́сь восе́ні лиси́цю захо́пив у полі дощ. Ві́мокла вона́ дуже́. Похню́пила лиси́ця го́лову та й ча́лапає по калю́жах. Бредé, бредé, коли́ гля́не – ку́щик ростé. Лиси́ця – до ньо́го. Прибі́гає, аж там їжа́к сиді́ть. Від дощú схова́вся.

– Посу́нься! – бу́ркнула лиси́ця, штовхну́ла їжака́ в бік – та аж скри́кнула від бо́лю. – Ой, ли́хо! До тебе́ ж торкну́тися не мо́жна. Чом ти не пого́лиш свою́ гидку́ щети́ну?

– Спаси́бі за пора́ду, але́ вона́ не для ме́не, – мо́вив їжа́к.

– Та ти поду́май, – сказа́ла лиси́ця. – Що в тих голка́х га́рного? Пого́ли їх, бо всі дру́зі від тебе́ відмо́вляться...

– Мої́ голки́ не для дру́зів, – промо́вив їжа́к, – вони́ для воро́гів.

Хто з героїв казки був хитрий, а хто – розумний?

2. Прочитай текст. Знайди і запиши синоніми до слів *йти*, *говорити*.

3. Чи є у тексті антоніми? Назви їх.

4. Прочитайте казку в особах.

76. 1. Прочитай і закінчи кожне речення, додаючи потрібні слова.

ЛЕДАЧИЙ І СТАРАНИЙ

Спочатку повчусь, а потім погуляю, – говорить ... .

Спочатку погуляю, а потім повчусь, – каже ... .

2. Випиши парами антоніми.

3. Чи є у цих реченнях синоніми? Запиши їх.

4. Чи можна слово *стараний* замінити словом *працьовитий*?

77. 1. Прочитай слова. Випиши групи синонімів.

Дощ, мріють, велетенський, град, думають, гадають, гроза, малий, гігантський, міркують, крихітний, злива, дрібний, величезний.

2. Чи є серед слів антоніми? Назви їх.

78. 1. Прочитай речення. Подумай, які зі слів, поданих у попередній вправі, слід вставити замість крапок.

1. **Хлопець** довго ... над задачею і все-таки **розв'язав** її. 2. Іринка бавилась з ... братиком. 3. На околиці міста збудували ... завод.

2. Запиши. Поясни написання виділених слів.

Читаємо, спостерігаємо за прямим і переносним значеннями слів у текстах

79. 1. Прочитай і поміркуй.

Про жовтий колір часто кажуть золотий, бо золото жовте. Наприклад: *золотé лістя, золотá осінь*. А чому люди говорять *золотá голова, золотій характер*?

Гугуце задумався, а потім попросів Галінку пояснити йому.

– Знаєш, Гугуце, – мовила Галінка, – в українській мові, як і в молдовській, слова можуть вживатися в *прямо́му* і *переносно́му значеннях* (sensul propriu și sensul figurat).

Люди, особливо письменники, часто вживають слова не в прямому значенні, а в переносному, тобто якість одного предмета переносять на інший за якоюсь ознакою. Це вони роблять для того, щоб яскравіше передати красу природи, людини чи предмета. Наприклад:

У небі сонечко цвіте:
всі кажуть – сонце золоте!
Хто любить діток над усі –
у того серце золоте!

Про що ти довідався(-лась) з тексту?

Хто найчастіше вживає слова у переносному значенні?

За якою ознакою сонце названо золотим? А серце?

2. Поясни, у якому значенні – прямому чи переносному – вжито слово *цвіте* у словосполученні *сонечко цвіте*.

80. 1. Прочитай словосполучення. Які зі слів вжиті у прямому значенні, а які – у переносному? Поясни значення слів – назв ознак.

М'який хліб – **м'яке** серце.

Тепла вода – **теплий** погляд.

Солодкий сік – **солодкі** слова.

Кам'яний будинок – **кам'яне** обличчя.

Гострий ніж – **гострий** розум.

2. Спиши. Підкресли слова, вжиті в переносному значенні.

3. Складіть і запишіть речення з двома словосполученнями (за власним вибором).

4. Поясни правопис виділених слів.

81. 1. Прочитайте сполучення слів зліва і знайдіть відповідне їм значення справа. Запишіть за зразком.

дихну́в вітере́ць

шепо́че лі́стя

біжи́ть струмо́к

медо́ві я́блука

зото́та бері́зка

жо́вта

пові́яв

шелесті́ть

солóдкі

тече́

Зразок: дихну́в вітере́ць – пові́яв.

2. Складіть і запишіть речення з двома словосполученнями, що зліва (за власним вибором).

82. 1. Прочитай текст. Поміркуй, у якому значенні вжито виділені слова. З якою метою?

За Юрієм Старостенком

Ходить **осінь** полями, лісами і луками, куриться білим туманом над річкою й озерами, **шарудить** опалим листям у садках і міських парках, **сіпле** останні **золоті листочки** на землю.

– Ах, яка чудова, яка гарна осінь! – кажуть люди.

Почувши такє, осінь стає ще лагіднішою, і тоді яскравіше світить сонце, глибшою стає блакить неба.

А якщо почне осінь бризкати дощиком, ніхто їй за це не дорікатиме: багатшими будуть врожаї, повноводнішими річки, ще густішими ліси. Нехай бризкає!..

2. Спиши перший абзац тексту, підкресли слова, вжиті у переносному значенні.

Читаємо й усвідомлюємо зміст тексту. Визначаємо в словах основу і закінчення, пишемо

83. Послухай розповідь дідуса Лінгвіста.

– Дорогі діти, – звернувся дідусь Лінгвіст до учнів, – сьогодні ми пригадаємо все про слово. Ви вже знаєте, що слова мають те чи інше значення. Це **повнозначні слова**.

Повнозначні слова складаються не лише зі звуків, а й з поєднаних між собою частинок. Головна з них називається **основа слова**. У ній міститься його основне значення. Наприклад: шко́ла, зе́мля, со́нце. З основою тісно зв'язане **закінчення**. У наведених словах **-а**, **-я**, **-е** – закінчення. Воно постійно змінюється у зв'язку з іншими словами. Наприклад: шко́л а – іду́ до шко́л и, пиша́юся шко́л ою. За допомогою закінчення слова зв'язуються між собою.

– А як бути, коли у слові немає закінчення, – тут же запитав Гугуце. – Наприклад, *зошит, клас?*..

– Молодець, – похвалив хлопчика дідусь Лінгвіст. – Справді, є багато слів, які не мають закінчення, або, як кажуть, мають *нульове* закінчення: *хліб*□, *син*□, *дід*□. Але як тільки потрібно пов'язати такі слова з іншими, з'являється закінчення. Наприклад, є слова *пригощати*, *хліб*. Щоб зв'язати їх, треба до слова *хліб* додати закінчення. І утвориться словосполучення *пригощати хліб* [ом].

Допомагають зв'язувати слова між собою не лише закінчення, а й службові слова: *до*, *на*, *під*, *з*, *у(в)*. Наприклад: *іти до клас* [у], *розмовляти з дід* [ом].

Що розповів про слова дідусь Лінгвіст учням?

Що таке *повнозначні слова*? З яких частинок вони утворюються? З чого утворюються повнозначні слова? Яка з частинок є основною? Чому?

Яка частина слова змінюється? Чи змінюється від цього значення слова?

Для чого служить закінчення?

Осно́ва сло́ва позначається так: —, а закінчення — так □: ма́м [а].

84. 1. Прочитай слова й словосполучення. Простеж, як змінюється закінчення слів у зв'язку з іншими словами.

Зо́шит, на, па́рт [а] – зо́шит на па́рт [і].

М'я́чик, під, па́рт [а] – м'я́чик під па́рт [ою].

У́чні, у, клас □ – у́чні у клас [і].

Ві́йти, з, клас □ – ві́йти з клас [у].

2. Спиши слова і словосполучення. Познач закінчення. Підкресли службові слова.

Щоб візначити у слові закінчення, потрібно змінити слово за питаннями. Наприклад: ось го́рщик □: бо́рщик (*у чо́му?*) – у го́рщик [у], па́ра (*над чим?*) – над го́рщик [ом].

Та части́на, яка змінюється, і бу́де закінченням.

85. Прочитайте слова. Зв'яжіть їх між собою, ставлячи питання *кому? ким? з ким? кого?* та добираючи закінчення, наведені справа. Запишіть утворені сполучення слів.

Розповідати, ма́ма;	-я
пиша́тися, сестра́;	-і
гра́тися, з, син;	-ою
запросіти, діду́сь.	-ом

86. 1. Прочитай вірш *Вікторії Забави*. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

Їжачо́к-лісови́чок	Скрути́вся кала́чиком,
зроби́в лі́жко з гілочо́к,	щоб його́ не ба́чили.
росо́ю уми́вся,	Йому́ сня́ться те́плі сні –
лістя́чком укри́вся.	бу́де спа́ти до весні́!

2. Простеж, як змінилося закінчення у словах *роса, листячко, калачик, весна*.

3. Спиши вірш. Познач основу і закінчення у виділених словах. Підкресли слово, з яким зв'язане кожне з виділених слів.

87. 1. Прочитай уривок з вірша *Катерини Гончар*.

У мо́го хлоп'я́ти з не́ба – оченя́та.
На мале́нькім лі́чку – із ка́ліни щі́чки.
Чу́бчик – з ко́лосочкі́в, го́лос – із дзвіно́чків.

Про кого розповідається у вірші? Що саме?

Розкажи, яким ти уявляєш цього хлопчика.

2. Спиши вірш. Познач закінчення у виділених словах. Поясни правопис слова *хлоп'яти*.

Змінюємо закінчення у словах – назвах предметів і назвах ознак, складаємо текст-опис

88. 1. Прочитай і поміркуй, чи змінилося значення слів – назв предметів від зміни закінчень.

Клас – у класі, з класом, біля класу.
Парта – з парті, на парті, під партою.
Вікно́ – у вікні́, біля вікна́, за вікно́м.

2. Спиши слова, познач закінчення, підкресли службові слова.

3. Поміркуйте, чи залежить зміна закінчення від службових слів.

89. 1. Прочитай слова – назви предметів і назви їх ознак. До якого роду належить кожне зі слів – назв предметів? Простеж, як слова – назви ознак змінюють свої закінчення залежно від роду слів – назв предметів.

Дуб (*він*) старій, висóкий.

Сосна́ (*вона́*) старá, висóка.

Дéрево (*вонó*) старé, висóке.

2. Спиши. Познач закінчення.

90. 1. Прочитай текст, змінюючи слова за питаннями, як показано у зразку.

Зразок: Марі́йка (*де?*) у шко́лі зустрíла (*кого́?*) по́другу.

ХТО КОГО́ ЧЕКА́Є

Бабúся (*де?*) в (ха́та) чека́є (*кого́?*) (вну́чка).

Вну́чка надво́рі чека́є (*кого́?*) (кі́цька).

Кі́цька (*де?*) у (клу́ня*) чека́є (*кого́?*) (ми́шка).

Та ми́шка (*де?*) в (нора́) са́ме спить.

Отóж усі́ чека́ють, коли́ ми́шка проки́неться.

2. Запиши текст без питань, змінюючи закінчення слів, що у дужках. Познач закінчення.

91. 1. Прочитай загадку і відгадай. Спиши. Познач закінчення у словах – назвах ознак.

Дóвгі ву́ха, ку́ций** хвіст,
невели́чкий сам на зрі́ст.
На горо́ді побува́в,
там капúстки пожува́в.
Дóвгі ла́пки – скі́к та скі́к:
ми погна́лись*** – він уті́к.

* *Клу́ня* – neghib.

** *Ку́ций* – короткий.

*** *Погна́лись* – *тут*: почали наздоганяти.

2. Усно складіть текст-опис зайчика, починаючи так: *Ось зайчик. Він ... . У нього ... .*

92. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Яка це квітка? Де росте?

Ти, ма́бу́ть, зна́єш весня́ну ліле́ю. А чи зна́єш, що в на́ших ліса́х росте́ ліле́я лісова́? Сте́бла ліле́ї стрункі́, висо́кі, а кві́ти запа́шні́. Помилува́тися ліле́єю мо́жна у карпа́тських ліса́х.

2. Спиши текст. У слові *лілея* познач закінчення.

Читаємо, виправляємо граматичні помилки, складаємо текст-розповідь за опорними словами

93. 1. Прочитай текст.

За Василем Сухомлинським

О́СІНЬ ПРИНЕСЛА́ ЗОЛОТІ́СТІ СТРІ́ЧКІ

Росту́ть над ставко́м дві бері́зки. Стрункі́, висо́кі, білокóрі деревця́. Розпусти́ли бері́зки свої́ зелені́ ко́си. Ві́є ві́тер і розчі́сує їх. Ті́хо шелестя́ть лі́стям бері́зки. То вони́ про щось розмовля́ють.

Прийшла́ до бері́зок о́сінь. Принесла́ їм золоті́сті стрі́чкі. Вплела́ бері́зкам стрі́чкі в зелені́ ко́си. Зійшло́ со́нце. Подиві́лося на бері́зки і не впізна́ло їх, бо у зелені́х ко́сах бері́зок ви́блискували́ золоті́сті стрі́чкі. Смі́ється со́нечко, а бері́зки суму́ють.

Про що розповідається в тексті? Чи сподобався він тобі? Чому берізки засумували?

2. Гугуце, переписуючи текст у зошит, записав його так:

Росте́ над ставо́к дві бері́зка. Стрункі́, висо́кі, білокóрі деревце́. Розпусти́ли бері́зка свої́ зелені́ ко́са. Ві́є ві́тер і розчі́сувати їх. Ті́хо шелесті́ти лі́стям бері́зки.

3. Яких помилок припустився Гугуце? Виправте його запис і запишіть правильно. Що називають слова, які ви виправили, – предмети, ознаки чи дії?

94. 1. Прочитай текст. Чому квітка має таку назву?

На висо́кому стеблі́́ росте́ вели́ка кві́тка з золоті́ми пелю́стка́ми*. Вона́ поді́бна до со́нця. Тому́ й назива́ють кві́тку со́няшником.

2. Прочитай слова і питання. Добери до них слова з першого речення тексту, запиши їх замість крапок. Познач закінчення у доданих словах. Поясни їх роль.

На (яко́му?) ... стеблі́; росте́ (що?) ... ; кві́тка (яка́?) ... ; кві́тка (з чим?) з ... ; з пелю́стка́ми (які́ми?) ... .

95. 1. Прочитай і спиши сполучення слів. Підкресли службові слова. Познач закінчення у словах – назвах предметів і їх ознак.

Жи́ти в лі́сі, наколо́ти на голкі́, сухе́ лі́стя, ви́мостити гні́здечко́, засну́ти до весні́.

2. Про кого можна розповісти, вживаючи ці словосполучення? Усно складіть текст-розповідь про цю тваринку.

96. 1. Прочитай слова. Зв'яжи їх між собою, змінюючи закінчення.

Ціка́вий, кни́жка;
солод́кий, тістечко́;
весели́й, гра.

Поспіша́ти, шко́ла, до;
у, писа́ти, зо́шит;
авто́бус, ї́хати.

2. Познач закінчення у словах – назвах ознак. Знайди службові слова і спробуй пояснити їх роль.

97. Прочитай уривок з вірша Ліни Біленької. Про кого і про що в ньому розповідається? Спиши. Познач закінчення у словах.

У пу́стелі – баоба́б,
в лі́сі – гра́б,
у мо́рі – кра́б,
за селом – дубо́чок,
в ха́ті – кіт-кото́чок.

Баоба́би – це величезні дере́ва, що росту́ть в А́фриці. Окру́жність стовбу́ра найбі́льшого баоба́ба май́же 56 ме́трів. Відо́мо, що ме́шканці А́фрики влашту́вають у стовбу́рах цих дере́в житла, крамні́ці, авто́бусні зупі́нки.

* Пелю́стка – petală.

СЛОВО – ЧАСТИНА МОВИ

Читаємо й усвідомлюємо прочитане, розрізняємо слова – частини мови, групуємо їх

98. Прочитай текст.

– Сьогодні, діти, – мовив дідусь Лінгвіст, – ми помандруємо у чарівну країну, яка звється **ГРАМАТИКА**. У ній живуть слова великими родинами. І називаються ці родини **ЧАСТИНИ МОВИ** (părțile de vorbire).

Є родина слів, яка в Граматиці називається **ІМЕННИК** (substantivul). Іменники іменують предмети – істоти і неістоти (ființe și lucruri) і відповідають на питання *хто? що?*

У іменників є помічники – **ЗАЙМЕННИКИ** (pronumele). Вони часто виступають замість іменників і вам добре знайомі. Це слова *я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*.

Щоб іменники чи займенники відгукнулися, треба їх спитати *хто? або що?*

Поряд з іменниками живе родина слів, яка називається **ПРИКМЕТНИК** (adjectivul). Вони називають ознаки іменників. Щоб дізнатися, які ознаки мають іменники, прикметників треба запитати *який? яка? яке? які?*

А неподалік живе ще одна родина слів, яка в Граматиці називається **ДІЄСЛОВО** (verbul). Дієслова повідомляють, що роблять іменники. Запитаєш їх, *що робить предмет? або що робив? чи що буде робити?*, вони одразу розкажуть.

Є й інші родини слів, наприклад, **ЧИСЛІВНИКИ** (numeralul). Вони називають кількість предметів (*один, п'ять, десять*) або їх порядок (*перший, третій, четвертий*). А щоб про це дізнатися, потрібно запитати: *скільки? або котрій?*

А про родину **СЛУЖБОВИХ СЛІВ** ви вже знаєте. Одні звуться **ПРИЙМЕННИКИ** (prepoziția) (*у, в, з, на, під*), бо завжди знаходяться при іменниках: *на дорозі, під деревом*. А інші звуться **СПОЛУЧНИКИ** (conjuncții)

(і(й), та, а, але). Вони́, ні́би місто́чки, сполуча́ють незале́жні слова́: *Іва́нко і Мико́лка, земля́ та не́бо*.

Кожна роді́на живе́ у дру́жбі з іншими. У ко́жної є свої́ особли́вості, які ви бу́дете вивча́ти.

Є й інші́ роді́ни слів. Про них ви дізна́єтесь пі́зніше.

Ото́ж, руша́ймо ра́зом у ду́же ціка́ву краї́ну *ГРАМА́ТИКУ!*

Про що розпо́вів ді́дусь Лінгві́ст? Що то́бі уже знайо́ме про час́тини мови́ з уро́ків рідно́ї мови́? А що но́ве? Випиши і запам'ята́й на́зви частин мови́.

99. 1. Прочита́йте слова́ і погру́пуйте їх за части́нами мови́. Запи́шіть за зразко́м.

Зразок: Іме́нники: ... , ...

При́кме́тники: ... , ...

О́сінь, опада́ти, бі́ля, жо́втий, та, лі́стя, сі́рі, хма́ри, дощ, холо́дний, сі́ється, з, де́рево, під, но́ги, і.

2. На яку те́му можна скласти́ текст, вико́ристовуючи наведе́ні слова́? Склади́ і запиши́ кілька́ рече́нь з ними. Простеж, чи правильно́ вжито́ закінче́ння у слова́х складе́них рече́нь.

100. 1. Прочита́й вірш. Про ко́го і про що саме́ в ньому́ розпо́відається́?

Вийшли́ з лі́су ведмежа́та, до в'язáння ста́ло дво́є,
заходи́лись жи́то жа́ти. шóсте між дубка́ми ко́сить,
Запря́гло́ся в жа́тку трóє, сьо́ме во́ду їм підно́сить.

2. Назви́, які части́ни мови́ вжито́ у вірші́.

3. Спиши́. Підкресли́ іменники́ одні́єю прямо́ю ліні́єю, дієслова́ – дво́ма, числі́вники – хвилясто́ю, службові́ слова́ обведи́ кружечка́ми.

101. 1. Прочита́й вірш *Валенти́ни Каменчу́к*.

Сиді́ть о́сінь на горбо́чку,
ші́є лісові́ сорóчку.
Як поші́ла, ка́же: «Лі́се!
Скинь ста́ру – в нову́ вбері́ся!»

Про що розпо́відається́ у вірші́? Чи є у ньому́ слова́, вжиті́ у переносно́му значенні́?

2. Спиши́. Підкресли́ іменники́ одні́єю прямо́ю ліні́єю, дієслова́ – дво́ма, при́кметники́ – хвилясто́ю, службові́ слова́ обведи́ кружечка́ми.

3. Чи є у вірші́ антоні́ми?

Іменник

Читаємо тексти, розпізнаємо й групуємо іменники – назви істот і неістот

Істоти – назви живих предметів, неістоти – неживих. До назв істот ставимо питання *хто?*, до неістот – *що?*

102. 1. Прочитайте іменники. Погрупуйте їх за ознаками: *істота* – *неістота*, запишіть за зразком.

Зразок: *Хто?* – учень, ... ,
Що? – день, ... ,

Мар'янка, ніч, урок, вчителька, книжка, школа, вітер, сонце, котик, пташка, малюк.

2. Прочитай текст.

Гугуце прочитав попереднє завдання, замислився, а потім запитав дідуся Лінгвіста:

– Дідусю, скажіть, будь ласка, чому живі істоти – люди, діти, тварини називаються *предметами*?

Дідусь Лінгвіст пояснив так:

– Гугуце, зараз ми мандруємо країною Граматикою. А в ній – свої закони. І тому все, що нас оточує: люди, рослини, тварини, явища природи, – Граматика називає *предметами*. Є серед них іменники – назви *істот* і назви *неістот*. До іменників – назв істот ставимо питання *хто?* (*кого? кому? з ким? на кому?*), а до назв неістот – *що?* (*чого? чому? з чим? на чому?*)

Яке запитання поставив Гугуце дідусеві Лінгвісту? Яку відповідь він одержав? Прочитай її.

103. 1. Прочитай мовчки вірш Олени Плавенчук «Дві лисички».

Дві лисички, дві сестрички
повзували черевічки,
заквітчались у віночки,
закружляли у таночку.

До смеркання танцювали –
черевічки позбивали.
Не спить дятел цілу нічку –
підбиває черевічки.

Що розповідається у вірші про лисичок? А про дятла? Чи буває так?

2. Зроби розмітку вірша і прочитай його виразно.

3. Знайди у вірші і назви іменники, що означають назви живих предметів – істот, і назви неживих предметів – неістот. Випиши їх за зразком, познач закінчення.

Зразок: *Хто?* – лисічки, ... ,
Що? – черевічки, ... ,

104. 1. Прочитай вірш *Тетяни Лисенко*. Про кого у ньому розповідається?

Вибрала в крамниці Кіця
гάρну кóфту та спідни́цю,
і для Кóтика-синóчка –
мóдні джінси та сорóчку,
а штани́ і піджа́к –
для Котóвича-Котá.

2. У вірші є іменники – назви істот і неістот. Випиши їх, ставлячи питання *хто?* або *що?* Познач закінчення.

105. 1. Прочитай вірш *Максима Рильського*. Про що ти довідався (-лась) з вірша?

ПІСНЯ ПРО КИЇВ

Наш Киї́в розісла́вся
на го́рах над Дніпро́м,
сада́ми закви́тчався,
мов дівчи́на вінко́м.
Його́ побудува́ли
брати́, батьки́, діди́
і сла́вно захища́ли
від люто́ї біди́.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники. Які з них – назви істот, а які – неістот?

Іме́нники *крамни́ця* і *магази́н* – сино́німи.

Слухаємо і читаємо, визначаємо рід і родові закінчення іменників

Усі іменники мають рід: *чоловічий, жіночий* або *середній*.

106. 1. Прочитай іменники, визнач їх рід. Щоб не помилитися, підставляй слова *він, вона, воно*.

Хлопчик, дівчинка, сонечко, дощ, трава, місто, село, столиця, Київ, Десна, Сергій, море, дитя.

2. Погрупуй іменники за родами – чоловічим, жіночим, середнім. Запиши іменники кожної групи з нового рядка й познач закінчення.

3. Іменники якого роду не мають закінчення (мають нульове закінчення)? Іменники якого роду мають закінчення *-а, -я*? А *-о, -е, -я*?

107. 1. Прочитай мовчки діалог Галинки й Гугуце.

Галинка запитала приятеля:

– Гугуце, ти запам'ятав, які закінчення мають іменники чоловічого роду?

– Звичайно. Вони мають нульове закінчення.

– А якщо я кажу: *Микола, Ілля, дядько, Петро*. Я називаю чоловіків чи жінок? – хитро усміхнулася дівчинка.

– Звичайно, чоловіків!

– А які закінчення мають ці іменники?

– Закінчення *-а, -я, -о*.

– Гугуце, ти ж казав, що іменники чоловічого роду мають нульове закінчення.

– Мабуть, я помилявся, – тихенько сказав хлопчик.

– Ні, Гугуце! Ти не помилявся. Найчастіше іменники чоловічого роду мають нульове закінчення. Але імена чоловіків (*Микола, Ілля, Петро*) та назви осіб чоловічої статі (*дядько, тато*) мають закінчення *-а, -я, -о*.

Про що ти довідався(-лась) з тексту?

2. Прочитайте розмову Галинки і Гугуце в особах.

3. Скажіть, які закінчення мають іменники чоловічого роду.

Більшість іменників жіночого роду мають закінчення **-а, -я**. Однак є й іменники, які мають нульове закінчення. Наприклад: *осінь* □, *ніч* □, *піч* □, *радість* □.

108. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко. Про що в ньому розповідається, як про живих істот?

Був на світі дядько Грім.
Він гримів, грозив усім.
І була на світі Злива,
говірлива, пустотлива.

Коли в небі тільки Грім, –
мало радості усім.
А коли проллється Злива,
то веселі сад і нива.

2. Назви у вірші іменники. Якщо вони повторюються – не називай вдруге. Випиши іменники, вказуючи їх рід, за зразком.

Зразок: дядько (чол. р.), ...

109. 1. Прочитай вірш Богдана Чалого. Про яку пору року в ньому йдеться?

Ніби притомилося сонечко привітне:
у траві пожовклій молочай не квітне.
Облетіло літо листячком із клёна,
лиш ялінка в лісі сонячно зелена.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники, зверху вкажи їх рід.

110. Прочитай текст і спиши його. Підкресли іменники. Зверху над ними скорочено познач їх рід.

Разом із татом Миколка зробив із дерева ракету. У ракету посадили котів Муркотунів і псика Бровка. Миколка з ними зібрався летіти в космос. Та, на жаль, ракета не піднялася в небо.

Читаємо текст, розрізняємо іменники, рід яких не збігається в рідній і українській мовах

111. 1. Прочитай текст.

Гугуце помітив, що в рідній і українській мовах є іменники, рід яких не збігається. Так, у молдовській мові усі назви дерев чоловічого роду. А в українській є і чоловічого, і жіночого.

Хлопчик відразу ж зателефонував Галінці, повідомив про своє відкриття і запитав:

– Галінко, а як дізнатися, до якого роду належать іменники – назви дерев в українській мові?

– Це просто, Гугуце, – відповіла дівчинка. – Звертай увагу на закінчення і міркуй так: дуб□ (*він*) – слово має нульове закінчення. Значить – це іменник чоловічого роду. Беріз[а] (*вона*) – слово має закінчення *-а*. Значить – це іменник жіночого роду.

Пам'ятай! Щоб визначити рід іменника, потрібно підставляти слова *він*, *вона*, *воно* і звертати увагу на його закінчення. Наприклад: мór[е] (*воно*) – слово має закінчення *-е*. Отже, це іменник середнього роду.

– Дякую, Галінко, я все зрозумів.

Що помітив Гугуце? Про що він запитав Галинку? Яку відповідь одержав? Прочитай про це.

Як можна визначити рід іменника (на що звертати увагу)?

2. Прочитайте і запишіть іменники. Підставляючи слова *він*, *вона*, *воно* та враховуючи закінчення, визначте і вкажіть у дужках рід іменників.

Стіл, картина, липа, клен, яблуня, субота, четвёр, озеро, море, вечір, ніч.

3. Розглянь малюнки. Назви плоди садових і лісових дерев, запиши ці назви. До якої частини мови належать ці слова? Визнач і вкажи їх рід.

112. 1. Прочитай жарт (glumă).

– Якого роду слово *яйце*? – запитав учитель.

– Ніякого, – відповів учень.

– Чому? – здивувався вчитель.

– Бо ми не знаємо, хто з нього вілупиться: півень чи курка.

2. А ти як гадаєш – якого роду слово *яйце*? Міркуй так, як пояснювала Галінка (див. завдання 111.1).

113. Прочитай слова. Переклади і запиши їх українською мовою. Познач закінчення, визнач рід.

Mășă, casă, tablou, picior, mare, ușă, dulap, elev, caiet, sorac.

Стежимо за вживанням іменників в однині й множині. Читаємо, пишемо, редагуємо

В українській мові, як і в молдовській, іменники змінюються за числами, тобто вживаються в однині (*ручка, олівець, озеро*) і в множині (*ручки, олівці, озера*). Щоб визначити число іменника, треба змінити його за зразком: *один – багато* або *багато – один*.

114. 1. Прочитайте і відгадайте загадки.

Жовтенькі клубочки
ходять біля мами-квочки.

Я пасуся на лужку
в хутрянóму козушкú.
Маю ріжки: бе-бе-бе –
налякаю я тебе.

2. Спиши загадки. Підкресли іменники, вжиті в однині, однією лінією, а в множині – двома. Спробуй обґрунтувати правильність свого вибору за зразком.

Зразок: Я думаю, що іменник ... вжито в ... , тому що йдеться про ... (один / багато) предмет(-ів).

115. 1. Прочитай вірш-загадку Ігоря Січовика. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

В лісі є кравець* чудовий,	для лисичок – сорочки,
шиє звірам він обнови**.	для кунічок*** – рукавички,
Для ведмедів – козушки,	а для білочок – спіднички.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники.

* *Кравець* – krav, croitor.

** *Обнови* – новий одяг.

*** *Кунічки* – jderi.

3. У якому числі вжито іменники – назви звірів і назви одягу? Доведіть свою думку.

Під час вживання іменників у множині часто змінюється і місце наголосу. Наприклад:

рука́ – нема́ руки́ – підніміть ру́ки

земля́ – нема́ землі́ – нові зе́млі

116. 1. Галинка запропонувала Гугуце записати, що у нього є в портфелі. Ось який запис зробив хлопчик.

У мене в портфелі є три кни́жка, чоти́ри зо́шит, оди́н пенáли, одна́ лінійки, кольоро́ві олі́вці, оди́н альбо́ми.

2. Знайди і виправ помилки, яких припустився Гугуце.

3. Запиши, що є у твоєму портфелі. Визнач і вкажи число записаних іменників. Доведи правильність свого запису.

117. 1. Прочитай вірш *Вадима Крищенка*. Скільки було дівчаток?

Біля двору – дві Федóri,

біля гáнку – дві Тетя́нки,

біля рі́чки – дві Марі́чки,

а на лу́зі – дві Ганну́сі.

Тих дівча́ток ой бага́то!

Пораху́йте їх, маля́та.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники. Які з них вжито у множині?

3. Поясни вживання великої букви.

Читаємо тексти, спостерігаємо за іменниками, що вживаються лише в однині або лише в множині

118. 1. Прочитай вірш *Анатолія Камінчука*. Про кого і про що в ньому розповідається?

Я ладна́ю годі́внички
для гороб́чика й сині́чки.

Для ма́лого снігу́рця
крихт насі́плю і пше́нця.

Прилі́тайте, дру́зі мі́лі,
не ляка́йтесь за́меті́лі!

2. Випиши у стовпчик іменники, вжиті у множині. Зміні їх за зразком: *багато – один*.

3. Випиши так само іменники, вжиті в однині. Зміні їх, вживши у множині, і запиши через риску. Який з цих іменників не можна вжити у множині?

В українській мові є іменники, які хоч і означають *багато* предметів, але вживаються лише в однині. Це іменники *лістя, пино́, зерно́, молоко́, волосся, коло́сся, вугілля, зо́лото, срі́бло, здоро́в'я, щастя, не́бо*. Усі вони середнього роду.

І навпаки, є іменники, які називають одін предмет, але завжди вживаються у множині. Наприклад: *двє́рі, но́жиці, штані́, са́ни, па́хощі*. Такі іменники не мають роду.

119. 1. Прочитай текст. Яка картина природи змальована?

Осінь. Вже опало **лістя** з дере́в. З **не́ба** ча́сто сієтьс́я дощ. Моє **волосся́** і одяг змо́кли від ньо́го. Вдо́ма я шви́дко зніма́ю з се́бе мо́крі ку́ртку й **штани́**, щоб просуши́ти.

2. Визнач і вкажи число виділених іменників. Чи можна вжити їх у множині?

3. Поміркуйте, іменник *штани* означає один чи багато предметів? У якому числі вжито цей іменник?

120. 1. Прочитай і спиши рядки з вірша *Анатолія Костецького*. Зазнач над іменниками їх число.

Га́рні дру́зі є в зимі́ –
са́ни, лі́жі, ковза́ні.

2. Чи усі іменники останнього рядка можна вжити в однині?

121. Прочитай і відгадай загадку. Спиши. Підкресли іменники, які вживаються лише в однині.

Розко́леш лі́д – візьме́ш срі́бло,
розко́леш срі́бло – візьме́ш зо́лото.

122. 1. Прочитай уривок з вірша *Володимира Коркіна*.

Ча́сом для **щастя́** ба́гато не тре́ба:
піло́тові до́сить чи́стого **не́ба**,
шофе́рові – ті́льки б рівне́нька доро́га,
пе́карю – **па́хощі** хлі́ба м'яко́го.

Що і кому потрібно для щастя?

А що потрібно тобі, щоб бути щасливим(-ою)?

2. Спиши вірш. Визнач і вкажи число виділених іменників. Які з них вживаються тільки в однині, а який – лише в множині?

123. 1. Прочитай текст. Яку картину ти уявив(-ла)?

Іду́ сте́пом. Ві́тер куйо́вдить* моє́ волóсся. Пере-
ді мно́ю степ, як мо́ре. Від ві́тру хвилю́ється золотé
колóсся. Угорі́ чу́ти спів жа́йворонка. Дивлю́сь і се́рце
раді́є від цієї краси́.

2. Спиши. Підкресли іменники. Визнач і вкажи їх рід і число.

3. Поясни правопис виділених слів.

Змінювання закінчень (форм) іменників

**Слухаємо і читаємо текст, стежимо за змінюван-
ням закінчень іменників чоловічого та жіночого
роду на -а, -я, вживаємо такі іменники в мовленні**

124. 1. Прочитай текст. Про кого в ньому розповідається? Простеж,
як змінюється іменник *білка* у зв'язку з іншими словами.

У ЛІСІ

Бі́лка ви́глянула з дупла́. Стрибну́ла на гі́лку. Хві́ст
у бі́лки розпу́шився. Він допомага́є бі́лці стрибáти по
гі́лках. Ми спостері́гали за бі́лкою. Пóтім покла́ли під
сосну́ горі́шків і пі́шли до́дому.

2. Випиши іменник *білка* разом зі словом, з яким він зв'язаний.

3. Які ще іменники жіночого роду є у тексті? З якими словами вони
зв'язані? Які закінчення мають? Познач закінчення іменників.

* *Куйовдить волóсся* – ciufulește părul.

125. 1. Прочитай таблицю Кіберика. Простеж, як змінюються закінчення іменників жіночого роду на **-а**, **-я** залежно від питань, поставлених від головного слова до залежного. Прочитай таблицю кілька разів, щоб запам'ятати.

Є (хто? що?) шко́ла, землі́а, Марі́я.
Нема́ (кого? чого?) шко́ли, землі́а, Марі́ї.
Дару́ю (кому? чому?) шко́лі, землі́а, Марі́ї.
Ба́чу (кого? що?) шко́лу, зе́млю, Марі́ю.
Милу́юся (ким? чим?) шко́лою, землі́а, Марі́єю.
Обо́в'язок* (на ко́му? на чо́му?) на шко́лі, на землі́а, на Марі́ї.

Так са́мо змінюють свої́ закінчення й іме́нники чолові́чого ро́ду на **-а**, **-я**.

2. Щоб перевірити це твердження, зміні закінчення (форму) іменників *Микола*, *Ілля* за таблицею. Запиши.

126. Прочитай уривок з казки, змінюючи закінчення іменників жіночого роду. Для цього став до них питання від головного слова. Запиши. За потреби користуйся таблицею.

По́дружівся Жу́равель з (Лисі́чка). Запро́сив він (Лисі́чка) в го́сті. Поста́вив пе́ред (Лисі́чка) гле́чик з (карто́пелька). Спрóбувала Лисі́чка всу́нути (голо́ва) в гле́чик, але́ не змо́гла. Розсе́рдилась на Жу́равля і пішла́ додо́му.

127. 1. Прочитайте слова. Зв'яжіть їх між собою, вибираючи потрібні закінчення, наведені праворуч. Щоб не помилитися, усно ставте питання від головного слова до залежного, як у таблиці Кіберика.

Чи́тати, кні́жка; вивча́ти, мо́ва; співа́ти, пі́сня; гра́тися, ля́лька; пишáтися, Софі́я; допомага́ти, сестра́; дарува́ти, Марі́я; попроси́ти, Микі́та, у; дру́жити, з, Ілля́.

-і; -и; -ї;
-у; -ю;
-єю; -єю;
-ою.

2. Запишіть утворені сполучення слів. Позначте закінчення.

* Обо́в'язок – angajament.

128. Прочитай слова і питання. Добери до них з довідничка іменники, утвори і запиши словосполучення. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

Запросіти (кого?) ... , одягати (кого?) ... , дарувати (кому?) ... , бачитися (з ким?) ... , летіти (над чим?) над ... , стояти (біля чого?) біля ... .

Довідничок: сестра́, сосна́, дити́на, Ю́ля, Мики́та, кали́на.

Змінюємо іменники жіночого і чоловічого роду на -а, -я за питаннями кого? чого? у зв'язку з іншими словами. Вживаємо прийменники до, з(із), від, біля, без, у(в)

129. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко спочатку мовчки, а потім уголос. Чому засмутилася дівчинка?

У Марі́чки, у сестри́чки,	Бі́ля ві́льхи край доро́ги
засмути́лось кру́гле лі́чко:	не знайшла́, втомі́ла но́ги.
поверну́лася із рі́чки,	Сльо́зи бри́знули в Ма́річки:
а в ко́сі нема́є стрі́чки!	– Як же бу́ду я без стрі́чки?

2. Познач закінчення виділених іменників. На які питання вони відповідають? З якими словами зв'язані? З якими прийменниками їх ужито? Підкресли прийменники та слова, з якими зв'язані іменники жіночого роду.

130. 1. Простежте, як змінюється закінчення іменників жіночого роду на **-а, -я, -ія**. Які прийменники вживаються з питаннями **кого? чого?**

Ха́т[а] – (до (бі́ля) чо́го?) до (бі́ля) ха́т [и].

Бабу́с[я] – (до ко́го?) до бабу́с [і].

Ма́р[ія] – (від ко́го?) від Ма́р [ії].

2. Поміркуйте, чому іменники жіночого роду на **-а, -я** мають різні закінчення, хоч відповідають на одне й те ж питання.

3. Прочитай словосполучення, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Усно став питання до них разом з прийменниками.

Іти́ до (ха́та), вихо́дити з (ха́та), сто́яти бі́ля (ха́та).

і́хати до (бабу́ся), сто́яти бі́ля (бабу́ся).

Бігти до (Надія), зупинітися біля (Надія), повертатися від (Надія).

4. Запиши словосполучення, розкриваючи дужки. Познач основу і закінчення у змінених словах.

131. 1. Прочитай і запам'ятай «секрет», про який розповіла Галинка.

Гугуце виконував це завдання, але ніяк не міг зрозуміти, чому іменники жіночого роду відповідають на одне й те ж питання, а закінчення мають різні. Тоді він звернувся до Галінки за допомогою. Дівчинка пояснила:

– Тут є невеличкий секрет. Зверни увагу на основу і закінчення: в одних словах основа закінчується на твердий приголосний, в інших – на м'який, і ще є іменники на **-ія**. Тому й закінчення різні: **-у, -і, -ї**. Ось розглянь таблицю Кіберика і тобі стане все зрозуміло.

Гугуце прочитав таблицю.

Якщо основа закінчується на:		
↓	↓	
твердий приголосний	м'який або <i>ж, ч, ш</i>	Іменники на -ія
↓	↓	↓
-у [=] <i>школ<u>а</u> – школ [у]</i>	-і [=] <i>пісн<u>я</u> – пісн [і]</i>	-ї <i>Лід<u>я</u> – Ліді [ї]</i>

– Галінко, то щоб правильно вживати закінчення, треба не тільки поставити питання, а й подивітися на основу слова? – уточнив Гугуце.

– Так, друже.

– Дякую, Галінко. Тепер зрозумів.

Про що запитав Гугуце? Про який «секрет» розповіла Галинка?

2. Розіграйте діалог Гугуце і Галінки. Якщо складно – ще раз перечитайте текст.

132. Склади і запиши речення. Познач закінчення іменників, які змінювалися. Поясни правопис виділених слів.

Дитина плаче
Квітка в'яне
Зайчик залишився
Новé плáття
Іва́нко сидіть

без
для
біля

вода́
ма́ма
То́ня
Ма́рія
ха́тка

Читаємо, розповідаємо, пишемо, змінюючи закінчення іменників

133. 1. Прочитай вірш *Алли Сващенко*. Чому Харитя не встигає до школи?

Третьокла́сниця Ха́ритя
дуже́ лю́бить гово́рити.
Вра́нці за́біжить до О́лі.
А від О́лі мчить до По́лі,
а від По́лі до На́дії,
від На́дії – до Со́фії,
від Ма́русі – до Га́нну́сі,
від Га́нну́сі – до На́сту́сі.
Бу́де в Зо́ї і в На́таші.
Мчить до Га́лі, Ва́лі, Са́ші,
а від Са́ші до Ми́коли...
Де ж їй всти́гнути до шко́ли!

2. З якими прийменниками вжито іменники – імена друзів Хариті?
3. Спиши вірш, починаючи з четвертого рядка. Познач закінчення іменників. Підкресли прийменники.
4. Зроби висновок, доповнивши зразок.

Зразок: Іме́нники – іме́на дівча́ток і хло́пчиків
відповіда́ли на пита́ння ...? ...? ...? і ма́ли закі́нчення
-..., -..., -... .

5. Запитайте одне одного, до кого ходите в гості.

134. Прочитай речення. За поданими закінченнями добери з довідничка іменники, які підходили б до змісту речень, і запиши їх замість крапок.

1. З гіло́к висо́кої ... **[і]** звиса́ли сма́чні, сокові́ті пло́ді. 2. Па́хощі ... **[ї]** розно́силися по всьо́му па́рку.

3. Туристи повернулися з далéкої ... **и**. 4. До шкільної ... **и** надійшли нові книжки.

Довідничок: мандрівка, яблуня, бібліотека, хвоя.

135. 1. Прочитай слова, записані в стовпчиках. Утвори словосполучення, дібравши замість крапок потрібні іменники з правої колонки.

Квіти для ... , під'їхати до ... , вічитати з ... , наїстися ... , приїхати зі ... , пісня	ка́ша, столи́ця, пло́ща, сини́ця, Ма́рія, кни́жка
--	---

2. Запиши утворені словосполучення. Познач закінчення іменників.

136. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що в дужках.

У мене тепер нема́ (по́друга). Вона́ переї́хала до (Ві́нниця) і бу́де вчи́тися у нові́й (шко́ла). Придивля́юся до (Катру́ся). Мо́же, вона́ ста́не моєю́ (по́друга).

2. Спиши текст. Познач закінчення іменників, що були в дужках.

Спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників жіночого роду, що відповідають на питання *кого? чого? і кого? що?*

137. 1. Прочитай текст. Про кого і про що в ньому розповідається?

Без ро́дини, без сім'ї ва́жко жи́ти. Про все мо́жна розпита́ти у та́та й ма́ми, ді́дуся й бабу́ся.

Вони́ не лише́ розка́жуть, але́ й допо́можуть розв'язáти зада́чу, да́дуть пора́ду, а бабу́ся ще й пі́сню заспи́ває.

2. Спиши текст. Познач закінчення іменників жіночого роду.

3. Поміркуйте, чи залежать закінчення (форма іменника) від запитань, на які відповідають іменники, і дайте відповідь.

138. 1. Прочитай текст. До кого звертається автор? До чого закликає? Чому?

КНІЖКА ВЧИТЬ

Любі́ть кни́жку. Вона́ навчи́ть вас шанува́ти ро́дину, сім'ю́. А найбі́льше – та́та і ма́му, ді́дуся й бабу́сю,

братика й сестричку. Кніжка навчить вас поважати людину.

2. Спиши текст. Підкресли іменники жіночого роду. На які питання вони відповідають? Які закінчення мають?

Ім'єнники жіночого і чоловічого роду на **-а, -я**, що відповідають на питання **кого? чого? (до/від кого? до/від чого?)** і **кого? що?**, мають різні закінчення: іду́ (до/від кого? до/від чого?) до сестр **ї**, до баб́ус **і**, до Марі́ **ї**; ба́чу (кого? що?) сестр **у́**, баб́ус **ю**, Марі́ **ю**.

3. Так само складіть текст про школу.

139. 1. Послухайте і відгадайте загадки. Назвіть ознаки, за якими ви їх відгадали.

1. Ніс, як у сві́нк , та колючі щеті́нки. 2. Бі́ля нашо́ї баб́ус сиді́ть зві́р у кож́усі, бі́ля пі́чк грі́ється, без воді́чк міє́ться. 3. Прийшла́ дівчи́на до ха́т , узяла́сь хазя́йнува́ти: впра́вно скрі́ню віді́мкну́ла, в жо́втий о́дяг лі́с вдягну́ла.

2. Прочитай і спиши загадки, додаючи потрібні закінчення. Доведи, що ти не помиляєшся.

140. Прочитай текст. Спиши. Підкресли іменники жіночого роду. Усно постав до них питання. Познач закінчення.

У ма́ми й сестри́чки Ма́рійки був де́нь наро́дження. Я́ і та́тко подарува́ли ма́мі кві́ти, а сестри́чці – ма́леньку кі́цю Му́рку. Ма́ма й сестри́чка бу́ли ду́же ра́ді і дя́кували на́м.

141. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Про що в ньому розповідається?

Ма́ма ви́шила Ю́ркові́ святко́ву (соро́чка). На ній бу́ли кві́тки (тро́янда) і (лі́лія). А на́вколо́ них ви́лось лі́стя ба́рві́нку. Ю́рко́ люби́в одяга́ти святко́ву (соро́чка).

2. Запиши текст, змінюючи іменники, що в дужках. Познач закінчення, що змінилися.

Читаємо. Складаємо план, переказуємо текст і записуємо переказ

142. 1. Прочитай текст. Яка його тема?

Це трапилося влітку. Марійка збирала лікарські рослини. Раптом побачила лелёку. Він ішов до неї. Птах зупинився біля дівчинки, немов благав про допомогу. У лелёки було перебите крило.

Марійка відвела його у лікарню. Лікар відразу почав операцію. Птах повів себе спокійно.

Після операції Марійка забрала лелёку додому. Через деякий час птах одужав. Дівчинка вивела його в поле, щоб відпустити на волю.

Лелёка пішов спочатку повільно. Потім зупинився й озирнувся на свою рятівницю, немов дякував їй. Нарешті змахнув крилами і полетів.

2. Ще раз прочитайте текст. Складіть план і перекажіть текст за планом.

План коротко відображає найголовніше у тексті. Він може складатися з розповідних або питальних речень.

3. Користуючись планом, запиши переказ тексту.

Учені вважають, що назва птаха *лелёка* прийшла з турецької мови. А ще кажуть, що назва може походити від слова *лелёкати* – говорити, балакати. А може, птаха так назвали за звуки, які він видає своїм гострим дзьобом: *кле-кле-кле*. В українців цей птах має багато назв: *бўсол*, *чорногўз*, *лєсик*, *гайстер*, *боцял*, *бўслик*, *бўшля*.

4. Прочитай і запиши словосполучення. Познач закінчення іменників.

Відвести до лікарні – піти у лікарню.

Початок операції – почав операцію.

Сумно без лелёки – відпустила лелёку.

Стежимо за чергуванням приголосних [г], [к], [х] – [з'], [ц'], [с'] під час змінювання іменників жіночого і чоловічого роду на -а, -я за питаннями *кому? чому? на кому? на (у) чому?*

143. 1. Прочитай текст.

Гугуце прочитав загадку:

Біленька корзінка,
а дно – золотісте.
В корзінці – росінка
та сонечко чисте.

Хлопчик помітив, що іменник *корзінка*, вживаючись з прийменником *в*, змінив не лише закінчення, а й букву *к* на *ц*. Він одразу ж зателефонував Галінці і запитав, чому так.

Дівчинка пояснила:

– В іменниках з основою на *г, к, х* відбувається чергування приголосних. Приголосні [г], [к], [х] перед закінченням -і змінюються на [з'], [ц'], [с']. Але не завжди, а лише тоді, коли вони відповідають на питання *кому? чому? на кому? на (у) чому?*:

Корзінка. Сонечко (*у чому?*) у корзінці.

Дорога. Лежить (*на чому?*) на дорозі.

Вільха. Лістя (*на чому?*) на вільсі.

Миколка. Подарунок (*кому?*) Миколці.

– Запам'ятав?

– Так. Дякую, Галінко.

– І який висновок ти зробив? – знову запитала Галінка.

– В іменниках жіночого і чоловічого роду з основою на *г, к, х* перед закінченням -і відбувається змінювання приголосних [г], [к], [х] на [з'], [ц'], [с'].

– Молодець, Гугуце! Запам'ятав! – похвалила Галінка.

Що помітив Гугуце, читаючи загадку? До кого він звернувся за допомогою? Знайди і зачитай роз'яснення Галінки.

2. Відгадай загадку. Випиши з тексту приклади, які навела Галінка.

144. 1. Прочитай вірш *Оксани Тимошук*. Яку картину ти уявив(-ла)? Хто на чому гойдався?

Гойдалася бджілка на квіточці,   со́нечко – на хмаринці,
а листочок – на гілочці,   жабеня́тко – на осоці,
до́щик – на павутинці,   Соломі́йка – на го́йдалці!

2. Спиши. В іменниках, які відповідають на питання *на чому?*, познач закінчення. Підкресли букви, що позначають приголосні, які чергувалися.

145. 1. Утвори словосполучення з наведених слів. Щоб не помилилися, став питання від виділених слів до іменників.

Записано, у, кни́га; у, **чай**, скля́нка; **бі́гти**, сте́жка, по; тари́лка, **борщ**, у; **подару́нок**, по́друга, для.

2. Запиши утворені словосполучення. Підкресли букви, що позначають приголосні, які змінилися.

146. 1. Послухай вірш *Галини Малик* і скажи, що переплутав хлопчик.

ПЕРЕПЛУ́ТАНКА

Геть усé, усé на світі
переплу́тав хло́пчик Ві́тя.
Ка́же: – Ді́ти вча́ться в по́лі,
а комба́йн працю́є в (шко́ла).
Всі́х люде́й стрижу́ть в (ліка́рня),
а ліку́ють в (перука́рня).
Ми кни́жки берéм в (апте́ка),
лі́ки – у (бібліоте́ка).
От який Вітьо́к дива́к!
Ти ж бо зна́єш – це не так!

2. Прочитай вірш, «розплутуючи» його. Іменники, що в дужках, зміною за питаннями *у (в) чому? де?*

3. У яких словах приголосні змінилися (чергуються)?

147. 1. Прочитай слова. Утвори з них словосполучення і запиши.

ри́бка		коро́бка
подару́нок	у	па́пка
ми́шка		ри́чка
зо́шит	на	гі́лка
пта́шка		ні́рка

2. В іменниках, які змінювалися, підкресли букви, що позначають приголосні, що чергувалися. Познач закінчення.

Читаємо й спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників жіночого і чоловічого роду на *-а, -я* за питаннями *ким? чим?* Змінюємо їх форми. Уживаємо прийменники *з, над, під*. Будуємо діалоги

148. 1. Прочитай текст *Ярослава Павлюка*. Про кого і про що розповідається в ньому?

ХАТКА, В ЯКІЙ НІХТО НЕ СПИТЬ

Над кімнатою хлопчика жив пєсик, який цілу ніч гавкав, і хлопчик не міг заснути.

Над пєсиком жила кіця, яка цілу ніч нявчала, і пєсик не міг заснути.

Над кіцею жила сіра мішка, яка цілу ніч гризла дірку в підлозі, і кіця не могла заснути.

А над сірою мішкою був залізний дах, по якому щоночі бубонів дощик, і мішка не могла заснути.

Ось така це була хатка, в якій ніхто вночі не спав.

Бо: над кімнатою хлопчика жив пєсик... (*і знову спочатку*).

2. Прочитай текст ще раз. Знайди іменники жіночого роду, які відповідають на питання *над ким? над чим?* Які закінчення мають такі іменники? З якими прийменниками вживаються?

3. Випиши ці іменники разом з прийменниками. Познач закінчення.

149. 1. Прочитай скоромовку *Варвари Гринько*. Вивчи її і запиши з пам'яті.

Ішов індік з індічкою,
ішов понад водичкою,
а за ними – індічата...
Починаймо все спочатку:
ішов індік з індічкою...

2. Познач закінчення іменників жіночого роду. На які питання вони відповідають? Підкресли прийменники, з якими вжито ці іменники.

150. 1. Прочитай текст, змінюючи іменники, що у дужках. Про кого і про що в ньому розповідається?

Вузенькою (сте́жка) іде Катру́ся з (бабу́ся Марі́я). По обидва боки́ цвіту́ть квіти. Ді́вчинка милу́ється (кульба́бка, конва́лія, рома́шка). А по́тім зрива́є по одні́й (кві́точка) і впліта́є у вінóчок.

2. Спиши, змінюючи слова, що в дужках. Підкресли іменники жіночого роду, які відповідають на питання *ким? з ким? чим?* Познач закінчення.

3. Спробуйте пояснити, чому підкреслені іменники відповідають на однакові питання, а мають різні закінчення **-ою, -ею, -єю**. Якщо складно – зверніться до пояснення Галинки (с. 48).

151. 1. Прочитай слова. Утвори і запиши словосполучення, змінюючи закінчення іменників. Познач закінчення іменників.

дру́жити		зада́ча
міркува́ти	з	ша́фа
знайти́	над	Софі́я
леті́ти	під	Мико́ла
розмовля́ти		ву́лиця

2. Запитайте одне одного, хто з ким дружить у класі і вдома.

152. 1. Прочитай текст, змінюючи слова, що в дужках. Пригадай, про яку казку йдеться.

Хвали́вся ді́д (рі́пка), яка́ віросла вели́ка-превели́ка. Прибі́гла ба́ба з (вну́чка) і (кі́ця) йому́ допомага́ти. А соба́чка прибі́гла з (ми́шка). Усі́ разом вірвали рі́пку.

2. Спиши, змінюючи іменники, що в дужках. Познач закінчення.

Слухаємо і читаємо текст. Змінюємо форми іменників чоловічого роду з нульовим закінченням та на -о і середнього роду на -о, -е. Будуємо діалоги

153. 1. Прочитай текст.

Гугу́це писа́в ре́чення: *Я дружу́ з Мико́лкою і Тара́сик...*

– А яке ж закінчення у слові *Тара́сик*? – заміслився він. – Мірку́ю так: *Мико́лка* – іме́нник чолові́чого роду,

і *Тарасик* – теж чоловічого роду. То треба писати *Тарасикою*?.. Щось не так. Мабуть, зателефоную Галінці і спитаю.

– Галінко, скажи, будь ласка, яке закінчення буде мати іменник *Тарасик* у реченні *Я дружю з Миколкою і Тарасиком*? Обидва вони чоловічого роду...

– Так, чоловічого. Але іменник *Миколка* має закінчення *-а*, а *Тарасик* – нульове закінчення, тому треба казати: *Дружю з Тарасиком*. Іменники чоловічого роду з нульовим закінченням та на *-о* й середнього роду на *-о*, *-е* змінюють свої закінчення по-іншому. А запам'ятати, як саме, тобі допоможе таблиця Кіберика. Я надішлю її електронною поштою.

– Дякую, Галінко! Чекатиму.

Ось яку таблицю надіслала Галінка.

Це (*хто?*) батько, дідусь□, Андрій□.
Іду (до) (*кого?*) батька, дідуся, Андрія.
Дякую (*кому?*) батькові(-у), дідусєві(-ю), Андрієві(-ю).
Бачу (*кого?*) батька, дідуся, Андрія.
Пишаюся (*ким?*) батьком, дідусєм, Андрієм.
Костюм (на) (*кому?*) батькові(-у), дідусєві(-ю), Андрієві(-ю).

Про що запитав Гугуце Галінку? Яку відповідь одержав?

2. Прочитай таблицю два-три рази, щоб запам'ятати. Зверни увагу, що у деяких випадках іменники – назви істот мають по два закінчення.

3. Усно зміни закінчення іменників *брат* і *дядько*, користуючись таблицею Кіберика.

Іменники чоловічого роду – назви істот, відповідаючи на питання *кому? (на) кому?*, можуть мати закінчення *-ові*, *-єві*, *-єві* і *-у*, *-ю*.

Іменники, що є неістотами, відповідаючи на питання *на (у) чому?*, мають закінчення *-і*, *-ї*, *-у*, *-ю*: *у лісі*, *у парку*, *у гаю*.

154. 1. Прочитайте іменники. Подумайте, за якою ознакою їх можна поділити на дві групи. Запишіть окремо кожну з груп.

Учитель, клас, школа, дівчинка, хлопчик, учениця, учень, зошит, книжка, олівець, ручка, пенал, щоденник, карта.

2. Чи однаково змінюватимуть свої закінчення іменники першої і другої груп? Поясніть, чому. Якщо складно відповісти, перегляньте ще раз відповідь Галинки.

155. 1. Прочитай вірш Федора Петрова, правильно вимовляючи звуки [с] – [с']. Про кого розповідається у вірші? Що сталося з дітьми? Хто їм допоміг?

Лєся, Лєсик і Онїся
заблудїлися у лісі.
Та якраз дідусь Онїсим
у село вертався лісом.
І Онїсим вївїв з лісу
Лєсю, Лєсика й Онїсю.

2. За змістом вірша утвори словосполучення, добираючи до дієслів іменники. Запиши. Познач закінчення іменників.

Заблудїлися (у чόму? де?) у ... .

Зустріли (кого?) ... .

Вертався (чим? кудόю?) ... .

Зрадїли (кому?) ... .

Вертався (кудї? у що?) у ... .

Вївїв (з чόго?) з ... .

Повернїлися (з ким?) з ... .

156. Запитайте одне одного, які подарунки даруєте, коли вітаєте з днем народження братика, татка, дідуся.

157. Прочитай і запиши речення, змінюючи іменники, що в дужках. Познач закінчення іменників, що змінювалися.

1. Це книжка мого (брат). 2. Микόлка приготував подарунок (дідусь). 3. Олєг поспїшав на зустріч з (Борїс). 4. Ми приїхали в гόсті до (дядько Сергїй).

Змінюємо закінчення іменників чоловічого і середнього роду у зв'язку з іншими словами

158. 1. Прочитай слова й утвори словосполучення, змінюючи іменники, що в дужках. Усно став питання до іменника. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

Зустрі́тися з (учі́тель), розмовля́ти з (хло́пчик), ма-люва́ти в (альбо́м), чека́ти (друг), дякува́ти (Юрко́), дарува́ти (ді́дусь).

2. Запиши утворені словосполучення. Познач закінчення іменників. Доведи, що не помиляєшся.

159. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

На півдні України є море. Для мене немає моря, кращого за це. Я такий радіий морю. Коли я бачу море, високі гори над ним, я задоволений морем і небом, і чистим повітрям. Я щасливий, що живу́ біля моря і можу плавати у морі.

2. Випиши за зразком різні форми іменника *море* разом зі словами, з якими він пов'язаний (став питання). Познач закінчення іменника, визнач рід.

Зразок: Є (що?) сонц[е], ... ,

3. Усно зміни іменник *поле*, підставляючи його у виписані словосполучення замість слова *море*.

160. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Про кого і про що розповідається в ньому? Хто розпо-відає?

НА РИБОЛÓВЛІ

Ось іду́ть мій та́тко й ді́дусь. Підбіга́ю до (та́тко) й (ді́дусь), обніма́ю їх, віта́юся. Ідемо́ разо́м до (о́зеро) лови́ти ри́бу. Я пе́рший упійма́в вели́кого (кара́сь), а по́тім (о́кунь). Ді́дусь і та́тко похва́лили* мене́. Я був вдя́чний (ді́дусь) і (та́тко) за похва́лу.

2. Спиши текст, розкриваючи дужки. Щоб не помилитися, користуйся таблицею Кіберика. Підкресли іменники, що були в дужках. Постав питання до них, познач закінчення.

* *Похвалі́ти* – laudā.

Читаємо тексти, стежимо за змінюванням закінчень іменників чоловічого роду з нульовим закінченням і на -о та середнього роду на -о, -е за питаннями *кого? чого?*

161. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Виходжу з дому і йду до парку. З неба сіються краплі дощу. Не видно сонця. Вітер струшує лістя зі старого клена. Біля дуба шарудить лістям їжачок. Гарно у парку восени!

2. Добери заголовок і спиши текст. Знайди і підкресли іменники чоловічого і середнього роду, які відповідають на питання *кого? до (з, біля) чого?*

Іменники середнього роду на -о, -е, відповідаючи на питання *кого? чого?*, завжди мають закінчення -а, -я (*неба, сонця*), а іменники чоловічого роду з нульовим закінченням – закінчення -а, -я, -у, -ю (*клена, лікаря, снігу, Дунаю*).

3. Прочитай текст.

Гугуце прочитав пояснення і замислився: «Як же дізнатися, які іменники чоловічого роду матимуть закінчення -а, -я, а які – -у, -ю?»

Цього разу хлопчик звернувся по допомогу до дідуся Лінгвіста.

– Це складне запитання, мій друже, – сказав дідусь. – Щоб не помилятися, доведеться користуватися довідничком, а краще – запам'ятати його. У складних випадках доведеться звертатися до орфографічного словника.

– Дякую, дідусю Лінгвісте!

Яке запитання виникло у Гугуце? До кого він звернувся за допомогою? Що порадив дідусь Лінгвіст хлопчику?

4. Прочитай довідничок кілька разів. Спробуй запам'ятати.

ДОВІДНИЧОК

Ім'єнники чоловічого роду з *нульовим* закінченням та **-о**, відповідаючи на питання *кого? чого?*, мають закінчення:

-а, -я,

якщо вони називають:

- ✓ іменá (Ю́рія, Гна́та);
- ✓ осіб (хло́пця, сина́, дядька́);
- ✓ професії (шофе́ра, пека́ря);
- ✓ міста́ і села́ (Ки́єва, Жи́тина);
- ✓ транспорт (літака́, корабля́);
- ✓ віроби з борошна́ (батона́, бу́блика);
- ✓ дере́ва (ду́ба, кле́на, ясе́на);
- ✓ тварин (во́вка, зайця́).

-у, -ю,

якщо вони називають:

- ✓ явища природи (дощу́, грому́, вітру́);
- ✓ продукти харчува́ння (борщу́, цу́кру, киселю́);
- ✓ будо́ви та їх части́ни (буди́нку, по́верху, га́нку);
- ✓ почуття́ (смі́ху, жа́лю);
- ✓ назви кра́ю (Кри́му, Донба́су);
- а також ім'єнники *сте́ну, лісу́, га́ю*.

162. 1. Прочитайте слова зліва і справа, утворіть з них словосполучення. Але спочатку поміркуйте, які закінчення матимуть іменники, сполучаючись з дієсловами. За потреби користуйтеся довідничком.

Чекáти ... , захоті́ти ... ,
сховáтися від ... , підійті́ до ... ,
запла́кати від ... .

воді́й, урага́н, мед,
страх, авто́бус

2. Запишіть утворені словосполучення. Позначте закінчення іменників. Доведіть правильність свого запису.

163. Прочитай слова у колонках. Утвори словосполучення і запиши їх. Познач закінчення іменників.

стоя́ти
іти́
поспіша́ти
приї́хати
сховáтися
принесе́ти

до
від
з
біля

брат
дощ
У́жгород
кашта́н
ліс
син

Читаємо, складаємо речення за малюнком. Змінюємо закінчення іменників

164. 1. Прочитай вірш *Анатолія Камінчука*. Про що ти довідався (-лась) з нього?

Дзінь-дзелень! – біжить трамвайчик.
У вагоні лис і зайчик,
бегемотик, слоник, котик,
песик, вовчик, коник, кротик.
– Не дивуйтесь, – каже зайчик. –
В зоопарк іде трамвайчик!

2. Розглянь малюнки і скажи, кого немає в автобусі. Запиши свою відповідь за таким початком:

В автобусі немає ліса, ... ,

165. 1. Прочитай текст, змінюючи іменники, що в дужках. Про що в ньому розповідається?

Була дощова осінь. До мого (вікно) прилетів горобець.
– Він їсти просить, – подумав я і насипав у годівницю (пшона), крихт (хліб), поклав шматочок (сир).

2. Спиши. Познач закінчення іменників, які змінювалися.

166. З наведених слів склади і запиши речення. Познач закінчення іменників чоловічого роду.

Діти гралися		м'яч
Будинок	без	хліб
Пішов купити	біля	борщ
Бабуся наваріла		парк

167. Прочитай слова й утвори словосполучення. Звертай увагу на значення іменника і користуйся довідничком дідуся Лінгвіста або орфографічним словником.

Шматочок (хліб), приїхати з (Ізмаїл), іти до (гай),
хочеться (мед), вітер зі (степ), ховатися від (дощ).

Стежимо за чергуванням і випаданням голосних під час змінювання закінчень іменників чоловічого і середнього роду. Створюємо усну розповідь

168. Прочитай текст.

Сьогодні дідусь Лінгвіст розповів учням ще про одну особливість іменників чоловічого і середнього роду. Виявляється, у деяких іменниках чоловічого роду під час їх змінювання у зв'язку з іншими словами голосний [i] чергується з [o] або [e]:

рік – ро́ку, ле́бідь – ле́бе́дя.

А в інших іменниках голосні [o], [e] взагалі випадвають:
хло́пець – хлопця́, де́нь – дня́.

Слу́хав Гугу́це і дивува́вся:

– Яка́ ж ціка́ва украї́нська мо́ва!

Про що розповів дідусь Лінгвіст? Що здивувало Гугуце?

169. 1. Прочитай таблицю Кіберика й скажи, які голосні чергуються під час змінювання форм іменників чоловічого роду.

Таблиця 1

Голосні чергуються:	
[i] → [e]	[i] → [o]
папі́р – нема́ (чо́го?) папе́ру кисі́ль – нема́ (чо́го?) кисе́лю	вечі́р – чека́ти (чо́го?) ве́чора ні́ж – нема́ (чо́го?) но́жа

2. Склади і запиши словосполучення зі словами, у яких голосні змінилися. Підкресли букви, що їх позначають.

Зразок: Лебідь – побачити лебедя, ...

170. 1. Простеж за таблицею Кіберика, які голосні випадвають під час змінювання іменників.

Таблиця 2

Голосні [o], [e] випадвають:	
[o] → [ ]	[e] → [ ]
буді́нок → бі́ля буди́нку га́нок → до га́нку	хло́пець → до хлопця́ пе́рець → без пе́рцю

2. Склади і запиши словосполучення зі словами, поданими в таблиці. Обведи олівцем букви, які випадають.

171. Прочитай слова зліва і справа. Утвори словосполучення і запиши. За потреби користуйся таблицею 1. Підкресли букви, що позначають голосні звуки, які чергувалися.

кінь	нема́ (кого́?) ...
стіл	стоя́ти (бі́ля чо́го?) бі́ля ...
грім	тіка́ти (ві́д чо́го?) ві́д ...
пирі́г	шма́ток (чо́го?) ...
кіт	сиді́ти (бі́ля ко́го?) бі́ля ...

Ки́їв – ... з Ки́єва; ... до Ки́єва.

Львѝв – ... зі Льво́ва; ... бі́ля Льво́ва.

172. 1. Прочитай речення, добираючи замість крапок одну із назв міст.

Увече́рі пої́зд ви́їхав з _____ і вранці́ прибу́в до _____.
У _____ ба́гато па́м'ятників. Це дуже́ ціка́ве мі́сто.

2. Запиши доповнені речення. Підкресли букви, які позначають звуки, що чергуються.

173. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що у дужках. Що ти помітив(-ла)?

Пові́тряний змі́й лежа́в на (сті́л). Змі́я ви́готовлено з си́нього (папі́р). Іва́нко й Оле́сь взя́ли змі́я, ви́йшли з (ді́м) і пі́шли в по́ле запусkáти його́. Змі́й затрі́потів від (ві́тер) і підня́вся ви́соко в не́бо.

2. Спиши текст, розкриваючи дужки. Букви, що позначають звуки, які чергуються, підкресли.

3. Розглянь малюнок і розкажи, що робили хлопчики. Використовуй слова тексту.

174. Прочитай словосполучення, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби користуйся таблицею 2. Запиши словосполучення.

Сховáтися від (ві́тер), підійти́ до (пе́нь), полови́на (де́нь), прихі́д (гру́день), чека́ти (гість), сад бі́ля (бу́динок), сала́т з (огіро́к).

Читаємо тексти, стежимо і змінюємо закінчення іменників чоловічого роду з нульовим закінченням і на -о за питаннями кому? чому? на кому? на (у) чому? Будуємо діалог

175. 1. Прочитай речення. Зверни увагу, що іменники чоловічого роду з нульовим закінченням та на **-о**, відповідаючи на питання **кому? чому?**, мають закінчення **-у, -ю** та **-ові, -еві, -єві**.

Коли́ готува́лися до свѣ́та, вчи́телька да́ла хлопчи́кам завда́ння: Макси́мкові і Юркові́ ви́різати сніжи́нки, Юлі́ану й Степа́нкові прине́сти ку́льки, Пе́трику й Васи́леві – зроби́ти гірля́нди. А Серге́єві й Андрі́єві – поста́вити яли́нку.

2. Кому дала завдання вчителька? Запишіть відповідь. Позначте закінчення. Зробіть висновок.

3. Прочитай текст.

– Ого́, як ба́гато закінче́нь! – ви́гукнув Гугу́це, коли́ прочита́в ре́чення. – А як же запам'я́тати?

– Щоб запам'я́тати, коли́ які́ закінче́ння ма́ють іме́нники чолові́чого ро́ду, скориста́йся табли́цею Ки́берика, – сказа́ла Гали́нка.

Якщо основа іменника чоловічого роду закінчується на:

↓	то закінчення буде:
твердий приголосний	-у (-ові): син – си́ну (-ові)
м'який приголосний	-ю (-еві): хло́пець – хло́пцю (-еві)
[й]	-ю (-єві): Андрі́й – Андрі́ю (-єві)
ж, ч, ш	-у (-еві): това́риш – това́ришу (-еві)

4. Прочитай і запам'ятай таблицю Кіберика.

176. Користуючись таблицею, зміни закінчення іменників чоловічого роду. Доведи, що не помиляєшся. Запиши словосполучення.

кому?
Доручення (син),
відповідь (батько),
дарунок (Олексій),

кому?
розповісти (товариш),
зрадіти (дідусь),
допомогти (Андрій).

177. 1. Поєднай іменники, що в колонках, з дієсловом *радіти* (кому?), добираючи закінчення. Звертай увагу на останній приголосний основи і за потреби користуйся таблицею Кіберика. Запиши змінені іменники. Познач закінчення.

Сергій

тато

товариш

-у, -ові

-ю, -еві

-ю, -єві

учитель

Юрій

брат

2. Обміняйтеся зошитами і перевірте одне одного.

178. Запитайте одне одного, кому допомагаєте вдома, і дайте відповіді.

179. Утвори і запиши словосполучення, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. За потреби користуйся таблицею Кіберика. Познач закінчення у змінених іменниках.

Сказати (Васіль), подякувати (Кіберик), доручити (учень), розповісти (дядько), зрадіти (дощ), подарувати (Олесь).

Закінчення -і, -ї, -у, -ю в іменниках чоловічого і середнього роду, що відповідають на питання у (на) чому?

180. Прочитай текст. Зверни увагу, що іменники – назви неістот, відповідаючи на питання (у, на) чому?, мають закінчення **-і, -ї, -у, -ю**.

Весною в лісі і в гаю чути спів солов'їв, кування зозулі. А на старому дубі зробив майстерню дятел і стукає, й стукає дзьобом. У парку таких звуків менше.

181. Прочитай слова, утвори словосполучення, усно ставлячи питання від головного слова. Запиши, познач закінчення іменників чоловічого роду.

Книжка, стіл, на; ручка, пенал, у; сидіти, на, стілець; автобус, в, їхати; у, гуляти, парк; у, край, жити.

182. Поміркуй, хто де працює. Доповни речення і запиши їх. Познач закінчення іменників, що змінювалися.

Робітник працює на	ліс
Клоун працює у	театр
Лісник працює у	завод
Актор працює в	цирк

183. Прочитай і запиши речення, змінюючи форми іменників, що в дужках. Познач закінчення цих іменників.

Ми живемо у (селó). Мій татко трудиться в (пóле). Весною він працює на (тра́ктор), а влітку – на (комба́йн). А татко Васи́лька працює у (ліс), бо він – лісник.

184. Прочитай, змінюючи форми іменників, що в дужках. Спиши. Познач закінчення цих іменників.

1. У рідному (край) і серце співає. 2. У (степ) весною розцвітають маки. 3. У (клас) на (стіл) лежали учнівські зошити. А на (вікно) у (гори́щ) росли квіти.

Стежимо за чергуванням приголосних звуків під час змінювання форм іменників чоловічого і середнього роду за питаннями кому? чому? на кому? на (у) чому?

185. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко. На що звертає увагу автор? В іменниках якого роду відбулося чергування приголосних? Спиши. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

Як виконуєш завдання,   коли *ву́хо* – то *у ву́сі*,
не забудь про чергування: а *кожу́х* – то *у кожу́сі*,
як *пори́г*, то *на порóзі*,   як *уро́к* – то *на уро́ці*,
ну, а *ри́г* – пиши: *на ро́зі*,   а як *бік* – кажи: *на бо́ці*.

2. Простежте, у яких словах чергувалися не лише приголосні, а й голосні. Назвіть їх.

В іменниках чоловічого роду з *нульовім* закінченням і на *-о* та середнього роду, так само, як і в іменниках жіночого і чоловічого роду на *-а*, *-я*, відбувається чергування приголосних, коли вони змінюються за питаннями *кому? чому? на кому? на (у) чому?*

186. Прочитай слова у колонках, поєднай їх у словосполучення. Запиши. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

стоїть		горóх
віріс	на	порі́г
дзвеніть		вúхо
лежіть	у	бік

187. 1. Прочитайте словосполучення, змінюючи слова, що в дужках.

Їхати на (кінь), кататися на (віз),
кóвзати по (лід), дірка на (кожúх),
фáрба на (пéнзель), рибáлити на (чóвен).

Запам'ятай!

лід – льóду

2. Що ви помітили, коли змінювали іменники?
3. Запиши словосполучення. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергувалися. У яких словах випали голосні звуки?
4. Склади і запиши два речення з утвореними словосполученнями.

188. 1. Прочитай речення, змінюючи іменники, що в дужках.

1. У (луг) пасéться чередá корів. 2. Деніс живé на п'ятому (пóверх). 3. Діти граються на (бéрег) річки.
4. Поїдемо до (Кіїв) у настúпному (рік).

2. Запиши речення, розкриваючи дужки. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергувалися.

3. Поясни правопис виділеного слова.

Стежимо за змінюванням закінчень іменників чоловічого і середнього роду, які відповідають на питання ким? чим?

189. 1. Прочитай вірш. Про що в ньому розповідається?

Тра́ктор в полі зéмлю óре, Кіт Мурко́ мише́й полюе,
корабéль мандрúє мо́рем, Лю́бка з Юрі́єм малюють,
кві́тне со́нечком ромáшка, Та́ня з Га́вчиком мандрúють,
лист обсте́жує мура́шка. Га́ля з Петрусе́м будúють.

2. Простеж, які закінчення мають виділені іменники. Якого вони роду? На яке питання відповідають? Зроби висновок.

3. Спиши вірш. Познач закінчення у виділених іменниках.

4. Поміркуйте, коли вживається закінчення **-ом**, а коли **-ем**, **-єм**. Зверте свої висновки з тим, що наведений далі.

Ім'єнники чоловічого і середнього роду, змінюючись за питаннями **(з) ким?** **(з) чим?**, мають закінчення **-ом**, **-ем**, **-єм**. Вживання того чи іншого закінчення залежить від кінцевого приголосного основи.

190. 1. Прочитай вірш Оксани Кротюк. З ким найкраще жити і що робити?

Як то добре в світі жити:
татка з мамою любити,
з бабцею садити квіти,
рибу з дідусем ловити,
з малим псіком гуляти
і сестричку забавляти.

2. Спиши вірш. Познач закінчення іменників чоловічого роду, які відповідають на питання **з ким?**

191. 1. Утвори словосполучення, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Звертай увагу на кінцевий приголосний основи.

Зустрітис'я з (брат), повідомити (лист), пишатися (дідусь), дружити з (Сергій), мандрувати (край), говорити з (товариш).

2. Запиши утворені словосполучення. Познач закінчення іменників, поясни, чому вони різні.

192. 1. Прочитай вірш, змінюючи за змістом слова, що в дужках.

Віпав сніг, віпав сніг,	І по білому сніжку
а на ньому слід від ніг –	ми гуляємо в садку
і від (котик) малого,	разом з (котик) маленьким,
і від (псік) рудого,	разом з (псік) руденьким
і (горобчик) прудкого,	і (горобчик) сіреньким,
що стрибає під (кущ).	що стрибає під (кущ).

Про що розповідається у вірші? Розкажи, хто гуляє у садку? Від кого лишилися сліди на снігу? З ким гуляють діти?

2. Спиши другу частину вірша, розкриваючи дужки. На яке питання відповідають іменники, що змінювалися? Познач у них закінчення. Підкресли прийменники, з якими вони вживаються.

193. 1. Прочитай народну пісеньку. Що в ній небувало? Хто з ким танцював?

Танцювала риба з раком,
а петрушка з пастернаком,
а бабуса з дідусем,
а дівчина з молодцем.

2. Вивчи пісеньку і запиши з пам'яті.

3. Познач закінчення іменників чоловічого роду. Поясни, чому вони різні.

Стежимо за змінюванням закінчень іменників середнього роду на -о, -е, -я та вживаємо такі іменники в усному і писемному мовленні

194. Прочитай речення. Спиши їх. Знайди і підкресли іменники середнього роду. На які питання вони відповідають? Які закінчення мають?

Вклоняємося небу синьому, сонцю й колоссу золотому. Їх кольори сяють на українському прапорі.

Іменники середнього роду на -о, -е, -я, відповідаючи на питання **кому? чому?, завжди** мають закінчення -у, -ю: *небо – небу, сонце – сонцю, щастя – щастю*. А відповідаючи на питання **на кому? на (у) чому?, завжди** мають закінчення -і: *у небі, на сонці, у щасті*.

195. 1. Прочитай речення, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби користуйся правилом.

1. Сніжна зіронька горить в мене на (віконце). Як погасне, інша вмить спалахне на (сонце). 2. Всього віросте доволі на широкім нашім (поле). 3. Берізка – мов лілея в (плаття) з білих пелюсток.

2. Спиши, розкриваючи дужки. Підкресли слова, від яких ставилися питання до іменників.

196. 1. Прочитай речення, змінюючи слова, що в дужках.

На (гілля) калини соловей звив гніздечко. У (гніздечко) солов'їха солов'ятко учить сти́ха: «Нумо, синку,

вдох: «Тьох!» У зелéному (лістя) хова́лись черво́ні ягоди кали́ни.

2. Запиши, розкриваючи дужки. Познач закінчення іменників, які змінювалися.

3. Поясни правопис виділених слів.

197. 1. Прочитай слова і словосполучення. Простеж, яке закінчення мають іменники середнього роду на **-я**, коли відповідають на питання *чим?*

Почуття́ – спóвнений (*чим?*) почуття́м ща́стя.

Зна́ння – пишáтися (*чим?*) зна́нням.

Коло́сся – милува́тися (*чим?*) коло́ссям пше́ниці.

Ластови́ння – вкри́те (*чим?*) ластови́нням облі́ччя.

2. Спиши словосполучення. Познач закінчення іменників.

Іме́нники се́реднього ро́ду на **-я**, зми́нюючись за пита́ннями *ким? чим?*, за́вжди ма́ють закінчення **-ям**: *зна́нням, життя́м, ща́стям*.

198. 1. Прочитай і спиши речення.

1. Ма́ма милува́лася облі́ччям до́нечки. 2. Ві́тер ба́вився ко́ротким во́лоссям ді́вчинки. 3. Ді́дусь ті́шився зо́лотім коло́ссям пше́ниці. 4. Навесні́ всі дере́ва вкри́ваються зе́леним лі́стям.

2. Підкресли іменники, які відповідають на питання *чим?* До якого роду вони належать? Познач закінчення цих іменників.

199. 1. Прочитай речення, змінюючи іменники, що в дужках.

1. Сергі́йко шви́дко впо́рався з дома́шнім (завда́ння).
2. Ді́вчинка захопи́лася (чита́ння) кні́жки. 3. Мі́ж (гі́лля) кали́ни соловéйко звив гні́здó. 4. Я насоло́джувався (со́нце) і морськи́м (пові́тря). 5. Альпіні́ст ча́сто ризику́є (життя́). 6. Поді́ліся (ща́стя) з (друг).

2. Запиши речення, розкриваючи дужки. Познач закінчення іменників, які змінювалися.

Спостерігаємо і змінюємо форми іменників жіночого роду з нульовим закінченням та іменника *мати*

200. 1. Прочитайте іменники і поміркуйте, за якою ознакою їх можна поділити на дві групи. Що їх об'єднує?

Вітер, ніч, осінь, радість, клен, брат, піч, сіль, дід, любов.

2. Випиши іменники жіночого роду. Познач закінчення. Простеж за таблицею Кіберика, як змінюються закінчення таких іменників.

Є (хто? що?) осінь , річ , ма́ти.
 Нема́ (кого? чого?) осе́ні, ре́чі, ма́тері.
 Вдя́чний (кому? чому?) осе́ні, ре́чі, ма́тері.
 Ба́чу (кого? що?) осінь , річ , ма́тір .
 Милу́юся (ким? чим?) осі́нню, рі́ччю, ма́тір'ю.
 Хова́юся (на ко́му? на (у) чо́му?) в осе́ні,
 в ре́чі, у ма́тері.

3. Зміни закінчення вписаних іменників (за вибором), користуючись таблицею Кіберика.

В іме́нниках жіно́чого ро́ду з нульови́м закінче́нням та іме́ннику *ма́ти*, як і в іме́нниках чолові́чого ро́ду, під час зми́нюванн́я їх форм відбува́ється чергува́ння голо́сних [і – е] [і – о]: *осі́нь – осе́ні, ніч – но́чі*.

201. 1. Прочитай два-три рази вірш про чергування голосних в іменниках жіночого роду. Запам'ятай, коли це відбувається.

Ко́ли -і кінча́є сло́во,	Порі́вняй: <i>піч</i> – в <i>пе́чі</i> , до <i>пе́чі</i> ,
[е] чи [о] завжди́ гото́ві	<i>річ</i> – сло́во ска́зане до <i>ре́чі</i> ,
[і] в осно́ві заміни́ть	<i>сі́ль</i> – то <i>со́лі</i> ,
і за ньо́го послужі́ть.	<i>злі́сть</i> – то <i>зло́сті</i> ...

Але є такі слова,
 в які́х зміни не бува́:
мі́дь – то *мі́ді*, *ті́нь* – то *ті́ні*,
сі́ч – то *сі́чі*, *лі́нь* – то *лі́ні*.

2. Спиши наведені приклади слів. Підкресли букви, які змінились.

202. Поміркуйте, чи відбувається чергування голосних у словах *осінь, хоробрість, приємність, радість*, якщо вжити їх у таких словосполученнях.

До пізньої *ос(е/і)ні*, не вистачає *хоробр(і/о)сті*, працювати з *приємн(і/о)стю*, зустріти з *рад(о/і)стю*.

203. Прочитай і запиши словосполучення, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби став до них питання. У яких словах немає чергування?

Зварити без (*сіль*), розпалити в (*піч*), затанцювати від (*радість*), повернутися з (*подорож*), викувати з (*мідь*).

Читаємо, спостерігаємо за написанням іменників жіночого роду, що відповідають на питання *ким? чим?* Вправляємось у правописі

204. 1. Прочитай і спиши речення. Знайди і підкресли іменники жіночого роду, які відповідають на питання (*з*) *ким?* (*з, під*) *чим?*

1. В українського народу є гарний звичай зустрічати гостей з хлібом і **сіллю**. 2. Дрова лежали під **піччю**. 3. Діти були захоплені **подорожжю**. Вони ділилися своєю радістю з **матір'ю**. Мати з **любов'ю** дивилася на дітей.

2. Прочитай виділені слова. Яка особливість їх вимови? Як це позначено на письмі?

3. У якому слові не вимовляються подовжені приголосні і на письмі нема подвоєння?

В іменниках жіночого роду з *нульовім* закінченням, що відповідають на питання *ким? чим?* перед закінченням *-ю* приголосні подовжуються: *піч* – *піччю*, *сіль* – *сіллю*, *пам'ять* – *пам'яттю*.

Подовження не відбувається, якщо в кінці основи два різні приголосні: *Керч* – *Керчю*, *злість* – *злістю*.

205. 1. Простеж, як змінюється іменник *мати*. Спиши. Підкресли іменники, що відповідають на питання *ким? чим?* Поясни правопис цих слів.

Це моя *мати*. Іду до *матері*. Пишаюся *матір'ю*. З *любов'ю* дивлюся на *рідну матір*.

2. Так само розкажи про свою матір і ставлення до неї. Назви її ім'я.

Ім'єнніки *мáтір, любóв*, відповідаючи на пита́ння *ким? чим?*, ма́ють пе́ред закінченням апóстроф: *мáтір'ю, любóв'ю*.

206. 1. Прочитайте слова, наведені у колонках. Утворіть словосполучення й запишіть їх. Позначте закінчення іменників.

нагородіти
іті
пишáтися
диві́тися
милува́тися

з

го́рдість
любóв
мо́лодь
ніч
меда́ль

2. Поміркуйте і поясніть, чому правопис цих іменників різний.

207. 1. Прочитай текст. Про що ти довідався(-лась) з нього? Подумай і скажи, чому він має таку назву.

РУШНИКІ-ОБЕРЕГІ

Бабу́ня Га́нна ча́сто вийма́ла ви́шиті рушники́ зі скрі́ні. Вона́ розклада́ла рушники́ на столі́ і з **любóв'ю** та **ні́жністю** диві́лася на них. У цих рушника́х її спо́гади і ту́га за **мо́лодістю**. Тепе́р рідко побáчиш ви́шиті рушники́ на сті́нах. Молоде́ поколі́ння, ма́буть, забу́ло, що рушники́ – то обере́ги до́му, обере́ги за́тишку і спо́кою у домі́вці.

2. Випиши речення з виділеними словами. Поясни їх правопис.

208. 1. Утвори з наведених слів словосполучення.

Ві́конати, з, че́сть; зустрі́чати, з, хлі́б, і, сі́ль; відзначáтися, хорóбрість; пишáтися, мо́лодь; розмовля́ти, ма́тір, з.

2. З виділеними словами склади і запиши речення.

Змінюємо іменники середнього роду – назви маленьких істот та іменник *ім'я*, вживаємо їх в усному мовленні і на письмі

209. 1. Прочитай текст. Назви дійових осіб. Чиї вони діти?

Гусеня Попелястик і курча Кульбабка були друзями. До них часто приєднувалися цуценя Гавчик і кошеня Мурчик. Коли друзі гралися, цуценя Гавчик їх охороняло.

2. Випиши з тексту іменники – назви малих істот та їх клички. Поясни вживання великої букви.

210. 1. Прочитай уголос таблицю Кіберика і простеж, як змінюються закінчення іменників – назв малих істот.

Є (*хто? що?*) лош^{а́}, тел^{я́}.

Нема (*кого? чого?*) лош^{ати}, тел^{яти}.

Сіно (*кому? чому?*) лош^{аті}, тел^{яті}.

Бачу (*кого? що?*) лош^а, тел^я.

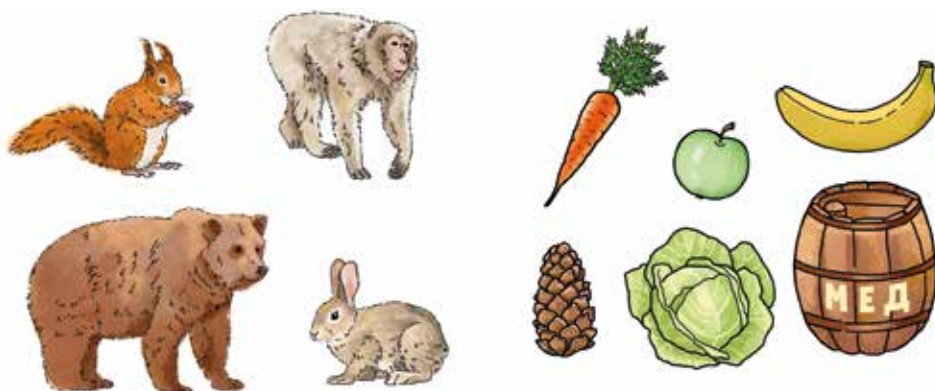
Милуюся (*ким? чим?*) лош^{ам}, тел^{ям}.

Дзвіночок (*на кому? на (у) чому?*) на лош^{аті}, на тел^{яті}.

2. Змініть, користуючись таблицею, іменники *курча* і *цуценя*. Запишіть у зошити.

211. Розглянь малюнки. Подумай і розкажи, кому з тваринок що можна дати. Запиши свою розповідь за зразком: *Маленькому ... я дам ...*

212. 1. За таблицею Кіберика простеж, як змінюється іменник *ім'я*.

Є (*хто? що?*) *ім'я*.

Нема́ (*кого? чого?*) *імені*.

Завдя́ки (*кому? чому?*) *імені*.

Да́ти (*кого? що?*) *ім'я*.

Пиша́юся (*ким? чим?*) *ім'ям*.

У мо́єму (*на ко́му? на (у) чо́му?*) в *імені*.

2. Доповніть і запишіть словосполучення та речення, додаючи слово *ім'я* у різних формах.

Назва́ти (*що?*) ... , горди́тися (*чим?*) ... , у тво́єму (*у чо́му?*) ... , у татко́вому (*у чо́му?*) ... .

3. Запиши утворені словосполучення. Поясни вживання апострофа.

213. 1. Прочитай текст, змінюючи іменники, що в дужках.

Тара́с Шевче́нко. Украї́нці пиша́ються (*ім'я*) тво́їм, що ста́ло відо́мим у всьо́му сві́ті. Ді́ти чита́ють тво́ї «Кобза́р» і з (*любо́в*) розпо́відають ві́рші. Мате́рі з (*вдя́чність*) слуха́ють їх і з (*го́рдість*) дивля́ться на сво́їх діте́й – пра́внуків по́ета.

2. Випиши іменники, що були в дужках, разом зі словами, з якими вони зв'язані. Поясни правопис іменників, що змінювалися.

214. 1. Прочитай вірш Алли Сващенко, змінюючи іменники – на́зви малих істот. Чи уважним був хлопчик? Чому так думаєш?

ПОСТАРА́ВСЯ...

Та́то, ї́дучи в гості́ну,

наказа́в сво́єму си́ну:

– Гри́цю, ти не байдику́й*,

всю худóбу нагоду́й.

Не забу́дь, ко́му що да́ти,

ко́ли ко́го годувáти.

– Та́ту, все мені́ відо́мо.

Залиши́вся Гри́ць удо́ма.

Дав си́нця він (поро́ся),

вишеню́к при́ніс (те́ля),

* Не байдику́й – nu sta fără treabă.

(гусеня) – молока,
 (кошеня) – огірка.
 Для маленького (лоша)
 ка́ву здума́в готува́ти.
 (Цуценя) дав пшо́на...
 Ті́льки що за дивина́!
 Гриць стоми́вся, рад би сісти,
 а ніхто́ не хо́че їсти.

2. Спиши вірш починаючи зі слів «Залишився Гриць удома...» Змінюй слова, що в дужках. Познач закінчення іменників – назв малих істот.

Стежимо за зміною закінчень іменників у множині, вживаємо їх у мовленні

215. 1. Прочитай вірш *Елли Саталкіної*. Яке явище природи змальовано?

У принцеси, у Хмарінки,
 в ко́сах – зли́ви і гради́нки*,
 у коро́ні – блискави́ці,
 а в підбо́рах** – громови́ці.

2. Щоб описати це явище природи, поетеса вжила іменники в однині і в множині. Назви іменники, вжиті у множині. Постав до них питання.

3. Спиши вірш. Підкресли іменники, вжиті у множині. Познач їх закінчення.

4. Поміркуйте, чому закінчення різні, хоч іменники відповідають на одне й те ж питання. Від чого це залежить?

216. 1. Прочитай текст. Про що і про кого в ньому розповідається?

Наста́ла зима́, а з нею – сніго́ві заві́ї й моро́зи. Побі́ліли усі́ доро́ги, ву́лиці, дахи́. Хло́пчики ста́ли на лі́жжі, а дівча́тка сі́ли на са́нки і поча́ли спуска́тися з гі́рки.

2. Чи є в тексті іменники, вжиті у множині? Назви їх.

3. Добери заголовок і спиши текст. Познач закінчення іменників, вжитих у множині.

4. Поміркуйте, чому одні іменники, відповідаючи на питання *хто? що?*, у множині мають закінчення *-і*, а інші – *-у, -ї*.

* Гради́нки (горошини граду) – grindină.

** Підбо́ри – tocuri.

217. 1. Прочитай речення, доповнюючи їх потрібними іменниками з довідничка. У якому числі треба вживати ці іменники: в однині чи у множині?

У нас зимують такі птахи: ... , ... , ... , ... У теплі краї відлітають ... , ... Навесні всі птахи повертаються, в'ють гнізда і виводять маленьких пташенят.

Довідничок: жайворонок, горобець, дятел, журавель, синиця, ластівка, лелєка, зозуля, голуб, грак, шпак.

2. Запиши утворені речення. Познач закінчення іменників.

3. Поясни правопис виділеного слова.

218. Усно складіть невелику розповідь про те, як ви допомагаєте птахам узимку, за таким початком: *Прийшла зима. ...*

219. 1. Прочитай текст.

Гугуце знає, що іменники вживаються в однині і множині. Іменники у множині змінюють свої закінчення не так, як в однині. «А як? – міркує хлопчик. – Мабуть, треба звернутися до таблиці Кіберика». Гугуце читає і дивується: «В однині було *сестра, брат, вікно*. А в множині не лише закінчення змінюються, а й наголоси. А деякі іменники взагалі закінчення втрачають».

2. Прочитайте таблицю Кіберика. Зверніть увагу, що у множині іменники змінюють не лише закінчення, але й наголоси.

Є (*хто? що?*) сестри, брати́, вікна.
Нема́ (*кого? чого?*) сесте́р□, браті́в, вікон□.
Дякую (*кому? чому?*) сестра́м, брата́м, вікна́м.
Ба́чу (*кого? що?*) сесте́р□, браті́в, вікна.
Милу́юся (*ким? чим?*) сестра́ми, брата́ми, вікна́ми.
О́дяг (*на ко́му? на (у) чо́му?*) на сестра́х, на брата́х, на вікна́х.

3. Прочитайте таблицю ще раз (хором), щоб запам'ятати.

Ім'єнники жіночого і чоловічого рóду на **-а, -я** та ім'єнники середнього рóду на **-о, -е, -я**, відповідаючи на пита́ння *кого? чо́го?*, у множині ма́ють нульове закінчення: *зе́мель* □, *ру́к* □, *ву́х* □, *зна́нь* □, *теля́т* □. Але: *оче́й, плече́й, морі́в, полі́в*.

А ім'єнники чоловічого рóду з нульові́м закінченням та на **-о**, відповідаючи на пита́ння *кого? чо́го?*, у множині ма́ють закінчення **-ів**.

220. 1. Прочитай вірш *Тамари Коломієць*, додаючи закінчення. Про кого в ньому розповідається?

Два веселі їжак □	– Ми – кущ □.
наколóли на голк □	Золоті́ у нас
всі листк □ і сказа́ли:	плащ □ на дощ □.

2. Спиши вірш, дописуючи потрібні закінчення. Познач їх і доведи правильність свого запису. Визнач число іменників.

221. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

У ніч на 19 грудня Святій Миколо́ай несе подару́нки хлопчи́кам і дівча́ткам, слухня́никам і неслухня́никам. Ко́му принесе́ пря́ників, ко́му – бу́бликів, ко́му – цуке́рок, а ко́му – й різо́чок.

2. Спиши текст. Підкресли іменники, вжиті у множині, познач закінчення. На які питання відповідають ці іменники? Які закінчення мають?

3. Запитайте одне одного, яких подарунків чекаєте від Святого Миколая, і дайте відповіді.

222. 1. Прочитайте текст, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби користуйтеся таблицею Кіберика.

У лісі́ взі́мку мо́жна побачи́ти сліди́ (зайці́), (ми́ші), (бі́лочки) і на́віть (вовки́). Але́ не побачи́те (слід) (їжа́чки).

2. Запишіть текст, розкриваючи дужки. Обміняйтеся зошитами, перевірте одне в одного правильність записів.

223. 1. Прочитай вірш, змінюючи слова, що в дужках, за змістом речень.

Украї́нці ка́жуть так:	Влі́тку хо́димо по (лісі́),
«Жи́вемо ми у (міста́),	по (доро́ги) і (луги́),
(се́лища) і (се́ла).	по (поля́) веселих».

Вжива́ючись з прийме́нником *у (в), на, по*, іме́нники у множині ма́ють закінчення *-ах (-ях)*.

2. Вивчи вірш і запиши з пам'яті. Познач закінчення іменників, що змінювалися.

224. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення слів, що в дужках. Про що розповідається в тексті?

Сонячний промі́нець загля́нув у ві́кно, ковзну́в по (па́рти), по (сті́ни), затрі́мався на (книжкі́) і (зо́шити). У класі враз посвітлі́шало. По (облі́ччя) (у́чні) пробі́гли у́смішки.

2. Добери заголовок і спиши текст, змінюючи закінчення іменників, взятих у дужки.

Прикметник

Читаємо тексти, спостерігаємо за роллю прикметників, їх зв'язком з іменниками

225. 1. Прочитай вірш *Лесі Лужецької*. Про яку частину мови розповідається? Ознаки якої частини мови він називає?

Усі́ озна́ки назива́є
прикме́тник як части́на мо́ви,
і жо́дної не обмина́ють
сло́ва ці, спра́вді, пречудо́ві:
земля́ – ласка́ва, лю́ба, рі́дна,
а со́нце – щі́ре, золоте́,
а не́бо – ла́гідне, погі́дне,
життя́ – прекра́сне, доро́ге.
А о́чі в ма́ми – до́брі, ні́жні,
а го́лос – чі́стий і дзві́нкий,
а ру́ки – те́плі і наді́йні,
а по́гляд – со́нячний, ясний.

2. Розкажи, які слова (прикметники) використала поетеса, щоб розповісти про сонце, небо, життя і маму. Зачитай їх разом з іменниками.

3. Випиши з вірша уривок, в якому розповідається про маму. Підкресли іменники прямою лінією, а прикметники – хвилястою. Познач закінчення підкреслених слів.

4. Поміркуйте, чи можна за закінченням визначити, якого роду і числа прикметник. Що допоможе не помилитися?

Прикметники завжди зв'язані з іменниками і вживаються у тому ж роді й числі, що й іменники.

226. 1. Прочитай словосполучення. Визнач рід і число іменників і вжитих з ними прикметників.

Срібна зірка, білий сніг, золотé сонце, чисте небо, зелéна ялинка, вірні друзі.

2. Спиши словосполучення. Познач закінчення іменників і прикметників.

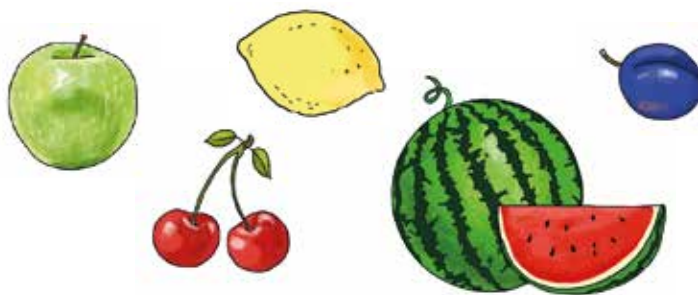

Закінчення прикметників -ий, -ій, -а, -я, -е, -є залежать від кінцевого приголосного основи.

Основа закінчується на:		чол. рід	жін. рід	серед. рід
↓		↓	↓	↓
[-]	---	-ий	-а	-е
[=]	---	-ій	-я	-є

227. 1. Розгляньте малюнки. Опишіть кожний з предметів за кольором, розміром, смаком.

2. Запишіть складені речення про предмети. Позначте закінчення іменників і прикметників. Визначте їх рід.

228. Позмагайтеся: одне називає іменник, а інше – добирає до нього прикметник. Наприклад: *море – глибоке, ліс – зимовий*. Продовжте гру, називаючи фрукти, овочі, дерева, імена тощо.

229. Запитайте і розкажіть одне одному, який у кого друг чи подруга. Однак спочатку запитайте ім'я.

230. 1. Прочитай вірш *Володимира Лучука*. Про кого в ньому розповідається? Які ж вони? Як ти дізнався(-лась)?

Червоні снігурі
стрибають по дворі.
В задумі чорний крук
присів на білий сук.
Синиці голубі
співають на вербі.

На зиму омелюх
пошив рудий кожух.
А горобець-дивак
вдягнув зелений фрак...
Зелений – то й дарма!
Бо сірих фарб нема.

2. Простеж, якого роду іменники, вжиті в однині. А якого роду зв'язані з ними прикметники?
3. Випиши іменники разом з прикметниками, які називають їх ознаки.

Спостерігаємо за змінюванням форм прикметників в однині у зв'язку з іншими словами. Вживаємо прикметники у мовленні

231. 1. Прочитай текст.

НА БІЛОМУ СНІГУ

Випав білий пухнастий сніг. На подвір'я повибігали хлопчики й дівчатка. Вони гралися пухнастим снігом, раділи білому пухнастому снігу, ліпили снігову бабу.

2. Спиши. Підкресли іменники і пов'язані з ними прикметники. Познач їх закінчення.

3. Спробуйте поставити питання від іменників до прикметників.

Прикметники змінюють свої закінчення залежно від іменників.

232. 1. Прочитай таблиці Кіберика. Простеж, які питання ставляться до прикметників і які їх закінчення.

Вітер (*який?*) холодний, осінній.
Земля (*яка?*) холодна, осіння.
Сонце (*яке?*) холодне, осіннє.

Вітру (*якого?*) холодного, осіннього.
Землі (*якої?*) холодної, осінньої.
Сонця (*якого?*) холодного, осіннього.

Вітру (яко́му?) холо́дному, осі́нньому.
Землі́ (які́й?) холо́дний, осі́нній.
Сонце́ (яко́му?) холо́дному, осі́нньому.

Вітром (які́м?) холо́дним, осі́ннім.
Земле́ю (яко́ю?) холо́дною, осі́нньою.
Сонцем (які́м?) холо́дним, осі́ннім.

Прикме́тники ма́ють такі ж закінчення, як і пита́ння, на які вони́ відповіда́ють.

2. Прочитайте таблички хором, щоб запам'ятати.

3. Запиши третю табличку в зошит. Познач закінчення прикметників.

4. Поміркуйте, чому в іменниках *осі́нньому*, *осі́нньої*, *осі́нного* перед буквою **о** на письмі вживається *м'який знак*.

У слова́х *осі́нній*, *осі́ння*, *осі́ннє* вживаються дві б́укви **н**.

233. 1. Прочитай вірш *Анатолія Костецького*. Про що в ньому йдеться? Дай відповідь на запитання заголовка.

ДЕ ЛІТО ЖИВЕ?

У павука́ хати́нка –	під на́шим надвіко́нням.
тоне́нька павути́нка (яка́?).	А те́пле й ні́жне лі́то (яке́?),
У ко́ника (яко́го?) весе́лого –	воло́шками пові́те,
мі́ж тра́вами осе́ля,	посрі́блене доща́ми,
у ла́стівки (яко́ї?) швидко́ї –	живе́ в оча́х у ма́ми.

2. Випиши з вірша іменники разом з прикметниками, які називають їх ознаки. Познач закінчення прикметників.

234. 1. Прочитай віршований текст, змінюючи слова, що в дужках.

Ні́зько вкло́нітьс́я ко́лосу (жи́тній),
хлі́бу (паху́чий) і (неповто́рний),
рука́м (золоти́й), що його́ засі́вають,
лю́дям (чудо́вий), що його́ догляда́ють.

2. Спиши текст, змінюючи закінчення прикметників. Познач їх. Усно постав від іменників питання до прикметників. Чи всі прикметники вжиті в однині?

235. 1. Прочитай вірш Івана Неходи. Про кого і про що в ньому розповідається?

У лісі, в лісі темному,
де ходить хитрий лис,
росла собі ялінонька
і зайчик з нею ріс.

Ой, снігу, снігу білого
насіпала зимою!

Прибіг сховатись заїнько –
яліноньки нема.

Ішов тим лісом Дід Мороз,
червоний в нього ніс...

Він зайчика-стрибайчика
у торбі нам приніс...

Маленький сірий заїньку,
іди, іди до нас!

Дивись, твоя ялінонька
горить на весь палац!

2. Знайди у вірші прикметники. Від виділених іменників постав питання до прикметників. Користуйся табличками Кіберика.

Спостерігаємо за змінюванням прикметників жіночого роду, вживаємо їх у мовленні

236. 1. Прочитай текст. Про що розмовляли діти?

– Гугуце, я тобі розкрию один секрет, – сказала Галінка.

– Який? – поцікавився хлопчик.

– Прикметники жіночого роду мають такі закінчення, як питання, що до них ставляться. Наприклад: трава (яка?) зелена, на траві (якій?) зеленій.

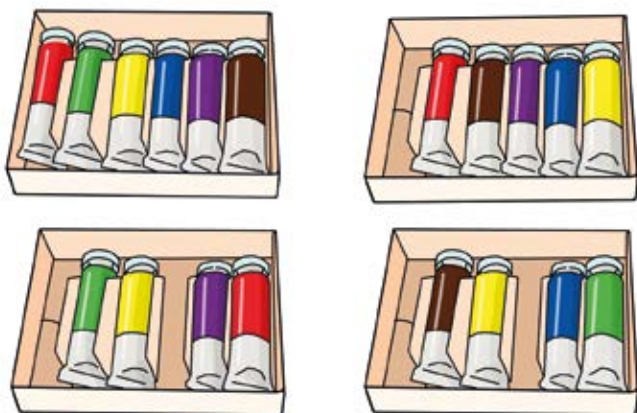
– А я вже знаю цей секрет! – зрадив Гугуце. – Так само прикметники чоловічого і середнього роду мають такі ж закінчення, як питання, на які вони відповідають. Ось наприклад: ліс (який?) зелений, у лісі (якому?) зеленому, сонечко (яке?) ясне, під сонечком (яким?) ясним.

– Молодець, Гугуце! Ти вже багато знаєш, – сказала Галінка.

2. Перекажи текст.

237. 1. Розгляньте малюнки. Розкажіть, які фарби є у першій коробці. Якої фарби не вистачає у другій? Яких – у третій? А у четвертій?

2. Запиши речення про те, яких фарб не вистачає у третій коробці. Познач закінчення прикметників.

3. Поміркуйте і скажіть, чому в одному з прикметників треба вживати м'який знак, а в іншому – ні.

238. 1. Прочитай слова й словосполучення. Використовуючи їх, розкажи, хто де працює. Свою розповідь запиши. Познач закінчення прикметників.

ба́тько		паперо́ва фа́брика
ма́ти	у	шкі́льна іда́льня
сестра́	на	міська́ бібліоте́ка
ті́тка		взуттє́ва крамни́ця

2. Побудуйте діалог, запитуючи одне одного, де працюють тато, мама, старший брат чи сестра.

239. 1. Прочитай і запиши речення, змінюючи прикметники, що в дужках. Познач їх закінчення. Щоб не помилитися, став від іменника, з яким зв'язаний прикметник, питання.

Сестри́чка ду́же зраді́ла (но́ва) ля́льці і назва́ла її Оле́нкою. Оле́нка була́ у (бі́ла) виши́ванці і (коро́тка) спідни́чці. На (га́рна) голі́вці замі́сть віно́чка стрі́чка. На (черво́на) стрі́чці наші́ті намисті́нки. Ну спра́вжня тобі́ украї́ночка!

2. Опишіть свою ляльку, машинку або іншу іграшку, назва якої жіночого роду. Послухайте описи іграшок одне одного й простежте за правильністю вживання прикметників.

240. 1. Прочитай текст. Про кого в ньому розповідається? Цей текст – розповідь чи опис?

ВОРОНА

Ворона дуже спостережлива, розумна, кмітлива, хитра. Міська ворона вміє дзьобом розкрити пакéт молока, розбити волоський горіх. Вона може розмочити чёрствий хліб у калюжі і навіть відкрити консервну банку.

2. Спиши. Підкресли іменники прямою лінією, а зв'язані з ними прикметники – хвилястою. Познач закінчення. Визнач рід прикметників.

Змінюємо закінчення прикметників жіночого роду за питанням якою? і вживаємо такі прикметники у мовленні

241. 1. Прочитай і відгадай загадку Алли Свашенко.

Всі танцюють під ялінкою:
Лис – з блискучою Сніжинкою,
Вовк – із Золотою Рібкою,
Принц – із дідовою Ріпкою.
Змій – із злочною Ягою,
що з ногою косяною.
Зветься як веселий бал?
Пригадали? ...

2. Чи довелося тобі коли-небудь бувати на карнавалі? Розкажи про це.

3. Поставте питання від іменників до тих прикметників, які зв'язані з ними. Зробіть висновок про зв'язок між закінченнями питання і прикметника.

4. Спиши вірш. Познач закінчення прикметників.

242. 1. Прочитай і запам'ятай вірш Алли Свашенко.

Всі прикметники зібрались
і на тому поєднались:
щоб **-ою** на кінці вживалось
і на **-ею** не мінялось.

Хай іме́нник візьме **-ею**
за потре́бою своєю.
О́тже, гру́шею смачно́ю,
а зада́чею складно́ю,
ну, а вда́чею леда́чою,
як і ка́шею гарячо́ю.

2. Випиши з вірша іменники разом з прикметниками. Познач закінчення.

Іме́нники з осно́вою на **ж, ч, ш** та м'який при́голосний, відповіда́ючи на пита́ння **ким? чим?**, ма́ють закінчення **-ею**, а зв'язані з німи прикме́тники — **-ою**.

243. Змініть за питаннями іменники і пов'язані з ними прикметники так, щоб вони утворили словосполучення. Запишіть утворені словосполучення. Позначте закінчення.

Задово́лений	<i>чим?</i>	ї́жа ка́ша зада́ча пра́ця	<i>яко́ю?</i>	корі́сний ціка́вий солóдкий сма́чний
--------------	-------------	------------------------------------	---------------	---

244. 1. Прочитай слова і закінчення. Допоможи іменникам і прикметникам дібрати свої закінчення. Запиши утворені словосполучення.

раді́сна
сві́жа
чужа́
висо́ка

-ою
-ею

кру́ча
ї́жа
да́ча
пі́сня

2. У яких словах ти вжив(-ла) закінчення **-ею**, а в яких **-ою**? Чому?

245. Прочитай речення. Спиши, розкриваючи дужки. Познач закінчення іменників і зв'язаних з ними прикметників.

1. Над (сі́ня, глибо́ка) рі́чкою стелі́вся гу́стий тумáн.
2. На (чо́рна) землі́ бі́лий хлі́б ро́дить.
3. За (висо́ка) горо́ю хова́лося мале́ньке село́.
4. За (те́мна, лісо́ва) пу́щею було́ о́зеро.

Змінюємо закінчення прикметників, ужитих у множині, вживаємо різні форми прикметників у мовленні

246. 1. Прочитай уривок з вірша *Леоніда Полтави*. Про кого в ньому розповідається?

Є різні риби у воді:	Є войовничі – із мечами,
товсті, тоненькі і худі,	є з довжелезними хвостами,
дрібненькі риби-малюки,	є рибки срібні й золоті,
а є й великі – от такі!	є дуже мудрі, є й пусті*...

2. Яку частину мови використано, щоб розповісти, які є риби? В однині чи множині її вжито? Чому?

3. Чи є у вірші прикметники-антоніми?

4. Спиши вірш. Підкресли прикметники, познач закінчення.

247. 1. Прочитай уривок з народної пісні. Чого вона навчає?

Тримай хаточку, як у віночку.

І рушничок на кілочку.

Тримай відерця всі чистесенькі

і всі воді повнесьенькі.

Прийдуть гарні дівіці воді попити

і будуть тебе хвалити.

2. Що означає вислів *тримай хаточку, як у віночку*? Пригадай, чим прикрашали українські жінки свої хати.

3. Спиши пісню. Підкресли іменники і прикметники, вжиті у множині. Познач закінчення прикметників. На які питання вони відповідають?

Прикметники, які відповідають на питання **які?**, **завжди** мають закінчення **-і**.

248. Зміни прикметники за питаннями *яких? яким? якими?* й запиши. Познач закінчення прикметників.

Зустрічати птахів (перелітний, співучий).

Дякувати друзям (вірний, чесний).

Дружити з хлопчиками (сміливий, розумний).

* *Пусті* – тут: нерозумні.

249. 1. Прочитай уривок з вірша *Галини Комісарової*. Спиши, дописуючи закінчення прикметників. Доведи, що не помиляєшся.

А живу́ я в Украї́ні,
де рі́чки й о́зера син□, –
чи́ста в них вода́, прозо́ра,
в дно глиби́нне сві́тять зо́рі.

Найга́рніш□ на́ші се́ла,
лю́ди му́др□ і весе́л□,
ха́ті бі́л□, че́пурне́ньк□,
ді́ти всі та́кі га́рне́ньк□.

2. Побудуйте діалог за змістом вірша.

250. 1. Прочитай вірш *Миколи Жакуна*. Про кого в ньому розповідається? У якому числі вжиті іменники і зв'язані з ними прикметники?

На подві́р'ї бі́ля квоч́ки
дівні́ кру́тяться клу́бочки.
І весе́лі, і мото́рні,
бі́лі, жо́втенькі́ і чо́рні.
– Не клу́бочки, – ка́же На́та, –
це мале́сенькі́ курча́та.
Є тепе́р робо́та в На́ти –
їх по́йти й годувáти.

2. Назви прикметники, які автор використав, щоб розповісти, які курчата.

3. Спиши вірш. Підкресли іменники прямою лінією, а прикметники – хвилястою. Познач закінчення підкреслених слів.

Числівник

Спостерігаємо за роллю числівників у мовленні, їх зв'язком з іменниками

251. Прочитай текст.

Ра́дісний Гу́гуце прибі́г до Га́лінки:

– Ой, як до́бре, що ми вже вивчи́ли іме́нник
і при́кме́тник. Не бу́демо бі́льше
вчи́тися, бу́демо відпочивáти.

– Невже́? – здивува́лася Га́лінка?

– Так-так. Бі́льше нічо́го й не тре́ба зна́ти.

Досить цього. Ось дивись: *курча́тко жовте, ку́рка ряба́, ко́тик пухна́тий...*

– Дobre, – пого́дилася Гали́нка. – Відпочива́й. Але спо́чатку погля́нь у ві́кно. Скажи́, скі́льки пташо́к ти ба́чиш?

Чи зможе Гугуце відповісти Галинці, користуючись тільки іменниками і прикметниками? Які слова необхідні хлопчику? Для чого?

252. Прочитай вірш *Петра Ребра*. Випиши слова, які називають кількість предметів разом зі словами – назвами цих предметів.

Я люблю порахувати	у віта́льні – п'ять картин,
все, що ба́чу навкругі, –	у дво́рі – дві карусе́лі,
у кварти́рі дві кімна́ти,	ла́вок – сім, фонтан – оди́н,
на столі́ – три пиро́гі.	де́в'ять Юр, чоти́ри Не́лі
Вісім книг – на етажерці,	і аж два́дцять шість Мари́н.

Числі́вник – це части́на мо́ви, яка назива́є кі́лька́сть предме́тів або їх поря́док під час лі́чби. Числі́вники відпові́дають на пита́ння *скі́льки? котрі́й?*

253. 1. Прочитай лічилку *Лесі Вознюк*.

Гу́ска з ді́тками гуля́є,
їм лі́чилку промовля́є:
– Оди́н, два – в саду́ трава́,
три – це про́сто ГА-ГА-ГА,
а чоти́ри, п'ять і шість
мої ла́пи, дзьоб і хві́ст.
Сім – на рі́чку ми пішли́,
вісім – черв'я́чка знайшли́,
де́в'ять – з'ї́ли черв'я́ка.
Ось лі́чилочка яка́!

2. Назви́ слова, які відпові́дають на пита́ння *скі́льки?* Випиши їх з тексту.

3. Полі́чи на малюнку, скі́льки гусе́няток.

4. Поясни правопис виді́лених слів.

Числі́вники від *двох* і да́лі вка́зують на мно́жину́. Іме́нники, які з ні́ми пов'я́зані, теж вжива́ються у мно́жині́.

254. Пригадайте народну пісеньку «Два півники». Скільки діювих осіб згадується у пісеньці?

Числівники *один* і *два* вживаються у тому ж роді, що й іменник, з яким вони пов'язані: *один півник, одна курочка, одне курча, два півники, дві курочки, двоє курчат*.

255. Прочитай вірш *Наталі Забіли*. Запиши, замінюючи числа числівниками.

1, 2 – дерева.
Під деревами травá.
На траві – 2 хлопчики,
у дерева – 2 гілки,
на гілці – 2 горобчики,
у вулику – 2 бджілки.

А далі – 2 хатінки,
у них по 2 віконечка,
над ними – 2 хмаринки,
2 зірочки, 2 сонечка...
Не слухайте мене –
бо сонечко ж 1!

Читаємо тексти, визначаємо і вживаємо числівники. Узгоджуємо їх з іменниками

256. 1. Прочитайте текст і побудуйте діалог за наведеними запитаннями.

Ми постійно щось рахуємо: години, дні, кількість сторінок, кількість забитих м'ячів, кількість прожитих років. Запитайте одне одного:

- Скільки тобі років?
- Скільки учнів у твоєму класі?
- Скільки хлопчиків? А скільки дівчаток?
- Скільки у тебе друзів?

2. Запиши вжиті тобою слова-відповіді. Що вони називають – кількість чи порядок під час лічби? На які питання відповідають?

257. 1. Прочитай лічилку *Ігоря Січовика* для пальчиків. Розкажи, що робив кожен пальчик.

Перший палець рано встав,
у дзвінок закалатав.
Другий, як татусь учив, –
всіх в кімнаті полічив.

Трєтій пáльчик для почáтку
у дворі провів зарáдку.
А четвєртий без нагáдок
у братів навів порáдок.
П'ятий – пáльчикам на рáнок
влаштувáv смачний снідáнок.

2. На які питання відповідають виділені слова? Поміркуйте, що вони означають – кількість чи порядок під час лічби. Випишіть ці числівники.

Числівники, що відповідають на питання *котрій?*, змінюються так са́мо, як прикметники (мають такє ж закінчення, як і питання, на якє відповідають): (*котрій?*) *п'ятий* – (*на котро́му?*) *на п'ято́му*.

258. 1. Прочитай вірш *Володимира Лучука*. Про кого в ньому розпо-відається? Якими були котики?

Два ко́тики, два **брати́**
пішли́ во́ду **брати́**,
двоє ві́дер принести́
попросі́ла ма́ти.

Пе́рший кіт від ворі́т
у садок метну́вся.
Дру́гий кіт скі́к на плі́т –
про відрó й забу́вся...

А верну́лись на обі́д,
потіша́ють кі́цю:
наїмо́ся два як слі́д,
принесе́м крини́цю.

2. Спиши вірш. Підкресли числівники. Які з них називають кількість предметів, а які – порядок під час лічби?

3. Поясни, чим відрізняються виділені слова. Яке значення кожного?

259. 1. Прочитай вірш *Євгена Железнякова* і скажи, чому вийшов борщ, а не компот.

Ко́шеня́ компóт вари́ло,
ду́же ла́пки потоми́ло.
Узяло́ відрó води́,
со́лі вки́нуло туди́,
оди́на́дцять картоплі́н,
капусти́ну й п'ять моркви́н,

і скришило залюбки
два червоні буряки.
Добре все було б, та от –
війшов борщ, а не компот.

2. Випиши з вірша числівники разом з іменниками, кількість яких вони називають. Числівники підкресли.

260. Прочитай вірші. Спиши їх, замінюючи числа числівниками. Запиши відповіді на запитання віршів.

Є 2 фарби у Сергійка
і 4 – у Андрійка.
Скільки мають фарб малята?
Ви зумієте сказати?

Ось до класу на урок
залетіло 5 сорок.
2 пізніше прибуло.
Скільки всіх пташок було?

Займенник

Читаємо текст. Спостерігаємо за роллю займенників у текстах. Вживаємо їх у мовленні

261. 1. Прочитай текст.

– Сьогодні, діти, – сказав дідусь Лінгвіст, – я розповім вам про дуже цікаву частину мови. Це – займенник (*pronumele*). Його назва утворилася від слів *за*, *іменник*, що вказують на основну роботу цих слів – виступати замість іменників.

Ми будемо вивчати лише займенники, що вказують на особу і називаються *особовими* (*personale*).

– А чи знаєте ви, навіщо потрібні особові займенники? – запитав дідусь Лінгвіст учнів.

– Я знаю, – сказав Гугуце. – Ці займенники можна вживати замість слів, що називають предмети.

– Правильно, щоб слова – назви предметів (іменники) у тексті не повторювались, вживають займенники, тобто слова, які виступають замість іменників. Наприклад: *Ідуть дівчатка. Вони весело розмовляють.*

Про яку частину мови розповів дідусь Лінгвіст? Що тобі було відомо раніше, а що – нове?

2. В обох мовах особові займенники звучать по-різному. Щоб пригадати, як саме, розглянь таблицю Кіберика.

У молдовській мові	В українській мові	У молдовській мові	В українській мові
eu	я	noi	ми
tu	ти	voi	ви
el	він, воно	ei	вони
ea	вона	ele	

Займенник *я* вказує на першу особу однини, *ти* – на другу, *він, вона, воно* – на третю. А займенники *ми, ви, вони* – на першу, другу і третю особи множини.

262. 1. Прочитай пари речень. Простеж за вживанням займенників. Розкажи, для чого вони вживаються.

1. У клас зайшов **хлопчик**. **Він** був у білій сорочці.
2. **Маринка** ходить до школи. **Вона** гарно вчиться.
3. Ренаті подарували **кошеня**. **Воно** було дуже маленьке.
4. **Михайлик і Гіце** живуть в одному будинку. **Вони** – друзі.

2. Випиши за зразком іменники і займенники, які на них вказують, але не називають.

Зразок. Дівчинка – вона, ...

3. Яке з виписаних слів вказує не на одну особу, а на кількох?

263. 1. Прочитай вірш. Вивчи його і запиши з пам'яті. Підкресли займенники.

Ось і ми – і ти, і я!
 Разом ми – одна сім'я.
 До сусідів усміхайся,
 міцно ти за них тримайся.
 Ми – одна сім'я!

2. Назви займенники, які вказують на одну особу, і ті, які вказують на багатьох.

264. 1. Прочитайте вірш. Поміркуйте, займенники яких осіб ужито в ньому.

Я б́уду їсти апельси́н,	Він пі́де зра́нку на база́р,
а ти бі́жи́ у магази́н.	вона́ нагрі́є самова́р.
Ми за́раз підемо гуля́ти,	Вонó повинне всі́м сві́тити,
а ви іди́ть собі́ до ха́ти.	пови́нне зе́млю всю зі́гріти.

2. Спиши вірш. Підкресли займенники.

265. 1. Прочитай вірш. Якій частині мови він присвячений?

Вчимо́ ми цю части́ну мо́ви.	Й засмію́ться навкруги́ –
Вивчи́ть й ви обов'язко́во.	ві́н, вона́, вонó, воні́.
Посміхну́ся я: «Приві́т!»	Так, усмі́шка всіх єдна́є,
Усміхне́шся ти мені́.	жи́ти в дру́жбі помага́є.

2. Спиши. Підкресли особові займенники. На яку особу вказує кожен?

**Стежимо за змінюванням особових займенників.
Співвідносимо початкову форму зі зміненою,
вживаємо займенники в мовленні**

266. 1. Прочитай текст.

Сьогодні́ дідусь Лінгві́ст зно́ву завіта́в у четве́ртий клас. Він сказа́в:

– Ви вже зна́єте, що займе́нники ча́сто виступа́ють замі́сть іме́нників. Але́, викону́ючи цю «робо́ту», вони́ так зми́нюють свою́ фо́рму, що їх ва́жко впізна́ти. Напри́клад: є займе́нник **я**, але́ нема́є **мене́**. Є **ти**, а я йду́ з **тобо́ю**. Є займе́нник **вона́**, але́ нема́є **її́**, іду́ з **не́ю**, дару́ю **їй**. Є займенник **ві́н**, а нема́є **його́**, даю́ **йому́**.

– А як же бу́ти? Як запам'ята́ти такі́ займе́нники? – розгуби́вся Гугу́це.

– Зверні́ться до Кібе́рика. Він допомо́же вам.

Про що розпові́в дідусь Лінгві́ст? Чому́ розгуби́вся Гугу́це?

2. Випиши особові займенники і їх змінені форми.

267. 1. Розглянь на малюнку Кіберика, як змінюються займенники залежно від слів, з якими вони зв'язані.

Є
(хто?)

Нема
(кого?)

Дарунок
(кому?)

Пишатися
(ким?)

Костюм
(на кому?)

на

на

на

на

2. Прочитайте в такий спосіб: дівчатка читають хором, як змінюється займенники *я* і *вона*, а хлопчики (теж хором) – як змінюються займенники *ти* і *він*, *воно*. А потім – навпаки.

3. Запишіть займенники разом зі словами, з якими вони зв'язані.

Зразок: Є я, ти, він, воно, вона. Немає мене, тебе, ...

Відповідаючи на питання *у (про) ко́го? у чо́го? з ким? з чим?* і вживаючись з прийменниками, займенники *він*, *воно*, *вона* змінюють свою форму і починаються з *н*: *у неї* (а не *в її*), *у нього*, *з нею*, *з ним*.

4. Утвори і запиши словосполучення, додаючи будь-який займенник (на вибір).

Зустріти (кого?) ... , розказати (кому?) ... , розмовляти (з ким?) ... , об'язок (на кому?) ... .

268. Прочитайте і відгадайте загадку. Хто так розповідає про себе? Яка початкова форма цього займенника?

Мене варять, мене труть,
пирогі з мене печуть.
Усі мене гублять,
тому що дуже люблять.

269. 1. Прочитай вірш *Любові Забашти*.

СНІГУРОНЬКА

Я снігуронька маленька, народилася в сніжку, вишивала мені ненька зіронькі на козушкú. Мій дідусь приніс дарунки, його звали Дід Мороз,	в нього є цукерки в клунку, і зайчійсько, й паровóz. В нього є всього багáто: і лисічка, і ведмідь, і санчáта-гринджоля́та. Гляньте, óнде він стоїть!
---	---

Від чийого імені ведеться розповідь? Про кого розповідається?
Що він приніс?

2. Виділені форми займенників *я, він* випиши за зразком.

Зразок: я – мені, він – ...

270. Прочитай текст, змінюючи форми займенника, що у дужках, за питаннями. Добери заголовок. Запиши текст. Підкресли займенники.

Під сосною хлопчики знайшли білочку. У (вона) була перебіта лапка. Діти взяли (вона), перев'язали (вона) лапку. Білочка стала жити в кімнаті. Спочатку вона дуже сумувала. А потім звикла.

271. 1. Прочитай уривок з вірша *Олександра Олеся*, змінюючи форми займенників.

Спала природа
під ко́вдрою білою,
снілось (вона) мо́ре
наскрізь прозо́ре,
дно (воно) я́сно-зеле́не,
хвілі чи хма́ри над (воно́).
...Спала приро́да,
а з не́ба міро́шник,
ру́ки простя́гши над (вона́),
сія́в крізь хма́ри муку́.

2. Спиши. Підкресли форми займенника *вона*, вжиті замість іменника *природа*.

Змінюємо особові займенники, вживаємо різні форми займенників у мовленні

Особові займенники вказують на одну особу: **я, ти, він, вона, воно** і на багатьох – **ми, ви, вони**. Вони змінюються залежно від слів, з якими зв'язані.

272. 1. Прочитай текст. Пригадай, з якої казки цей уривок. Про кого і про що в ньому розповідається?

Тато Карло увійшов у комірчину, сів на стілець, узяв поліно і почав вирізати з нього ляльку.

– Як би мені її назвати? – міркував Карло. – Назвуй її Буратіно. Це ім'я принесе мені щастя. Я знав одну родину. Усіх їх звали Буратіно. Усі вони жили дружно і весело.

2. Прочитай текст ще раз. Знайди в ньому і назви займенники. Чи є серед них займенники, що вказують на кількох осіб? Випиши речення з займенниками, що вказують на кількох осіб.

273. 1. Прочитай загадки, вживаючи потрібну форму займенників, що в дужках. Відгадай загадки. Для цього зверни увагу на описані дії і ознаки предметів.

1. Під землею народились
і для сúpчику згодились.

(Ми) і чистять, й ріжуть, й труть,
смажать, варять і печуть.

2. Намистінки зелененькі,
дрібні ягідки кисленькі.

Протягни за (вони) ручки –
обкусують (вони) колючки.

2. Випиши речення із займенниками, вжитими у множині. Підкресли займенники і слова, з якими вони зв'язані.

Займенники часто вживаються у загадках. Вони лише вказують на предмет, але не називають. Проте за вказаними ознаками і діями загадки можна відгадати.

274. 1. Розгляньте малюнок Кіберика. Одну чи кількох осіб називають наведені займенники? Простежте, як вони змінюються. Прочитайте у такий спосіб: одне запитує (читає ліву частину) – інше відповідає (зачитує те, що справа).

Тут є (*хто?*)

Нема (*кого?*)

Іти (*до кого?*)

до

до

до

Дарунки (*кому?*)

Розмова (*з ким?*)

з

з

з

Одяг (*на кому?*)

на

на

на

2. Запиши займенники разом зі словами, з якими вони зв'язані.

275. Прочитай і запиши речення, вживаючи замість крапок потрібні займенники. За потреби користуйся малюнком Кіберика.

1. Там дівчátка. На ... вінóчки з квітів. 2. По дорóзі іду́ть Сашко́ й Андрі́йко. До ... приéднується О́лесь.

3. – Де хлопчики? – запитáла бабúся.

– А ... не́ма. У садóчку ... .

– А хто з ... гра́ється?

276. 1. Прочитай, змінюючи займенники, що в дужках. Запиши, розкриваючи дужки. За потреби користуйся малюнками Кіберика.

1. Хто за́пи́тував про (ми)? 2. Ти гра́вся з (вони)? 3. Ти був у (він) в го́стях? 4. У (вона) є новéнький комп'ю́тер. 5. (Він) подарува́ли Софі́йці ба́тькі.

2. Поясни правопис виділеного слова.

Дієслово

Спостерігаємо за роллю дієслів й уживаємо їх у мовленні

277. 1. Прочитай текст.

– Юні друзі! – звернувся дідусь Лінгвіст до учнів. – Ви розпочали вивчати дуже цікаву частину мови, яка називається *дієслово* (verbul) і відповідає на питання *що робити?* Дієслова зв'язані з іменниками, називають їх дію і вказують на час, коли відбувається ця дія. До дієслів ставляться питання *що робить* (предмет)? *що робив* (-ла, -ло)? *що зробив* (-ла, -ло)? *що буде робити?*

Дієслово – дуже важлива частина мови. Без неї не можна було б розповісти, наприклад, про те, що кожен з вас робить чи робив удома, у школі, на відпочинку.

Отже, що більше знатимете дієслів, то краще будете розповідати про все, що відбувається чи відбулося.

Про що розповів дідусь Лінгвіст? З якою частиною мови зв'язане дієслово? Чим цікава ця частина мови? Для чого потрібні дієслова в мові?

2. Спробуйте перевірити твердження дідуся Лінгвіста і розповісти про те, що ви робите після уроків, не вживаючи слів, які називають дії. А потім розкажіть, вживаючи дієслова.

278. 1. Прочитайте прислів'я. Спробуйте пояснити, що вони означають.

Життя прожити – не поле перейти.

Добре того вчити, хто хоче все знати.

Жити – Батьківщину любити.

2. Спиши прислів'я, підкресли дієслова.

Форма дієслів, що відповідають на питання *що робити?* і закінчуються на *-ти* (*писати, бігти, говорити*), називається неозначеною, або початковою.

279. 1. Прочитай рядки слів. У якому з них наведено дієслова? Доведи, що не помиляєшся.

1. Метéлиця, завірю́ха, ху́га, заві́я.
2. Вві́чливий, চে́мний, ґре́чний, до́брий, ла́гідний.
3. Вони́, ми, я, його́, її́, мене́.
4. Говори́ти, каза́ти, бала́кати, крича́ти, шепоти́ти.

2. Спиши дієслова. Чи є серед них синоніми? А антоніми? У якій формі наведено дієслова?

3. До яких частин мови належать слова, записані в інших рядках? Чому так думаєш?

4. Прочитай слова першого і другого рядків. Що спільного у словах кожного рядка? Як називаються такі слова?

280. Прочитай речення і пригадай, як називаються слова, що у дужках. Запиши речення, вибираючи з дужок потрібне за змістом слово. Якою частиною мови воно є?

1. Бага́то (говори́ти, каза́ти) Зі́на не люби́ла. 2. Ді́ктор (повідомив, сказа́в) прогно́з пого́ди на за́втра. 3. Лі́кар не дозво́лив хво́рому бага́то (розмовля́ти, каза́ти).

281. 1. Прочитай вірш-переплутанку Ліни Біленької. Що переплутано в ній?

Кукурі́кнула воро́на,
півень ка́ркати почав.
Ня́вкнув пе́сик із балко́на,
ко́тик лю́то загарча́в.
Га-га-га – гелго́че квочка,
розквокта́лося гуся́,
і прип'я́те до кіло́чка
кудкуда́че поро́ся...

2. Назви і запиши іменники і дієслова, які називають справжню дію цих іменників. Звертай увагу на рід іменників.

282. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Добери до нього заголовок. Запиши заголовок і текст. Підкресли дієслова.

Кали́на – це сімвол украї́нської землі́. Лю́ди ка́жуть: «Без верби́ і кали́ни нема́ Укра́їни». Росте́ кали́на у ліса́х. Са́дять її́ бі́ля хат і крини́ць. Навесні́ вона́ цвіте́ білим цві́том, а восе́ні – вкрива́ється черво́ними я́годами. Цілю́щими я́годами кали́ни зда́вна ліку́ють застуду́.

Розрізняємо часи дієслів, вживаємо у мовленні дієслова у різних часових формах

283. Прочитай текст.

Галінка пропустила кілька уроків і тому зателефонувала Гугуце, щоб запитати, що вони вивчають на уроках української мови.

– Вивчаємо дієслово, – відповів Гугуце. – А сьогодні – *часи дієслова*.

– Як цікаво, – сказала Галінка. – А які ж часи мають дієслова?

– *Теперішній, минулий, майбутній*, – відповів Гугуце.

– А як розпізнати, у якому часі вжито дієслово? – продовжувала допитуватись дівчинка.

– Дуже просто, – відповів хлопчик. – Треба поставити питання. Якщо дієслово відповідає на питання *що робить?* – це теперішній час, якщо – *що робив? що зробив?* – минулий, а якщо – *що буде робити?* – то майбутній час.

– Молодець, Гугуце! Усе запам'ятав, – похвалила Галінка приятеля.

Про що запитала Галінка свого приятеля? Що розповів Гугуце? То як розпізнати, в якому часі вжито дієслово? Ілюструй свою відповідь прикладами.

284. 1. Прочитай колискову пісеньку. Розкажи, що робить кіт. За допомогою якої частини мови про це сказано?

Ходить кіт по горі,
носить сон у рукаві.
Всім дітям продає,
а Катрусі так дає.

2. Спиши. Підкресли дієслова. Постав до них питання, визнач час.

285. 1. Прочитай вірш Катерини Перелісної.

– Що з весною настає?	– Сонце його пригріває.
– Сніг у полі розтає.	– Що ж синіє на землі?
– А чому то так буває?	– Ніжні проліски малі.

2. Про що йдеться у вірші? З допомогою якої частини мови запитується і розповідається про дії природи? Коли відбуваються ці дії – тепер, уже відбулися чи будуть відбуватися? Зроби висновок про час дієслів.

3. Прочитайте вірш в особах або так: хлопчики запитують, дівчатка відповідають, а потім – навпаки.

4. Спиши вірш, підкресли дієслова.

286. 1. Прочитай вірш *Платона Воронька*. Про кого в ньому розповідається? Що робив кіт?

Па́дав сні́г на порі́г, кіт злі́пів собі́ пирі́г.
По́ки сма́жив, по́ки пі́к, то пирі́г водо́ю сті́к.
Кі́т не знав, що на пирі́г тре́ба ті́сто, а не сні́г.

2. Спиши вірш. Підкресли дієслова.

287. 1. Прочитай уривок з вірша *Дмитра Павличка*. Про що розповідає герой вірша?

Як ві́росту – збуду́ю ха́ту,
на ха́ті ко́лесо **приб'ю́**,
а там я поселя́ю крила́ту
лелече́ну кле́кітну **сім'ю́**.

2. Спиши. Підкресли дієслова. Визнач їх час.

3. Поясни правопис виділених слів.

288. 1. Прочитай уривок з казки «Рукавичка», додаючи пропущені дієслова.

____ дід лі́сом, а за ним ____ пес, та й ____ дід рукави́чку.
От ____ ми́шка, ____ в ту рукави́чку та й ____: «Тут я бу́ду
жи́ти».

2. Запиши текст. Якою частиною мови є додані слова? У якому часі вжито дієслова? Яку роль у реченні вони виконують?

Спостерігаємо за змінюванням дієслів теперішнього часу, вживаємо їх у різних особових формах

289. Прочитай текст.

– Діти, сьогодні ви дізнаєтесь, як дієслова змінюють свої закінчення, – сказав дідусь Лінгвіст. – Ви вже знаєте, що дієслова можуть вживатися у теперішньому, минулому або майбутньому часі. Вживаючись у теперішньому і майбутньому часі, вони змінюються за особами **я, ти, він (вона, воно)** – в однині і **ми, ви, вони** – у множині.

Розгляньмо, як приклад, слово *читати*. Якщо дію виконую **я**, то буде: *я читаю*. А якщо **ти**, Гугуце, – дідусь Лінгвіст вказав на хлопчика, – то буде: *ти читаєш*.

– А якщо дію виконує мій друг Андрієш? – запитав Гугуце.

– То буде: *він читає*.

– А якщо дію виконуємо всі **ми** разом? – знову запитав Гугуце.

– *Ми читаємо*, – відповів дідусь Лінгвіст. – Щоб правильно розповідати, хто що робить, треба навчитися змінювати дієслова. У цьому тобі допоможе таблиця Кіберика.

Про що розповів дідусь Лінгвіст? То як змінюються дієслова? У якому часі? Прочитай про це у тексті.

290. 1. Прочитайте таблицю Кіберика.

	писати, читати	бачити, стояти
я	пишу́, читаю́	бачу́, стою́
ти	пи́неш, чита́єш	бачи́ш, стої́ш
він, вона́, воно́	пи́ше, чита́є	бачи́ть, стої́ть
ми	пи́шемо, чита́ємо	бачи́мо, стої́мо
ви	пи́нете, чита́єте	бачи́те, стої́те
вони́	пи́шуть, чита́ють	бача́ть, сто́ять

Більшість дієслів, що в початковій формі закінчуються на **-ати, -яти** (*співати, гуляти*), змінюються, як показано у лівій частині таблиці. Дієслова на **-іти, -їти** (*ходити, сидіти*) змінюються, як показано праворуч.

2. Так само, як у таблиці, змініть дієслова *їхати, просити* за особами і запишіть їх.

3. Утворіть і запишіть речення з дієсловами, вжитими у третій особі однини і множини.

291. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Росте на гірці і під горою,
зелена літом і зимою.
Від неї пахне смолкою,
а вко́ле, на́че го́лкою.

2. Спиши. Підкресли дієслова. Визнач особу, у якій вжито дієслова.

3. Спробуй вжити ці дієслова у першій, другій і третій особах множини. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

292. 1. Прочитай уривок з вірша *Олександра Олеся*. Про що в ньому розповідається? З допомогою якої частини мови змальовано зміни в природі? У прямому чи переносному значенні вжито дієслова?

В не́бі жа́йворонки в'ю́ться,
залива́ються-смію́ться,
гра́ють, дзвоня́ть ці́лий де́нь,
і щебе́чуть, і співа́ють,
і з весно́ю сві́т віта́ють
дзвоні́м раді́сних пісе́нь.

2. Спиши цей уривок. Підкресли дієслова, познач закінчення. Визнач особу і час, у яких вони вжиті.

3. Дієслова *грати, дзвонити* зміни за особами. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

293. 1. Прочитай текст, змінюючи дієслова, що в дужках. Про кого і про що розповідається в тексті? Коли це буває?

Че́рез стежи́ну (повзти́) мура́шки. Та́кі ма́лі, а (тягну́ти) бі́льші за се́бе гілочкі́. То вони́ собі́ дім (будува́ти).

А в пові́трі золоті́ ця́точки (блі́скати). То бджо́ли. Вони́ (леті́ти) до кві́тів по ме́д.

2. Спиши текст, змінюючи дієслова за особами. Щоб не помилитися, користуйся таблицею Кіберика.

294. Прочитай, змінюючи дієслова, що в дужках. Щоб не помилитися, користуйся таблицею Кіберика. Запиши, познач у дієсловах закінчення.

Я (писати) листа́. Ти (допомагати) ма́мі. Брат (читати) кни́жку. Батьки́ (працюва́ти) у шко́лі. Ми (зустріча́ти) друзі́в. Ви (гра́ти) на скри́пках. Сестра́ (прибира́ти) у кімна́ті.

Змінюємо дієслова за особами. Вживаємо дієслова у різних особових формах у мовленні. Складаємо текст-розповідь

295. 1. Прочитай вірш *Анатолія Камінчука*. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

Я ладнаю годівнички
для горобчика й синічки.
Для малого снігурця
крихт насіплю і пшонця.
Прилітайте, друзі милі,
не лякайтесь заметілі.

2. Спиши вірш. У першому і четвертому рядках підкресли дієслова. Назви час і особу, в яких вони вжиті. Міркуй так:

Дієслово *ка́жу* вжито у теперішньому часі (що роблю?) і в першій особі (я *кажу́*).

3. Усно зміни дієслово *ладнати* за особами. За потреби користуйся таблицею Кіберика (с. 104).

Є слова, які в неозначеній формі закінчуються на **-ати(-яти)**, але змінюються, як дієслова на **-іти(-їти)**. Запам'ятай їх: *стояти, лежати, спати*.

Так само є дієслова на **-іти(-їти)**, які змінюються, як дієслова на **-ати(-яти)**. Запам'ятай їх: *іти, жити, рости, міти, піти, шити*.

296. 1. Гугуце змінював дієслово *іти* за особами. Він записав: *я іду, ти ...* і замислився. Допоможіть Гугуце виконати завдання. Щоб не помилитися, ще раз перечитайте попереднє повідомлення.

2. Усно змініть дієслово *стояти* за особами.

3. Складіть і запишіть два речення з дієсловами *іти, стояти* (на вибір), вжитих у різних особових формах.

297. 1. Прочитай текст, змінюючи дієслова, що в дужках, за особами.

(Іти) дівчинка до школи. Поруч з нею мама (нести) портфель. А позаду двоє хлопчиків (іти), (розмовляти). Один каже: «Чепуріха», а другий (відповідати): «Ледачі охайними не бувають».

2. Запиши текст, змінюючи дієслова, що в дужках. Познач закінчення дієслів.

Слова *чепурний, охайний, акуратний* – синоніми.

298. 1. Прочитай слова. До яких частин мови вони належать?

Ранок, світити, яскравий, сонце, сніжинка, кружляти, веселий, діти, бігати, по, сніг.

Світити – свічу́, світиш.

2. Випиши дієслова. Зміни за особами одне з них (на вибір). За потреби користуйся таблицею Кіберика (с.104).

3. Подумайте, на яку тему можна скласти текст з наведених слів. Побудуйте речення так, щоб вийшов текст-розповідь. Вживайте дієслова у теперішньому часі. Пам'ятайте, що речення може складатися і з одного слова. До складеного тексту доберіть заголовки. Запишіть заголовок і текст.

299. Прочитай речення. Спиши. Підкресли дієслова, познач закінчення. Визнач і вкажи особу (перша, друга чи третя).

1. Тихесенько ходить нічка. Під віконцем спить Марічка.

2. Білка по гілках стрибає, вправно шишечки зриває.

3. Випікають сірі мишки з сиром пироги для кішки.

Змінюємо дієслова за особами. Вживаємо дієслова у різних особових формах у мовленні

300. Прочитай і спиши текст. Підкресли дієслова, визнач особу, познач закінчення. У якому часі вжиті дієслова?

Сьогодні я йду до школи з другом. По дорозі зустрічаємо Оленку і далі ідемо разом. Біля школи до нас підходить Оксанка, подруга Оленки. І ми разом заходимо до класу.

301. 1. Прочитайте дієслова. Погрупуйте їх за особами і запишіть. Позначте особові закінчення дієслів. Визначте час.

Зразок. Я їду, сплю, пишу, лечу.

Ти ..., ...

Ідеш, біжить, біжу, дружимо, іде, пливемо, іду, летиш, пишуть, допомагаю, читаєш, стрибає, сплять.

2. Поміркуйте, чи є записані групи реченнями. Чому?

302. 1. Прочитай текст. Спиши. Підкресли дієслова, визнач особу, познач закінчення.

Пташки взимку гнізда не в'ють, яєчок не несуть. Холодно і голодно птахам. Учні нашої школи допомагають їм. Вони приносять корм і насипають у годівниці.

2. Поміркуйте, чому дієслова третьої особи множини *приносять* і *насипають* мають різні закінчення.

303. 1. Прочитай речення, вживаючи дієслова у теперішньому часі і змінюючи їх за особами. До якої групи належить дієслово і в якій особі його треба вжити? Міркуй так, як наведено у зразку.

Зразок. Моя мама гарно (вишивати). Мама – вона, III особа однини, дієслово *вишивати* закінчується на *-ати*. Отже, правильно буде: *Моя мама гарно вишиває*.

1. Мій батько (працювати) на будівництві. 2. Михайлик найкраще (читати), а Дарінка найкраще (писати). 3. Сьогодні учні нашого класу (йти) на екскурсію. 4. А чому ти, Іванку, не (йти) на екскурсію?

2. Поміркуйте, чому у двох останніх реченнях дієслово *йти* має різні закінчення.

304. 1. Прочитай дієслова. Поділи їх на групи за змінюванням. Запиши дієслова кожної групи з нового рядка.

Пла́вати, ду́мати, сиді́ти, говори́ти, каза́ти, будова́ти, жи́ти, люби́ти, сади́ти, ба́чити.

2. Зміни за особами по два дієслова кожної групи. Користуйся таблицею Кіберика.

Спостерігаємо за змінюванням дієслів їсти, пити, сидіти, ходити, носити, бігти, казати. Вживаємо у мовленні різні особові форми цих дієслів

305. 1. Прочитай таблицю Кіберика. Простеж, як змінюються за особами дієслова їсти, пити. Прочитай таблицю кілька разів, щоб запам'ятати.

я	їм, п'ю
ти	їси, п'єш
він	їсть, п'є

ми	їмо́, п'ємо́
ви	їсте́, п'ете́
вони́	їдя́ть, п'ють

2. Поміркуйте, чому, вживаючись в одній і тій же особі, дієслова їсти, пити мають різні закінчення.

3. Запитайте одне одного: «Що ти їси і п'єш вдома вранці?» «А твоя сестричка чи братик?» «Що ти їси і п'єш у школі?». Дайте відповіді на поставлені запитання.

4. Запишіть одне запитання і відповідь на нього у зошити.

306. 1. Прочитайте, як змінюються дієслова сидіти, ходити, їздити. Простежте за чергуванням приголосних під час змінювання форм дієслів.

я	сиджу́, ходжу́, їжджу
ти	сиди́ш, ходи́ш, їзди́ш

2. Розкажи про себе – доповни речення, використовуючи слова з таблиці.

Я ... у четве́ртий клас. Вдо́ма я не ... біля телеві́зора. Роблю́ уро́ки, допомага́ю ма́мі й бабу́сі. По́тім іду́ на двір і ... на велосипе́ді.

3. Запиши свою розповідь. Підкресли дієслова, визнач особу, в якій їх ужито.

307. 1. Прочитай і відгадай загадку. Вивчи її напам'ять. У виділених словах на місці букв **дж** вимовляй один звук [дж].

Я ніко́ли не сиджу́,
а ходжу́, ходжу́, ходжу́.
І хоч з місця не зруша́ю,
а про час вам сповіща́ю.

2. Запиши загадку з пам'яті. Підкресли дієслова́, познач закінчення.

308. 1. Простеж за чергуванням приголосних під час змінювання дієслів за особами.

[с – ш]:	носіти – я ношу́, ти но́сиш, ...
[з – ж]:	каза́ти – я кажу́, ти ка́жеш, ...
[г – ж]:	бі́гти – я біжу́, ти бі́жиш, ...
[к – ч]:	пекти́ – я печу́, ти пече́ш, ...

2. Спиши дієслова́ з таблиці. Підкресли букви, які змінилися.

3. Поміркуйте, чи будуть чергуватися звуки у цих дієслова́х, ужитих у третій особі однини і множини.

309. Прочитай речення, змінюючи дієслова́, що у дужках. Спиши речення, розкриваючи дужки. Підкресли букви, що змінилися.

1. Я (берегти́) кни́жку.
2. Я (ходити́) до шко́ли.
3. Бабу́ся (пекти́) пирі́жкі.
4. Я (їздити́) у село́ авто́бусом.
5. Песик Бровко́ (стерегти́) наш дім.

310. Прочитай і спиши вірш Алли Свашенко, змінюючи дієслова, що у дужках.

Я без діла не (сидіти́),   ра́но брата́ (розбудіти́),
га́рні квіти́ (посади́ти),   бо в садо́к його́ (води́ти).

Читаємо виразно. Спостерігаємо за вимовою і написанням дієслів на -шся, -ться, правильно вживаємо їх у мовленні

311. 1. Прочитай вірш Андрія М'ястківського. Що в ньому описано? Яка частина мови використана, щоб передати дії названих предметів?

Кі́ця прокида́ється – ла́пками вмива́ється.	Со́нце прокида́ється – хма́ркою вмива́ється.
Кві́тка прокида́ється – ро́сами вмива́ється.	Ну а ми з сестри́чкою вмива́ємось води́чкою.

2. Прочитай розповідь дідуса Лінгвіста.

– Дорогі хлопчики і дівчатка! Читаючи вірш, ви помітили, що в ньому вжито дієслова із часточкою *-ся* в кінці. Мабуть, і самі вживали такі дієслова, наприклад, коли розповідали про свої дії вранці: *я умиваюся, розчісуюся, ...*

Колись давню часточку *-ся* була формою займенника *себе*. Люди говорили: *вмиваю (кого?) ся*, тобто *себе*. Це означало, що дія звернена на себе. Пізніше займенник *ся* з'єднався з дієсловом, і стало: *умиваюся*. Коли кажемо: *умиваєш*, то означає когось (ляльку, братика). А коли – *умиваєшся*, то значить сам себе умиваєш.

Що ти довідався(-лась) про часточку *-ся* і дієслова, вжиті з нею? Разом чи окремо пишеться *-ся* з дієсловами?

3. Розкажіть одне одному про свій ранок. Запишіть свої розповіді. Підкресліть дієслова на *-ся*.

312. Прочитай вірш Алли Свашенко, правильно вимовляючи виділені букви. Про що йдеться у вірші?

Закони письма і вимови вивчай,
написано **-шся**, а ти [с':а] вимовляй:
раненько прокидає**шся**,
зарядкою займає**шся**,
водою обливає**шся**,
швиденько одягає**шся**,
в дорозі не спиняє**шся**,
назад не озирає**шся**.
Так, друже мій, ніколи
не спізни**шся** до школи.

313. Прочитай і відгадай загадки. Спиши одну загадку (на вибір), замінюючи звуковий запис буквеним.

Глянеш – заплачеш,
подиви[с':а] – скриви[с':а],
але яснішого в світі
не знайдеш.

Признавайся, як ти зве[с':а],
що на зиму, на холодну
без одёжі остає[с':а].

314. Побудуйте діалог: запитайте одне одного, з ким хто грається на вулиці? А вдома?

315. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко, правильно вимовляючи виділені букви. Кого стосується сказане?

Зако́ни письма́ і вимови вивча́й,
напи́сано **-ться**, а ти [ц':а] вимовля́й:
хто ра́но прокида́ється,
заря́дкою займа́ється,
роботи́ не бо́їться,
той за́вжди до́бре вчи́ться.

2. Випиши з вірша дієслова на **-ться**.

У дієсловах на **-ть**, **-ться** після букви **т** за́вжди пишеться м'який знак: *ходи́ть, пи́шуть, вчи́ться, сме́ється*.

316. 1. Прочитай вірш, замінюючи звуковий запис буквеним.

Взі́мку мете́лиця	☼	✱	✱✱	па́рою зді́ме[ц':а] –
па́дає, сте́ли[ц':а],	✱✱	✱	✱	в хма́рку оберне[ц':а]
ві́тром підні́ме[ц':а],		✱	✱✱	й зно́ву поверне[ц':а]✱
зака́русели[ц':а],	☼	✱		чи́ста і бі́ла краплі́нка,
со́нцем зігрі́є[ц':а] –	✱	✱✱	✱	зву́ть її про́сто✱
в кра́пельку ві́ллє[ц':а],	✱	☼		сні́жінка.✱

2. Запиши перші шість рядків вірша.

317. Прочитай і запиши вірш, вживаючи дієслова, що в дужках, у теперішньому часі. Коли так буває?

Ви́шні-чере́шні (розвива́тися),
си́нє о́зеро (розлива́тися).
Я́сне со́нечко (усміха́тися),
жи́то сі́лоньки (набира́тися).

Спостерігаємо за змінюванням дієслів майбутнього часу за особами. Складаємо текст, вживаючи різні особові форми дієслів

318. 1. Прочитай текст.

Гугуце одержав завдання змінити за особами дієслів майбутнього часу *напишу, прочитаю*. Це він виконав легко, бо знав, що дієслів майбутнього часу мають такі ж закінчення, як і теперішнього. А коли потрібно було змінити дієслів *буду читати*, він замислився, бо не знав, чи обидва слова треба змінювати. Хлопчик зателефонував Галінці:

– Галінко, скажи, будь ласка, як змінювати за особами дієслів *буду читати*.

– Це не складно, – відповіла дівчинка. – Змінюється лише дієслово *бути*: *я буду читати, ти будеш читати*.

– Дякую, Галінко. Справді, це просто.

2. Допоможи Гугуце змінити дієслів *буду читати*.

3. Зміни за особами дієслів *написати, прочитати*. За потреби користуйся таблицями.

319. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Незабаром прийде весна. Ми будемо зустрічати птахів. Ми з татом зробимо шпаківні і повісимо їх у саду. Прилетять шпакі і поселяться у нових будиночках.

2. Добери заголовок до тексту. Запиши заголовок і текст.

3. Підкресли дієслів. Простеж, у якому часі й особі вони вжиті.

320. 1. Уяви, що тобі подарували котика. Розкажи, як ти будеш його доглядати.

2. Запиши свою розповідь. Визнач, у якому часі ти вживав(-ла) дієслів.

321. 1. Прочитай текст. Коли відбуваються описані в ньому події – тепер, уже відбулися чи будуть відбуватися? Доведи, чому так.

Я і Сергійко чергуємо у класі. Я відкриваю вікна, поливаю квіти. Сергійко витирає дошку. Після дзвінка Сергійко відчиняє двері до класу.

2. Перебудуй речення так, щоб дієслова вказували на дії, які будуть відбуватися. Запиши утворені речення.

3. Уявіть ситуацію: вас призначили черговими у класі. Домовтеся одне з одним, хто що буде робити.

322. 1. Прочитай речення. Хто розповідає про себе? Коли відбуваються названі дії: зараз чи будуть відбуватися у майбутньому?

1. Віростемо, віростемо, сил своїх прибавимо, працею і піснею рідний край прославимо.

2. Ми будемо будувати нові будинки, заводи і цілі міста.

2. Спиши. Підкресли дієслова, визнач час і особу.

Змінюємо дієслова минулого часу за родами і числами, вживаємо дієслова у різних родових формах

323. 1. Прочитай вірш *Миколи Побеляна*. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

Зайчик змерз: холодна завірюха
в темнім лісі віла і гула...
Він пригнув до спини довгі вуха
й пострибав із лісу до села.
Заховався у собачу будку,
де Рябко солодкі бачив сни...
Рознесла сорока в лісі чутку:
«Буде жить там зайчик до весні».

2. Коли відбуваються описані події: тепер, в минулому чи будуть відбуватися в майбутньому? Щоб не помилитися, став питання від іменника до дієслова.

3. Спиши перші чотири рядки вірша. Підкресли дієслова.

324. 1. Прочитай текст.

Галінка сказала Гугуце:
– Ось таблиця Кібєрика. Прочитай її
і зроби висновок про те, як змінюються
дієслова минулого часу.

Однина		Множина	
я, ти, він	чита́в ☐ – чол. р	ми	} чита́л ☐
я, ти, вона́	читал ☐ а – жін. р	ви	
я, ти, воно́	читал ☐ о – сер. р	вони́	

Гугу́це прочита́в і здивува́вся:

– Дієсло́ва мину́лого ча́су не зміню́ються за о́собами!

– А як же вони́ зміню́ються? – спита́ла Гали́нка.

– За чи́слами і родáми, – відпові́в хлопчик.

– Молоде́ць, Гугу́це! Дієсло́ва мину́лого ча́су зміню́ються за чи́слами, а в однині́ – ще й за родáми. Але вони́ не зміню́ються за о́собами.

З якою таблицею працював Гугуце? Що в ній? Якого висновку дійшов хлопчик? То як змінюються дієслова минулого часу?

2. Зміни так само (за таблицею) дієслова *писати, малювати*.

325. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться? Події відбуваються тепер, ще будуть відбуватися чи вже відбулися?

За Борисом Грінченком

ЯК ПТАХІ ПРОВЧИЛИ ЛИСІЦЮ

Одно́го ра́зу мисли́вці побáчили діво. По́лем бі́гла лиси́ця, а над не́ю леті́ла згра́я граків і гав. Птахі́ серди́то кídaлися на лиси́цю, клюва́ли й би́ли її́ дзьоба́ми. Лиси́ця до́бігла до яко́їсь буди́влі й там схова́лася. Птахі́ покружля́ли тро́хи, а тоді́ полети́ли геть. Ма́буть, та лиси́ця добира́лася до гнізд, а птахі́ гурто́м її́ покара́ли.

2. Випиши з тексту дієслова, познач закінчення. Визнач час, рід і число, у якому вжиті дієслова.

326. 1. Прочитайте вірш. Чи впізнали ви, про кого в ньому розповідається? Назвіть їх. Розкажіть, хто що робив.

Мале́нький Няв на со́нці грі́вся.

Кукури́ку пісе́нь співа́в.

Гав із сусі́дами сварі́вся.

Упе́ртий Бе траву́ щипа́в.

І не зава́дили йому́

мале́нька Ме й вели́ка Му.

2. Спиши вірш. Визнач час дієслів, а в однині – рід.

327. 1. Прочитай вірш *Тетяни Лисенко*. Про яку пору року йдеться?

Першим пролісок проснувся.
Снігом вмівся, потягнувся.
Білу одягнув сорóчку,
сóнцю простягнув листóчки.
Чёмно з лісом привітався
та од щáстя розсміявся.

2. Спиши вірш. Підкресли дієслова, визнач час і рід.

Складаємо текст за змістом вірша, малюнками та опорними словами

328. 1. Прочитайте вірш *Володимира Кухалашвілі* і розгляньте малюнки. Чи відповідає зміст вірша зображеному на малюнках?

Як сýмно в на́шому дворі
сніговику́ малóму.
Та він не скóтиться з горі́,
не побіжіть додóму.
А снігови́к оди́н стоїть
йому́ страшний не хо́лод:
– У мене дру́га, уявіть,
ще не було́ ніко́ли.
І ні з ким гра́тись у сніжкі...
Його́ пройма́є ту́га.
А навкруги́ – пусти́ стежки́,
нема́, нема́є дру́га.
Нема́ – так бу́де, не журі́сь!
Ось ву́глики, моркви́на,
а замість ша́пки хтось прині́с
старé відрó з-під ти́ну.
І гра́ють ве́село в сніжкі́
надво́рі два снігови́кі!

2. Розгляньте малюнки ще раз. Який заголовок до них можна дібрати?

3. За змістом кожного малюнка складіть речення так, щоб вийшов текст-розповідь. Використовуйте такі слова: *зліпили, пішли, уночі, стало сумно, побачив, підійшов, розвеселилися, стали танцювати, настав ранок*. Запишіть заголовок і складений текст.

Прислівник

Читаємо тексти, спостерігаємо за роллю прислівників у мовленні та їх зв'язком з дієсловами

329. 1. Прочитай текст. Про що у ньому розповідається?

Вночі світло було (*де?*) скрізь: і (*де?*) вгорі у небі, і (*де?*) вниз на землі. То світив (*як?*) яскраво місяць, заглядав у кожне віконечко. Місяць сховався (*коли?*) вранці, й на зміну йому вийшло сонечко.

2. У першому реченні тексту знайди слова, зв'язані з дієсловом *було*, які відповідають на питання *як? де? коли?*

Зразок: було (*як?*) ... , було (*де?*) ... , було (*коли?*) ... .

Слова, що відповідають на питання *де? звідки? коли? як?* називаються *прислівниками*. Вони вказують на:

- місце дії (*де? – скрізь, там, угорі, справа, близько*);
- напрям дії (*звідки? куди? – уніз, доверху, додому, здалеку*);
- час дії (*коли? – вранці, учора, ввечері, влітку, восени*);
- якість чи стан дії (*як? – холодно, солодко, повільно, слизько, весело*).

3. Випиши з повідомлення наведені прислівники. Запам'ятай їх правопис.

330. 1. Прочитай розповідь дідуса Лінгвіста.

Цікаво знати, що прислівники виникли пізніше за інші частини мови. Найчастіше вони утворювалися внаслідок злиття іменника і службової частини мови (прийменника).

Наприклад: на гору – нагору, до дому – додому.

Ви вже знаєте, що іменники і прийменники пишуться окремо. Якщо ж вони входять до складу прислівника, то пишуться разом. Порівняйте: *У (високій) горі живе гном.* і *Угорі світить сонце.*

Про що розповів дідусь Лінгвіст: Що тобі було відомо раніше, а про що ти дазнався(-лась) тепер?

2. Випиши з тексту приклади, які навів дідусь Лінгвіст.

331. Прочитайте речення і зробіть висновок. Зверте його з наведеним нижче.

Бесело співає хлопчик.
Бесело співають хлопчики.
Бесело співатимуть хлопчики.
Бесело співав хлопчик.
Бесело співали хлопчики.

Зверни увагу! Прислівник – це незмінна частина мови, яка залежить від дієслова і показує, як виконується дія.

332. 1. Прочитай слова. Чи на однакові питання вони відповідають?

Зелений, зелено; сонячний, сонячно; теплий, тепло;
холодний, холодно; швидкий, швидко.

2. До яких частин мови належать слова кожної пари?

Зверни увагу! Прикметники відповідають на питання **який?**, а прислівники – **як?**

3. Випишіть прислівники. Зв'яжіть з дієсловами *було*, *стало* і запишіть утворені словосполучення.

333. Прочитай і відгадай загадку. Спиши. Підкресли прислівники.

Виснуть хмари низько-низько,
опустили пасма-коси.
Всюди мокро, всюди слизько –
ходить нашим краєм...

Читаємо тексти, пишемо, вживаємо прислівники в усному і писемному мовленні

334. 1. Прочитай текст. Між ким і про що велася розмова?

Михайло Малишевський

НІЧ І ДЕНЬ

- Як тебе звать, ніч? – спитав день.
- Як звать? Ніяк не звать. Ніч та й годі.
- А як зватимуть тебе завтра?
- Завтра теж зватимуть ніч.
- А як звали тебе вчора?
- Теж ніч.
- А мене сьогодні звать вівторок, завтра зватимуть середою, а вчора звали понеділком, – сказав день.

2. Якою частиною мови є виділені слова? З якими словами вони зв'язані. Постав до них питання від дієслів.

3. Розіграйте діалог за змістом тексту.

335. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Сніжинки падали **скрізь**: і на дерева, й на будинки, і на дороги. Вони **легенько** кружляли і **тихо** опускалися на землю. Діти **швидко** повибігали на вулицю і почали гратися сніжками. Їм було **весело**.

2. Спиши текст. Постав питання до виділених слів. До якої частини мови вони належать?

3. Підкресли прислівники однією рисою, а дієслова, з якими вони зв'язані, – двома.

336. 1. Прочитай вірш Ігоря Січовика. Чи сподобався тобі Мишко?

ХВАЛЬКО

- Хто танцює гарно, дітки?
  - Я! – Мишко озвався швидко.
  - А найкраще хто співає?
  - Я! – він руку піднімає.
  - А найбільший хто хвалько?
- Діти крикнули:
- Мишко!

2. Спиши вірш. Підкресли прислівники. На які питання вони відповідають?

3. Розіграйте діалог за змістом вірша.

337. Прочитай текст, добираючи замість пропусків потрібні за змістом прислівники. Став питання від дієслова до прислівника за зразком:

Зразок: літає (де?) вгорі.

1. Сónце світить на не́бі (ко́ли?) _____, а місяць – (ко́ли?) _____. 2. (ко́ли?) _____ почав та́нути сніг, а (ко́ли?) _____ зно́ву підме́рзло. 3. Хло́пці (як?) _____ мча́ли з гірки на лі́жах. 4. Дари́нка (як?) _____ зустрі́ла своїх по́друг. 5. Оле́г навчи́вся (як?) _____ чита́ти.

338. Прочитай і спиши уривок вірша *Марії Познанської*. Підкресли прислівники. На які питання вони відповідають?

Ті́хо, ті́хо сні́г іде́,
бі́лий сні́г, лапа́тий.
Ми у дві́р ско́ріш піде́м,
візьме́мо лопа́ти.
Ми проки́нем зра́нку
сте́жку бі́ля га́нку.

СИНТАКСИЧНІ ВІДОМОСТІ

Читаємо, спостерігаємо за способами зв'язку слів у словосполученнях, утворюємо словосполучення, визначаємо головне і залежне слова

339. 1. Прочитай текст.

– Ви вже знаєте, – звернувся до учнів дідусь Лінгвіст, – що ми говоримо не окремими словами, а зв'язуємо їх між собою у словосполучення і речення.

Словосполучення може складатися з двох або трьох слів. Трете слово найчастіше є службовим. Наприклад: *чита́ти кні́жку*, *диві́тися у кні́жку*, *перепі́сувати з кні́жку*.

У словосполученнях завжди є головне слово і залежне, яке змінює своє закінчення, як того вимагає головне слово.

Якщо у словосполученні є службове слово, то воно теж вимагає від залежного зміни закінчення. Наприклад: *приби́рати кімна́ту*, *сиді́ти у кімна́ті*.

Щоб правильно утворити словосполучення, треба від головного слова до залежного ставити питання. Прочитайте їх у таблиці Кіберика.

Нема́ (кого́? чого́?) ...
Ба́чу (кого́? що́?) ...
Дя́кую (кому́? чому́?) ...
Пи́шаюся (ким? чим?) ...
Ціка́во (у ко́му? у чо́му?) ...

2. До речень другого і третього абзаців тексту поставте запитання. Дайте відповіді на них, користуючись текстом. Розіграйте діалог: одне запитує, інше – відповідає.

340. Прочитай речення, які складаються зі словосполучень. Спиши. Постав питання від головного слова (воно позначено так: *х*) до залежного. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

За Тамарою Коломієць

$\begin{array}{ccccccc} \text{х} & \downarrow & & \downarrow & \text{х} & & \downarrow & \text{х} & \downarrow \\ \text{Принесли} & \text{хліб.} & \text{На} & \text{столі} & \text{поклали.} & \text{Пахучий} & \text{хліб,} & \text{теплый,} \\ & \downarrow & & & & \downarrow & & \downarrow \\ \text{із} & \text{х} & \text{скоринкою} & \text{золотою.} & \text{Це} & \text{від} & \text{вогню} & \text{позолота} & \text{в} & \text{нього.} \end{array}$

341. 1. Прочитайте головні слова, добираючи до них з довідничка залежні, які б відповідали на поставлені питання. Змінійте закінчення.

Сукня (*на ко́му?*) на ... ; сукня (*яка́?*) ... ; зошит (*де? на чо́му?*) на ... ; зошит (*який?*) ... ; риба (*де? у чо́му?*) у ... ; трава́ (*під чим?*) під ... ; трава́ (*яка́?*) ... .

Довідничок: Ганну́ся, мо́ре, па́рта, сні́г, чи́стий, но́вий, зе́лений.

2. Запиши чотири словосполучення на вибір. Познач закінчення. Підкресли службові слова.

342. Прочитай словосполучення. За допомогою чого зв'язані у них слова? Визнач у кожному словосполученні головне слово. Познач його так: *х*.

Іти до шко́ли, чита́ти ка́зку, диві́тися у ві́кно, ри́дний брат.

343. 1. Прочитай вірш Платона Воронька. Про що в ньому повідомляється?

Ми **ходи́ли** по гриби́,
 за́йчика зляка́лись,
 похова́лись за дуби́,
 розгуби́ли всі гриби́.
 По́тім засмія́лись –
 за́йчика зляка́лись!

2. Випиши словосполучення за зразком (став питання до виділених слів). Познач закінчення у залежних словах.

х

Зразок: **ходи́ли** (*по що?*) по гриб и́, ...

Узагальнюємо відомості про речення та їх види

344. 1. Розгляньте таблицю Кіберика. Користуючись нею, пригадайте і розкажіть, що таке речення. Які є види речень за метою висловлювання й інтонацією?

Речення – одне чи кілька слів, що виражають закінчену думку.		
↓		
За метою висловлювання речення поділяються на		
↓	↓	↓
розповідні	питальні	спонукальні
↓	↓	↓
про когось або про щось розповідається	про когось або про щось запитується	висловлено пораду, запрошення, наказ, прохання, вимогу
За інтонацією речення поділяються на:		
↙		↘
оклічні		неоклічні

2. Прочитай речення, які записав Гугуце.

1. Біля нашої школи розцвіли чудові тюльпани.
2. Галинко, ходімо подивимось, як цвітуть тюльпани.
3. Галинко, тобі подобаються тюльпани?
4. Які чудові тюльпани!

3. Яке з цих речень Гугуце використав, щоб: а) запитати Галинку; б) розповісти їй про щось; в) запропонувати їй щось, спонукати до якоїсь дії; г) висловити захоплення красою квітів?

4. Яке з речень потрібно вимовити з підвищеною силою голосу? Чому?

5. Побудуйте діалог за змістом цих речень. Репліки – відповіді Галинки придумайте самі.

345. 1. Подумайте і скажіть, які з речень тексту вжито, щоб повідомити, розповісти про щось, яке – щоб запитати, яке – щоб спонукати до дії.

Гарно вранці у весняному лісі. Повітря сповнене співом пташок. Листя на деревах аж виблискує від сонця.

Чи бував хтось із вас у весняному лісі? Підійть, подивіться на цю красу!

2. Спиши текст. Зверни увагу на розділові знаки у кінці речень. Які з цих речень розповідні, яке питальне, яке спонукальне?

Ко́ма і кра́пка – найдавніші розділові зна́ки, які прийшли́ до нас з лати́нської мо́ви. Ко́ма означа́ло уда́ряю, відсіка́ю, відділя́ю, а кра́пка – дрібна́ ця́тка, пу́нкт.

3. Складіть (усно) за наведеним у завданні 335.1 зразком текст про красу поля чи степу, річки або моря.

346. Прочитайте текст. Порадьтеся, які розділові знаки потрібно ставити в кінці кожного речення. Запишіть текст.

Тетя́нка побачи́ла під вербо́ю за́йця й гукну́ла до та́та:
– За́єць

За́йчик зіщу́лився, тремти́ть, але́ не тіка́є Куди́ ж йому́ тіка́ти Навко́ло вода́

– Та́ту, забері́мо за́йчика додо́му Бу́де з кроля́ми жи́ти
– Ні, – відпові́в та́то. – Йому́ во́ля потрі́бна

347. 1. Прочитай уривок з тексту *Васи́ля Сухомли́нського*. Розкажи, які речення за метою висловлювання у ньому вжито.

Клен ці́лу зи́му спав. Холо́дний ві́тер гойда́в його́ гі́лля. Та ось одно́го со́нячного ра́нку до ньо́го доторкну́лося щось те́пле, ла́гідне. Що́ це? То́ був те́плий весня́ний ві́тер.

– Прокида́йся, весна́ наближа́ється, – прошепоті́в він.

2. Спиши уривок тексту. Поясни правопис виділеного слова.

Читаємо, інтонуємо, розрізняємо різні види речень і вживаємо їх у мовленні. Будуємо діалоги

348. 1. Прочитай вірш *Лесі Вознюк*. Чи сподобався він тобі?

Розпусти́ло ко́си со́нце,
загляда́ до всіх в віко́нце:
Хто ще щі́чки не помі́в?
Хто за́рядку не робі́в?

Хто не слуха́ється ма́му?
Хто не склав свою́ піжа́му?
Хто в цю по́ру іще́ спить?!
Бу́дем сплю́шку цю буди́ть!

2. Як ти розумієш вираз *розпустило коси сонце*? У якому значенні його вжито?
3. Які види речень вжито у вірші?
4. Запиши відповіді на два питальні речення вірша. Які речення за метою висловлювання ти будеш вживати?

349. 1. Розгляньте малюнки. Дайте імена дітям. Складіть речення за змістом малюнків. Запишіть їх.

2. Які речення за метою висловлювання ви вживали? Чому?
3. Побудуйте діалоги за змістом другого і третього малюнків.

350. 1. Прочитай текст-жарт. Чи гарну пораду дав Іванко бабусі?

За Миколою Колесниковим

ЯК ЗНАЙТИ ПОШТУ

На вулиці бабуса запитала Іванка:

– Хлопчику, а де тут пошта?

Іванко замислився. Думав, думав, але ніяк не міг пригадати, де знаходиться пошта.

Дивиться – їде машина, а на ній написано: «Пошта».

– Бабусю! – зрадів Іванко. – Бачите оцю машину?

– Бачу, хлопчику!

– Так біжіть за нею. Вона вас і приведе на пошту.

2. Випиши з тексту розповідне, питальне і спонукальне речення.

3. Уявіть, що у вашому селі (місті) пошта знаходиться на вулиці Емінеску. Розіграйте в ролях розмову з незнайомцем: поясніть йому, де знаходиться пошта. Під час діалогу використовуйте службові слова *біля, за, поряд з*.

351. 1. Прочитай текст. Чи погоджуєшся ти з висловленими думками?

Скільки тобі років? Сім? Вісім? А може, вже дев'ять?

Батьки вважають тебе малим. А малюк дивиться

на тебе та думає: «Який дорослий!» Це приємно – почуватися дорослим.

Завжди допомагай малюкам. Якщо ображають малю, захисти дитину або поклич на допомогу старших.

У тебе є молодші брат чи сестричка? Допоможи мамі доглядати за малюком. Пограйся з ним, заколиши. Він тобі щиро усміхнеться. А коли підросте, буде усім розповідати:

– У мене є старший брат! Він такий дужий! Він усе вміє!

– У мене є старша сестра! Вона така лагідна, така добра!

2. Які речення за метою висловлювання вжито у першому абзаці? А в другому?

3. Дай відповіді на питальні речення першого і четвертого абзаців. Які речення за метою висловлювання ти будеш використовувати?

4. Знайди у тексті і зачитай з відповідною інтонацією окличні речення.

5. Спиши перші два абзаци тексту. Поясни правопис виділеного слова.

6. Гугуце виписав з тексту два спонукальні речення, а Галинка – чотири. Порадьтеся і скажіть, хто з них правильно виконав завдання.

7. Випиши з тексту спонукальні речення.

Спостерігаємо за звертаннями у питальних і спонукальних реченнях, вживаємо звертання у мовленні

352. 1. Прочитай вірш *Юлії Смаль*. До кого звертається дитина?

Всіх вкладає ненька спати:
зайця, мишу, книжку, брата.
А мені усе не спиться:
– Мамо, ти не вклала кіцю!
Ніч надворі, темно всюди,
сплять, напевно, звірі й люди.

А мені не спиться, ненько,
люляй і співай тихенько.
Люляй, неньку, свою доню,
ручки грій в своїх долонях.
Я засну і відпочину,
бо малю я ще дитина.

2. Які речення за метою висловлювання вжито у вірші? А за інтонацією?
3. Випиши речення зі звертаннями. Підкресли слова-звертання. У яких за метою висловлювання реченнях вони вжиті?

Якщо звертання стоїть на початку речення, то кома ставиться після нього, якщо в середині, – то з обох боків, а якщо в кінці речення, – то перед ним. Деколи після звертання ставиться знак оклику.

353. Прочитай і спиши речення. Підкресли слова-звертання.

1. Допоможи мені, синочку, прибрати в кімнаті.
2. Олесю, ти полила квіти? 3. Друже, зустрічай гостей.
4. Засинай, моє дитятко, вже пізня година.

354. Прочитай речення. Знайди звертання. Спиши, виділяючи їх комами. Звертання підкресли.

1. Миколко я радий тебе бачити. 2. Підеш у кіно Катрусю? 3. Дідусю пограємо у шахи? 4. Хай тобі щастить друже.

355. 1. Прочитай уривок з тексту *Василя Сухомлинського*. Спиши. Знайди слова-звертання і постав потрібні розділові знаки.

Дідусь і хлопчик напилися зі струмка холодної води.
Дідусь сказав:

– Спасибі тобі струмочку.

Хлопчик посміхнувся.

– Чому ти усміхаєшся хлопче? – запитав дідусь.

– Навіщо ви дідусю сказали струмкові «спасибі»?

2. Які речення за метою висловлювання вжито у цьому тексті?
3. Поміркуй, для чого люди кажуть «спасибі».

356. Прочитай речення. Додай до них звертання з довідничка. Запиши.

1. Коли прийдеш до мене в гості? 2. Де знаходиться пошта? 3. Пограйся з сестричкою. 4. Ваші пиріжки дуже смачні.

Довідничок: донечко, Сергійку, бабусю, пане.

Читаємо, спостерігаємо за реченнями з однорідними членами, доповнюємо речення

В українській мові, як і в молдовській, є речення з *однорідними членами* (propoziții cu părți omogene).

Однорідні члени пов'язуються: 1) інтонацією; 2) інтонацією й сполучниками *і(й), а, алé, та*.

Сполучники зв'язують два рівноправні члени речення: *хлопчики й дівчатка, білий та рожевий*.

357. Прочитай речення. Знайди однорідні члени. Спиши, підкресли однорідні члени речення.

1. У саду росли чорнобрівці, ромашки, троянди.
2. На грядці розквітли білі, рожеві, фіолетові й жовті айстри.
3. Землею України течуть річки Дніпро, Дністер і Дунай.
4. Із теплих країв прилетіли лелєки, ластівки, журавлі та граки.

358. Прочитайте й запам'ятайте таблицю Кіберика. Доберіть власні приклади на кожен з наведених випадків.

При однорідних членах речення

кому ставимо,

- якщо між ними нема *і (й)* (*Ми читаємо, пишемо.*);
- якщо між ними є *а, алé* або *та* в значенні *алé* (*Ми не читаємо, а пишемо. Ми читаємо, алé не пишемо.*);
- якщо сполучник *і (й)* повторюється кілька разів (*Ми і читаємо, і пишемо, і малюємо.*)

кому не ставимо,

- якщо між ними один раз вжито *і (й)* (*Ми читаємо і пишемо.*)

359. Доповни речення однорідними членами. Запиши речення. Підкресли однорідні члени.

1. У мене на парті лежать зошити, ..., ...
2. Ми посіяли на грядці моркву, ..., ...
3. У моєї бабусі в

господарстві є корова, ..., ... 4. У магазині мама купила молоко, ..., ..., ...

360. Дай повні відповіді на запитання, використовуючи речення з однорідними членами. Запиши речення-відповіді.

1. Хто у тебе є в родині? 2. Які предмети ти вивчаєш у школі? 3. Що лежить у тебе в портфелі? 4. З ким ти дружиш?

361. Прочитай речення. Спиши, розставляючи розділові знаки між однорідними членами речення.

1. На горіді ростуть помідори капуста огіркі. 2. У нашому парку ростуть і берези і клени і дуби і сосни. 3. Літо зима весна і осінь гарні по-своєму. 4. Вкрилися туманом гори сади і села.

Узагальнюємо відомості про текст. Читаємо текст, складаємо план, переказуємо

362. 1. Розгляньте таблицю Кіберика. Користуючись нею, пригадайте, що вам відомо про текст.

ТЕКСТ	– речення, пов’язані за змістом і розташовані у певній послідовності.	
➡	Тема тексту – те, про кого або про що розповідається.	
➡	Головна думка тексту – головне висловлювання, те, заради чого створювався текст.	
	Будова тексту: зачін, основна частина, кінцівка.	
Типи текстів:		
розповідь – розповідається про когось або щось (що робить?)	↙↘	опис – описується хтось або щось (який? яка? яке?)

2. Користуючись таблицею, складіть запитання, поставте їх одне одному й отримайте відповіді.

363. 1. Прочитай текст. Визнач його тему і головну думку. Добери заголовок.

За Віктором Васильчуком

Котик Васько – пустун і витівник. То в черевик залізе, то в піч – і вийде звідти не сірий, а чорний. А якось почав ганятися за синичкою, яку Миколка врятував від морозу. Такий переполох здійняв, що Миколка не витримав і зачинив малого розбишаку до кроликової клітки.

Згадав хлопчик про котика тільки ввечері. Відчинив клітку і здивувався: Васько лежить поряд із кроликом і бавиться його довгими вухами.

З тих пір Васько цілими днями просіджував біля клітки. А коли Миколка випускав кролика, то вони бігали наввипередки, гралися, перекидалися. Тваринки стали справжніми друзями!

2. Складіть і запишіть план тексту.

3. Перекажи текст за планом спочатку усно, а потім свій переказ запиши.

4. Обмінюйтеся зошитами і перевірте: а) чи є в переказі зачин; б) чи відповідає записане кожному пункту плану; в) чи немає повторів слів; г) чи є речення, в якому висловлена головна думка тексту.

364. Прочитай текст. Яка його тема? Добери заголовок, який відображає тему тексту. Запиши заголовок і текст.

Київ – столиця України. Це старовинне місто. Воно розкинулося на берегах річки Дніпро.

Красивий Київ у будні й у свята, в усі пори року. А особливо навесні, коли розцвітають каштани. Це місто-пам'ятник, місто-сад.

Читаємо тексти, розрізняємо їх типи

365. 1. Прочитайте тексти. Подумайте і скажіть, який з них є розповіддю, а який – описом. Доведіть, що не помиляєтесь.

1. До мого вікна часто прилітає синиця. Її можна зустріти скрізь: і в лісі, і в саду, і біля вікна. Дзвінку пісеньку синічки ми чуємо теплого сонячного дня навіть узимку. Живиться синиця насінням, комахами та їхніми личинками.

Синиця – дуже корисний птах.

2. Синічка – невеличка чепурна пташка, трохи менша від горобця. У неї чорно-синя голівка, білі щічки, крильця сірі, а на кінцях – майже чорні. Живітик у неї – жовтий. Від дзьобика по шиї і живітику тягнеться фартушок із чорного пір'ячка.

Гарна пташка синічка!

2. Якими реченнями виражено головну думку кожного з текстів?

3. Добери заголовок до тексту-розповіді. Запиши заголовок і текст.

366. 1. Прочитай текст. Визнач його тип.

За Борисом Житковим

Одного разу в гості до каченят прийшло гусеня. Каченята розповіли йому про страшну бабку, яка відганяє їх від тарілки з їжею.

– Ну й боягузи! – засміялось гусеня. – Я один прожену її.

Наступного дня, як тільки господиня поставила тарілку з їжею перед каченятами, з'явилась бабка. Каченята хотіли втекти, але гусеня не злякалося. Воно схопило її дзьобом за крило. Бабка ледве вірвалась.

З того часу бабка більше не прилітала до каченят. Вони їли досхочу і пригощали свого товариша.

2. Яка тема тексту? А головна думка? Добери заголовок до тексту.

3. Визнач у тексті його складові частини. Спиши кінцівку тексту.

367. 1. Прочитай текст. Про що ти дізнався(-лась) з нього?

Одчинілися двері, і разом з Галіною Іванівною до класу зайшла дівчинка. Вона несміливо стояла за вчителькою. Усі зрозуміли – новенька!

Дівчинка була середнього зросту, з красивим світлим волоссям, заплетеним в акуратні кіски. Її темні оченята з довгими віями дивилися на клас. А тоненькі ручки від хвилювання перебирали складки синього платтячка.

Галина Іванівна привіталася і сказала, як завжди кажуть учителі в таких випадках:

— ...

2. Друзі посперечалися: Гугуце каже, що це – текст-розповідь, Галинка стверджує, що текст-опис, а Кіберик – що це розповідь з елементами опису. Як ви гадаєте, хто з них правий?

У текст-розповідь можуть бути включені елементи опису.

3. Знайди у тексті і зачитай опис. Чи можна з опису дівчинки зрозуміти, як автор ставиться до неї? Спиши опис дівчинки.

4. Чи була у вашому класі ситуація, описана в тексті? Поміркуйте, що сказала вчителька. Що могло бути далі?

368. Із вправи 355 спиши текст-опис.

Читаємо і складаємо тексти-діалоги, спостерігаємо за вживанням речень-реплік

369. 1. Прочитай текст.

Гугуце звернувся до дідуся Лінгвіста:

– Скажіть, будь ласка, а чи є діалог текстом? Адже він не схожий ні на текст-розповідь, ні на текст-опис.

– Так. Не схожий. Але він має усі ознаки тексту. Найперше – тему. Речення-репліки в діалозі – логічно пов'язані, так само, як і в тексті-розповіді або описі.

2. Доведи, що діалог – це текст, використовуючи висловлені у розмові Гугуце і дідуся Лінгвіста думки.

370. 1. Прочитай текст.

Євген Пермяк

ДЛЯ ЧОГО РУКИ ПОТРІБНІ?

Петрусь з дідусём великими друзями були. Про все розповідали один одному. Якось дідусь запитав онука:

- А для чого, Пётрику, людям потрібні руки?
- Щоб у м'яча гратися, – відповів Петрусь.
- А ще для чого? – запитав дідусь.
- Щоб лóжку тримати.
- А ще?
- Щоб кiцьку глáдити.
- А ще?
- Щоб камiнчики в річку кидати...

Дóвго відповідав Петрусь дідусеві. І ніби правильно відповідав. А про головне так і не сказав.

Про кого розповідається в тексті?

Про що запитував дідусь Петруся і що відповідав хлопчик?

2. Поміркуйте, що хотів почути дідусь від Петрика. Яку відповідь ви дасте на запитання заголовка тексту? Чи буде ця відповідь головною думкою тексту?

371. 1. Друзі посперечалися: Гугуце каже, щоб прочитати цей текст за ролями, потрібно дві особи, бо саме стільки осіб вели між собою розмову. А Галинка з ним не погоджується. А як думаєте ви?

2. Прочитайте текст за ролями.

372. Прочитай вірш *Анатолія Костецького*. Яка головна думка висловлена у ньому? Спиши текст.

- Про що виспiвує струмóк?
- Про літо золотé.
- Про що спiвáє колосóк?
- Про те, як він ростé.
- Про що виспiвує землiя?
- Про нéба синь i шир.
- Про що спiвáєм ти i я?
- Про щáстiя i про мир!

ЧИТАННЯ І РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Колись давнó, коли люди ще не вміли читати й писати, вони усно складали пісні і казки, загадки, а також прислів'я і приказки* – влучні народні вирази, які свідчили про розум і спостережливість кожного народу.

Українські матері, а також бабусі й дідусі, виховуючи маленьких дітей, співали їм колискових**, які заспокоювали дитинку, і вона швидше засинала.

Коли дітки підростали, співали їм пісеньки-забавлянки, або потішки***, супроводжуючи їх масажними рухами – перебиранням пальчиків, «куванням» ніжки, потягуванням ручок і ніжок. А коли діти дорослішали, загадували їм загадки, що були ніби гімнастикою для розуму і виховували кмітливість, спостережливість; розповідали казки про тварин. У таких казках тварини набували людських рис: лисичка хитра, вовк хижий, півник працьовитий.

Ось з цими та іншими видами народної творчості ви й познайомитесь.

* *Прислів'я і приказки* – proverbe și zicători.

** *Коліскова* – cântec de leagăn.

*** *Потішка, забавлянка* – cuplete vesele.

ДИТЯЧІ ПІСНІ – КОЛИСКОВІ, ЗАБАВЛЯНКИ, ПОТІШКИ

ХОДИТЬ СОН КОЛО ВІКОН

Ходить сон коло вікон,
а дрімота* коло плота**.
Питається сон дрімоти:
– Де ми будем ночувати,
дитя мале присипляти***?
– Де хатинка тепленькая,
де дитинка маленькая,
там ми будем ночувати,
малé дитя присипляти.

Дай відповіді на запитання, використовуючи слова з вірша:
де ходить сон? А дрімота? Що вони будуть робити?

Проспівайте в ролях колискову.

ПОЧЕПЛЮ Я КОЛІСОЧКУ

Почеплю я колісочку
в темнім лісі на ліпочку****.
Буде вітрéць повівати,
малé дитя колисати.

Будуть пташки прилітати
та будуть співати,
дитиночку малесеньку
будуть присипляти.

Яким почуттям сповнені колискові пісні? З чого це видно?
Вивчи напам'ять ту колискову, яка тобі сподобалась найбільше.
Чи знаєш ти колискові пісні рідною мовою? Якщо ні – попроси маму
заспівати.

* *Дрімота* – pui de somn.

** *Пліт* (коло плота) – langa gard.

*** *Присипляти* – a adormi.

**** *Ліпочка* – липа.

ЗАБАВЛЯНКИ, ПОТІШКИ

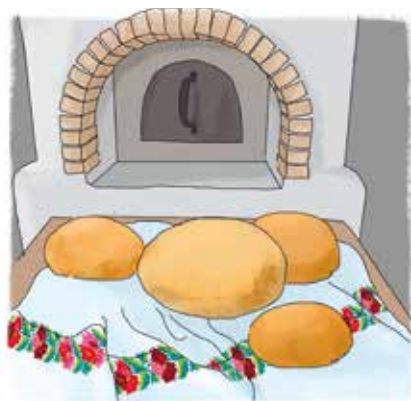
Соро́ка-воро́на
на при́пічку сиді́ла,
ді́ткам ка́шку вари́ла.
Цьо́му дам, цьо́му дам,
а цьо́му – не дам,
бо він дров не рубав,
пі́чки не топів,
ка́шки не вари́в.
Фр-р-р! Лети́ собі геть!

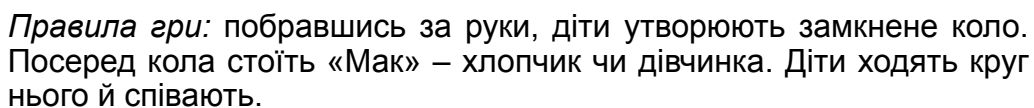
Кую́, кую́ ні́жку,
по́їду в до́ріжку,
бу́ду ко́ника кувáть,
в лі́сі щоб не ночува́ть.

Потягу́сі, потягу́сі,
на Га́лінку росту́сі,
щоб Га́лочка росла́,
росла́-вироста́ла,
щоб Га́лочка свої́й ма́мці
ско́ро в по́міч ста́ла.

Печу́, печу́ хлі́бчик
ді́ткам на обі́дчик:
ме́ншому – ме́нший,
бі́льшому – бі́льший.
Шусть у пі́ч! Шусть у пі́ч!

Вивчи одну з потішок напам'ять. Якщо в тебе є молодший братик чи сестричка, пограйся, використовуючи потішки.

Ой на горі мак,
під горою так,
мак, ма́ки, ма́ківочки,
золотії голівочки.
Ста́ньте ви так,
як на горі мак.

Проспівавши пісеньку, діти запитують Мак:

— Козачо́к, чи ви́орав на мачо́к?

Мак: – Ві́орав!

Після відповіді діти знову йдуть по колу, співаючи ту саму пісню, а проспівавши, зупиняються і знову питають:

— Козачок, чи посіяв мачок?

Мак: – Посі́яв!

Діти знову співають, а потім запитують:

— Козачок, чи посхóдив мачóк?

Мак: — Посхóдив!

Співають учетверте й запитують:

— Козачок, чи порá полóть мачóк?

Мак: — Порá!

Співають уп'яте й запитують:

– Козачок, чи цвіте мачок?

Мак: – Цвіте!

Співають ушосте й запитують:

– Козачок, чи поспів мачок?

Мак: – Поспів!

Діти співають усьоме й запитують востаннє:

– Козачок, чи порá брать мачок?

Мак: – Порá!

Діти гуртом кидаються до Маку, жартома трусять його, підштовхують, він пручається, виринається з кола й тікає, а потім обирає замість себе когось іншого.

Перед тим, як розпочати гру, оберіть на роль Маку когось із дітей за допомогою однієї з цих лічилок.

1. Бігла лялька по току
у черво́нім ковпаку́.

Їла цу́кор і медо́к,
війшов за́йчик-королю́к.

2. Бігли ко́ні під моста́ми
з золоті́ми копита́ми.

Дзень-бразь!
Війшов князь!

Пригадайте і розіграйте на перерві такі ігри, як «Подояночка» або «Гуси, гуси, додому».

СКОРОМОВКИ

Щоб навчити дітей правильно і чітко вимовляти звуки, у народі складено багато **скоромовок**. Діти, промовляючи їх, змагалися: хто краще і швидше розкаже скоромовку.

Щоб навчитися правильно вимовляти скоромовку, спочатку треба читати повільно, а потім – швидше і швидше.

1. Босий хлопець сіно косить.
Роса росить ноги босі.

2. Летіла лелека,
заклекотіла до лелеченят.

3. Летів горобець
через верхній хлівець,
ніс пуд гороху
і нам дав потроху.

4. Кує коваль брічку,
заглядає в пічку:
чи є борщ, чи є каша,
чи є в борщі шматок м'яса.

5. Їхали крамарі, стали на горі та й забалакалися
про Прокопа, про Прокопиху і про маленьких прокопенят.

Домовтеся й одну зі скоромовок вивчіть напам'ять. Позмагайтеся, хто швидше і чіткіше її вимовить.

ЗАГАДКИ

Люди придивлялися до всього – предметів, рослин, тварин, явищ природи, підмічали їх характерні ознаки, а потім пропонували дітям відгадати за цими ознаками, хто це чи що це. Наприклад, усім відомо, що їжачок згортається в клубочок, і виходить клубочок з колючок. Люди підмітили це і склали загадку: *Сиренький клубочок весь із голочок. Що це?*

Абó: *Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі.*

Хіба ж буває такé, якщо йдеться про дівчину? Ні. А що можна уявити? Ну звісно, моркву, довгий корінець якої червоний, як личко дівчини. *Сидить у коморі* – означає: в землі. А листя моркви зелене, розкішне, ну чим не волосся дівчини!

Абó така загадка: *Поле не міряне, віці не лічені, пастух рогатий.*

Поле не міряне – тобто величезне, його не можна виміряти. І що ж то може бути? Звичайно, небо. *Віці не лічені* означає, що їх так багато, що й не полічити. Очевідно, це зорі. А хто такий *пастух рогатий*? Авжеж, місяць.

Отже, у загадках виявляється кмітливість народу. А їх відгадування розвиває допитливість і кмітливість у дітей.

Загадка – це короткий опис явищ, рослин, тварин, предметів, які треба впізнати за описаними ознаками.

Прочитайте загадки, поміркуйте над вказаними ознаками. Знайдіть відповідний малюнок і назвіть відгадки.

За гóрами, за ліса́ми
золота́ діжа́ сходи́ть.

Сиди́ть ба́ба на гря́дках,
вся заку́тана в хустка́х.

Сиди́ть Мару́шка в семи́ ко́жущках.
Хто її́ роздяга́є – той сльо́зи пролива́є.

Що то за ко́ні в га́ю на припо́ні:
довга́сті, голча́сті, зеле́ної ма́сті,
ніко́го не во́зять, лишé со́лі про́сять?

Дві ри́дні сестри́ці по п'ять сині́в ма́ють,
всі собі́ у пра́ці щі́ро помага́ють.

На си́ньому по́лі – ти́сяча ове́ць,
се́ред них – срі́бний бара́нець.

Бі́ля нашо́ї бабу́сі
сиди́ть ди́д у ко́жусі –
про́ти пе́чі грі́ється,
без води́чки ми́ється.

Прочитай ще раз і запам'ятай загадки. Загадай їх рідним чи друзям.

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ

Чита́ючи або́ слуха́ючи прислі́в'я і при́казки, ми
пізна́ємо му́дрість наро́ду.

– Е, *леда́чому ру́ки не боля́ть*, – ка́зав ди́дусь,
припро́шуючи мене́ до робо́ти.

– А в не́ї на *языку́ медо́к, а під языко́м льодо́к*, –
говори́ла бабу́ся про на́шу сусі́дку.

У ви́словах ди́дуся́ й бабу́сі – і ха́ракте́ристика лю́дини,
і до́свід багато́х поколі́нь. Бабу́сине прислі́в'я ко́ротно

і влучно розкриває образ хитрої улєсливої жінки, яка вміє в очі ласкаво говорити, а позаочі може сказати чи зробити щось неприємне.

Приказки використовували, коли хотіли підкреслити якусь негативну рису характеру чи вчинку: лїнь, невміння щось зробити, хитрість, неуважність, поспіх. А прислів'я вживали, коли навчали дітей, і в розмові з дорослими.

Дітей спеціально не вчили ні прислів'їв, ні приказок. Але малі прислухалися до розмов дорослих, запам'ятовували влучні вислови, а потім і самі вживали їх. Отак від покоління до покоління передавалася мудрість народу.

Прислів'я – це влучний образний вислів повчального змісту.

З добрим дружись, а лихого бережись.

На дерево дивись, як родить, а на людину – як робить.
Менше говори – більше почуєш.

Шануй людей – і тебе шануватимуть.

Приказка – це влучний вислів, що стверджує якийсь факт. Вона близька до прислів'я, але без повчального змісту.

В одне вухо входить, а в друге виходить.

Косо, криво, абі живо.

Хто діло робить, а хто гави ловить.

Гостре словечко ранить сердечко.

Кінець – роботі вінець.

Згода дім будує, а незгода – руйнує.

Прочитайте прислів'я і приказки. Поміркуйте і з'ясуйте:

а) яке повчання містить кожне прислів'я; б) про які риси характеру людини йдеться у трьох перших приказках.

Вивчи напам'ять прислів'я і приказки, які сподобалися найбільше.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ

ГРІЦЮ, ГРІЦЮ

- Грицю, Грицю, до роботи!
- В мене порвані чоботи...
- Грицю, Грицю, до телят!
- В мене ніженьки болять...
- Грицю, Грицю, молотити!
- Я нездужаю робити.
- Грицю, Грицю, рубай дрóва!
- Кахи-кахи! Нездоровий.
- Грицю, Грицю, печи хліб!
- Кахи-кахи! Щось охрип.
- Грицю, Грицю, іди їсти!
- Ой, чекайте! Де б тут сісти?

Як проводив свій час Гриць? Від чого він відмовлявся? А від чого Гриць не відмовлявся ніколи? Яку рису характеру висміяно в пісні?

Пригадайте українські народні пісні «Ходить Гарбуз по городу» та «Журавель». Розіграйте їх в особах.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Казка – це усна народна розповідь із вігаданим, іноді фантастичним змістом. Персонажами казок можуть бути люди, тварини, рослини та неживі предмети, які за характером і вчинками дуже схожі на людей. У казках добро завжди перемагає зло.

КОЛОСÓК

Жили собі двоє мишенят – Круть і Верть та півник Голосисте Гóрлечко. Мишенята тільки те й знають, що танцюють і співають. А півник удóсвіта встане, всіх пісню збудить і до роботи береться. Отó якось підмітав у дворі та й знайшов пшеничний колосóк.

– Круть, Верть, – став гукати півник, – а гляньте-но, що я знайшов!

Поприбігали мишенята та й кажуть:

– Коли б це його обмолотити...
– А хто молотитиме? – питає півник.

– Не я! – одказує одне мишеня.

– Не я! – каже й друге.

– Я обмолочу, – каже до них півник. І взявся до роботи.

А мишенята й далі граються.

От обмолотів півник колосок та й знов гукіє:

– Гей, Круть, Верть! Гляньте, скільки зерна я намолотів!

Прибігли мишенята й запищали:

– Треба зерно до млина однести та борошно намолоти.

– А хто понесе? – питає півник?

– Не я! – гукіє Круть.

– Не я! – гукіє Верть.

– Ну, то я однесу, – каже півник. Узав на плечі мішок та й пішов.

А мишенята тим часом почали

у довгої лози гратися.

Повернувся півник додому, знов кліче мишенят:

– Сюди, Круть, сюди, Верть! Я борошно приніс.

Прибігли мишенята, радіють:

– Ой, півнику! Тепер треба тісто замісити та піріжечків спекти.

– Хто ж міситиме? – питає півник.

А мишенята й знов своє:

– Не я! – пищить Круть.

– Не я! – пищить Верть.

Подумав півник і каже:

– Мабуть, мені доведеться.

Замісі́в він ті́сто, прині́с дро́ва, розпали́в у печі́. А як у печі́ нагори́ло, посади́в пирі́жкі.

Мишеня́та й собі́ ді́ло ма́ють: пісе́нь співа́ють, танцю́ють.

Аж ось і спеклі́ся пирі́жкі, повийма́в їх півник, ви́клав на столи́. А мишеня́та вже й тут. І гука́ти їх не тре́ба.

– Ох, і голо́дний я! – ка́же Круть.

– А я який голо́дний! – ка́же Верть.

Та й посіда́ли до сто́лу. А півник їм ка́же:

– Стрива́йте-но, стрива́йте! Ви мені́ споча́тку скажі́ть, хто знайшо́в колосо́к?

– Ти, – ка́жуть мишеня́та.

– А хто його́ обмолоти́в?

– Ти, – тихі́ше відка́зують Круть із Ве́ртем.

– А ті́сто хто міси́в? Піч ви́топив? Пирі́жків напі́к?

– Ти, – вже й зо́всім ніщечком ка́жуть мишеня́та.

– А що ж ви робі́ли?

Що ма́ли ка́зати мишеня́та? Нічо́го. Ста́ли вони́ тут вила́зити з-за сто́лу, а півник їх і не трима́є. Нема́ за що таких ле́дарів пирі́жками пригоща́ти.

Яким у казці зображено півника, а якими – мишенят?

Чи були Круть і Верть справжніми товаришами півникові? З чого це видно?

Як ти вважаєш, чи мали право мишенята їсти пироги?
Яку думку висловлено в останньому реченні казки?
Перекажи казку за малюнками.

Розіграйте казку за ролями.

Пригадайте народні казки, які ви слухали і читали у 1–3 класах.

ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

ЗДРАСТУЙ, ОСІНЬ

Павло Тичина

О́СІНЬ ТАКА́ МІЛА

О́сінь така́ міла́, //

о́сінь /

сла́вна. //

О́сінь ма́тусі їсти несе́:

бо́рщик у го́рщику,

ка́шка у жме́нці,

скі́бка у па́зусі,

грушкі́ у фартушку́.

О́сінь така́ міла́,

о́сінь

сла́вна.

Вірш – це мелодійний образний текст про красу природи, почуття людини або на якусь іншу тему, у якому останні слова рядків римуються, тобто співзвучні.

Коли читаєш вірш, намагайся голосом передавати його мелодію, настрій, почуття, висловлені в ньому. Не поспішай. Роби паузи не лише перед розділовими знаками, а й у кінці кожного рядка.

Пригадай: / – коротка пауза; // – довга пауза;

→ – підвищення голосу; ↘ – зниження голосу.

Осінь матусі їсти несе – це **образний вислів**.
Образні вислови вживаються в переносному
значенні й надають тексту художньої виразності.

Якою називається у вірші осінь? У вигляді кого її змальовано?
Як сказано про неї та її багатства?

Розглянь і продовж розмітку вірша. Навчись читати його виразно.
Вивчи вірш напам'ять.

Олександр Олесь

ВИШИВАЄ ОСІНЬ...

Вишиває осінь / на канві* зелénій //
                    золоті квіткі. //

Квіткі оживають, / і з дерев спадають //
                    жовті нагідкі.

Яблука / і груші падають на зéмлю, //

                    боки, спіни б'ють. //

Люди їх збирають, у мішки ховають,
                    кури їх клюють.

Бавляться дітками, бавляться квітками,
                    моляться батькі.

Вишиває осінь на канві зелénій
                    золоті квіткі.

Яку осінь – ранню чи пізню – зобразив поет? Які ознаки осені
на це вказують?

Знайди образні вислови, які допомогли поетові передати красу осені.
Продовж розмітку вірша. Навчись читати його виразно.

Євгенія Горєва

ХОДИТЬ ОСІНЬ В ДІБРОВОНЬЦІ

Ходить осінь / в дібровоньці /
у золотій / обнóвоньці. //

Не питає доріженьки, /
стéлить кiлим / під ніженьки. //

Стéлить пiльно**, вистеляє,
самá себе вихваляє:

* *Канва* – тканина для вишивання.

** *Пiльно* – уважно, atent, grijuliu.

– Чи я діла не робила? –
Такий килим постелила!
Кому́ треба – вкривається,
кому́ треба – сховається.
Кому́ треба – скупається,
кому́ треба – квітчається.

У вигляді кого змальовано осінь у вірші? Як автор ставиться до неї? Які дії осені змальовано? Що спільного у всіх трьох віршах?

За Іриною Прокопенко

ЯК БЕРІЗКА ЛІСТЯ РОЗДАРУВАЛА (Літературна казка)

1

Позолотила́ Осінь Бері́зку. // Заблиця́ла вона́, /
зася́яла. // Хто не пройде́, / ко́жен Бері́зкою милу́ється. //

– От би мені́ такú ко́вдру те́плу, як со́нечко, – сказа́в Мура́влик, дівлячись на жо́вте лі́стя, що вкри́ло зе́млю.

– Ось, візьми́, – відповіла́ Бері́зка і ски́нула йому́ оди́н листо́чок. Зрадів́ Мура́влик, схопи́в листо́чок, до мура́шника потя́г.

2

– До мого́ б капелю́ха отакú золотú пір'і́нку, – обізва́вся гри́б Підберезни́к.

– Ось тобі́ золотá пір'і́нка, – ски́нула Бері́зка ще оди́н листо́чок.

Прилі́пив його́ Підберезни́к до свого́ капелю́ха, стої́ть, не ди́хає з радо́щів.

– І мені́ б лі́стячка тро́хи, – попроха́в їжа́к.

Гойдну́ла гілка́ми Бері́зка, аж кі́лька листо́чків на зе́млю стру́сила. Покача́вся на них їжа́к, начепи́в на колю́чкі і золотóю ку́лькою до́дому покоті́вся.

3

Аж тут Ялі́нка-чепуру́ха зітха́є:

– От якби́ по мої́й зелéній су́кні розки́дати тво́є золотé лі́стя. Не бу́ло б на сві́ті де́рева, кращо́го за ме́не.

– Візьмі, сусідко, візьмі, мені ж не жаль, – сказала Берізка і все своє лістя на Ялінку струсила.

Глянула: а сама ні з чим лишилася, усе до останнього листочка роздарувала.

4

Засумувала тоді Берізка: «Де моя золота краса?»

Тут Вітер прилетів:

– Не журися, Берізко, прийде Весна, подарує тобі нове вбрання. Не журися, ...не журі-и-и-ся...

Гойдалася Берізка, слухала ласкаві Вітрові слова та й заснула.

З того часу так і повелось: щойно роздарує Берізка своє золоті лістя, так і засне на всю зиму, щоб скоріше весні діждати.

Прочитай текст. Визнач його тему й основну думку.

Знайди в тексті образні вислови. Для чого вони використані?

Якою ти уявляєш Берізку на початку осені і в кінці? Як про це розповіла письменниця?

Чи подобається тобі Берізка? Чому?

Доберіть заголовки до частин казки і перекажіть одну з них. Підготуйтеся читати текст в особах.

Текст «Як Берізка лістя роздарувала» – *це літературна казка*.

Літературна казка, на відміну від народної, має автора. У ній, як і в народній, персонажами часто є тварини, рослини, явища природи, які розмовляють між собою і поводяться, як люди.

За Галиною Демченко

СОНЦЕВІК-ЧАРІВНИК І ХОЛÓДНИЙ ВІТЕР

1

Попливлі скрізь павутінки, як сонячні струни.

Нарешті скінчилося літо, – вихопився звідкись Холódний Вітер.

– Це так, – погодився Сонцевік-Чарівник. – Але тобі ще рано хазяйнувати. Бачиш – люди поспішають

картоплю, буряки повикопувати, всю горідину зібрати, про майбутній урожай подбати. Не заважай, лети собі геть.

– Гарзд... – зашумів, ховаючись, Холодний Вітер. – Я відступлюсь, та ненадого.

А Сонцевік-Чарівник скликає всіх на велике свято врожаю. Розстелив скатертину, вишивану осінніми квітами – айстрами, жоржинами, майорцями, та й запрошує всіх до столу.

А на столі – хліб пухкий нового врожаю, яблука та груші соковиті, помідори червоні, мов жар, мед запашний, діни та кавуні розкішні.

Радіють люди, урожайні пісні співають. Хвала роботящим рукам! Хвала рідній матінці-землі!

2

Одягнув Сонцевік-Чарівник убрання з жовтого листа – став грудьми проти Вітру Холодного.

– Кого це ти борониш? – питає той.

– Останні квіти доцвітають – не дам їх прибити. Останні пташки в теплий край відлітають – не дам їх скривдити.

– Добре ж! – каже Холодний Вітер. – Полечу-но я свого побратима Мороза-Морозища стрічати. Чую вже його срібну ходу.

3

Цієї ночі завітав перший раз Мороз-Морозище. Як кожен гість, спочатку поведився несміло. Зате його вірний побратім Холодний Вітер добре попоходив біля дерев. Жодного листочка не лишив – усі обірвав.

– А де ти, Сонцевіку, сміливцю великий? – гукає на всі боки. – Заховався, що й очей не покажеш?

Та як зашумить-зарегоче!

А Сонцевіка й справді не видно. Даліко він полінув, аж у той край, де Теплі Вітри живуть.

Прочитай текст і скажи, що в ньому казкового. Чи можна його вважати казкою? Доведи свою правоту.

Розкажи, як письменниця зобразила багатства осені. Чому радіють люди?

За що письменниця прославляє роботящі руки й рідну землю?

Подумай, чому казка складається з трьох частин? Дай заголовок – назву осіннього місяця – кожній частині казки.

За Михайлом Слабошпицьким

ПАПУГА З ОСІННЬОЇ ГІЛКИ

1

Уже була осінь.

Він сидів на гілці між великих яблук і верещав:

– Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!

Над яблунею вгорі було нескінченне небо. Там літали всякі птахи, а ще вище над ними – літаки.

На землі лежало жовте листя, а між ним – яблука. Серед яблук ходило допитливе цуценя. Нюхало їх і відверталося.

– Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу! – заверещав папуга до цуценяти.

Цуценя здивовано подивилося на зеленобокого папугу і сказала: «Гав!» Папуга помовчав, а потім теж гавкнув.

Цуценя від здивування аж сіло. На гілці сидів не собака, а подавав собачий голос. Цуценя ще трохи посіділо, подумало і побігло...

А до папуги вже почали злітатися горобці.

– Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу! – загукав папуга до них. Це були всі слова, яких навчила папугу старенька бабуса, його господарка. Він не вмів розповісти горобцям про свою біду.

А трапилося от що. Бабуса пішла з дому й лишила квартиру відчиненою. Папуга літав-літав по кімнаті. Говорів-говорів сам із собою про кашу. Залетів на кухню. Позаглядав у каструлі. Каші нідє не було. Аж чхнув сердито. Підлетів до квартирки й вістромив дзьоба.

Там, надворі, було дуже цікаво. Проїхав великий автобус, пробіг спортсмен. Папуга радісно гукнув до нього:

– Пор-ра́ встава́ть! Пор-ра́ встава́ть! Вар-ри́ть ка́шу!
Але́ спортсме́н був уже́ дале́ко. Папу́га су́мно подиві́вся й так же су́мно сказа́в:

– Пор-ра́ встава́ть...

Поси́дів-поси́дів папу́га, подиві́вся-подиві́вся і полети́в. Пролети́в над котом у дво́рі. Кіт побачи́в його́, підстри́бнув, нявкну́в.

А папу́га вже був дале́ко. Він лети́в над річко́ю, над риба́лками й над ри́бами у водо́ї.

Дивува́лися риба́лки: і що воно́ за пта́ха незвичайна? Не го́луб, не дя́тел, не сини́ця, не горобе́ць... Просто дивина́. І боки́ в неї́ зеле́ні. Ніхто́ з тих риба́лок не ба́чив папу́г, бо бі́ля рі́чки папу́ги не во́дяться.

А папу́га літа́в цілі́сінький день і всього́-всього́ набачи́вся: люде́й, маши́н, буди́нків, стовпи́в, афі́ш... І наві́ть базар побачи́в і футбо́л на стадіо́ні.

Поти́м він стоми́вся і си́в на я́блуню перепочи́ти. Відпочива́в і диви́вся навкругі́. Куди́ ж це він залети́в? І зляка́вся: заблука́в!

– Пор-ра́ встава́ть, – сказа́в ти́хо й ма́ло не пла́чучи. – Вар-ри́ть ка́шу.

Але́ йому́ ніхто́ нічо́го не відпові́дав. Довко́ла було́ ти́хо, тільки́ листя па́дало з де́рева. Сиди́в папу́га на гі́лці і не знав, що йому́ робі́ти. Тре́ба було́ лети́ти туди́, але́ не знав куди́.

Тут і прибі́гло до де́рева цу́ценя́, що гна́лося за дзві́нкою́ осо́ю. Оса́ полети́ла, цу́ценя́ лиши́лося.

– Гав! – серди́то сказа́ло ї́й услі́д цу́ценя́ і ста́ло гра́тися я́блуком.

– Гав! – гукну́в до ньо́го згори́ папу́га.

Отоді́ цу́ценя́ здивува́лося й побі́гло до хло́пчика.

Про кого ти прочитав(-ла)? Що саме?

Коли трапилася подія, змальована у тексті? Як у тексті сказано про осінь? Прочитай про це.

Хто сидів на гілці і верещав? Що трапилося з папугою?
Чому здивувалося цуценя?

Кого і що побачив папуга, коли вилетів із вікна? Знайдіть рядки і прочитайте про це.

Доберіть заголовок до першої частини тексту.

2

А горобці з усіх боків обсіли папугу й загукали до нього:

– Жив-жив!

– Жив-жив! – загукав він до них.

Горобці подумали, що цей дивний птах із зеленим пір'ям на боках перекривляє їх.

– Жив-жив! – закричали до нього грізно.

– Жив-жив! – відповів їм радісно папуга, бо не знав, що вони на нього сёрдяться.

Тут до нього прилетів гороб'ячий командир і боляче смикнув за зелене пір'я.

– Жив-жив! – мало не плачучи, попрохав папуга, щоб його не чіпали.

Але горобці не знали того і з усіх боків стали смикати з нього пір'я.

Кéпсько* було б папузі, якби цуценя не привело хлопчика.

– Гав! – гукнуло цуценя на горобців, і вони розлетілися в усі боки. Знали, що цуценя сёрдиться, якщо його не слухати.

Хлопчик заліз на яблуню і зняв папугу. Папуга притулився до його грудей і сказав:

– Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!

– Ти молодéць! – мовив до нього хлопчик. – Ти говориш!

– Ти молодéць! – чітко сказав папуга.

– Пірат молодéць, – показав йому хлопчик на цуценя. – Це він тебе врятував від горобців.

– Пір-рат молодéць! – погódився папуга.

Тепér він живе у хлопчика. І вже вивчив багáто-багáто слів. Щодня грається з хлопчиком і з Піратом. Чáсто підлітає до вікна і дивиться туди, в зимóвий день. Там літають, збиваючи сніг із гілля, сірі горобці.

---

* Кéпсько – погано.

І, ма́бу́ть, папу́га ду́має, як би з німи подру́житися, а по́тім навчи́ти їх гово́рити.

Хло́пчикові й Піра́тові про те нічо́го не каза́в, бо ж то його́ таємни́ця. Мо́жуть же бу́ти і в папу́г таємни́ці?

Про кого і про що розповідається у другій частині тексту?

Хто виручив папу́гу? Про що почав мріяти птах? Чому?

Добери назву до другої частини тексту. Спробуй переказати початок тексту.

Поміркуйте, чи можна назвати цей текст літературною казкою. Доведіть свою думку.

ЗАХОДЬ, ЗАХОДЬ, СНІЖНА ЗИМОНЬКО

Андрій М'ястківський

ВІПАВ СНІГ

Вже осіпався горі́х,
на трави́цю іні́й ліг.
Я хоті́в спині́ти лі́то,
та зчині́вся бу́йний ві́тер*.
Я хоті́в спині́ти о́сінь –
хо́лод вігу́лькнув** з-за со́сон.
Я погрі́тися побі́г,
а тим ча́сом ві́пав сні́г.

* *Зчині́вся бу́йний ві́тер* – тут: повіяв сильний вітер.

** *Вігу́лькнув* – тут: з'явився.

Чи сподобався тобі вірш? Про яку пору в ньому розповідається?
Які ознаки приходу зими описано у вірші?

Петро Бондарчук

ЇХАЛА ЗИМА́

Ї́хала зима́

бі́лими кі́ньми

в бі́лих са́нях,

сама́ бі́ла-бі́ла.

Ви́їхала в по́ле,

а тут перестрі́ли її ві́три,

взя́лись за ру́ки.

– Не пу́стимо! – ка́жуть.

Посмі́хну́лась зима́.

– Пусти́ть мене́, – про́сить, –

а я вам насі́плю срі́бної поро́ші,

бу́дете гра́тися не́ю.

Пропусти́ли ві́три зи́му.

Ї́хала зима́

бі́лими кі́ньми

в бі́лих са́нях,

сама́ бі́ла-бі́ла.

Ви́їхала в доли́ну,

а тут її перестрі́ла рі́чка,

зашу́міла, зажебони́ла.

– Не пущу́! – ка́же.

Посмі́хну́лась зима́.

– Пусти́ мене́, – про́сить, –

а я тобі подару́ю кришталевий пала́ц,

бу́де тобі в ньо́му за́тишно.

Пропусти́ла рі́чка зи́му.

Ї́хала зима́

бі́лими кі́ньми

в бі́лих са́нях,

сама́ бі́ла-бі́ла.

Ви́їхала в село́, глядь,

а тут на не́ї вже ді́ти чека́ють.

– Зима́ і́де! Зима́ і́де! –
загука́ли ра́до.
– Ось хто мене́ чека́в! –
зраді́ла зима́.

Та й подарува́ла ді́тям:
круті́ гі́рки,
весéлі са́нки,
пру́дкі́ лі́жжі,
дзві́нкі ко́взані́.
Ще́ й ко́жного
за щі́чку вщипну́ла,
щоб черво́на бу́ла,
он як!

У вигляді кого змальовано зиму у вірші? Які образні вислови вжив автор для цього? Розкажи, якою ти уявляєш цю зиму.

Що вона подарувала дітям? Зачитай ці рядки.

Якби вам довелося створювати мультфільм за змістом вірша, які малюнки ви б намалювали?

Навчіться виразно читати вірш і проведіть конкурс на кращого читця.

За Василем Сухомлинським

ПРОТОПТА́ЛИ СТÉЖКУ

Уночі намелó багáто сні́гу. Вранці́ до шко́ли йшло́ тро́є діте́й – Юрко́, Миха́йлик і Ні́на. Ко́ло хат з’явля́лися лю́ди. Відкида́ли лопáтами сні́г, прокида́ли дорі́жки. Ось хати́на бабúсі Марі́ї. Вона́ живе́ одна́. Зупині́лися ді́ти бі́ля бабúсиного двóру.

– Як же бабúся до крини́ці вийде? – сказа́в Юрко́. – Сні́гу ж скі́льки!

– Дава́йте протопче́мо стéжечку від ха́ти до крини́ці! – пора́див Миха́йлик.

Ді́ти увійшли́ на бабúсине подві́р’я. Йшли́ по глибо́кому сні́гу. Від ворі́т до ха́ти йти́ бу́ло дúже ва́жко. А від ха́ти до ворі́т – тро́хи ле́гше. Пройшли́ два, три,

чотири рази. Протоптали стежку від воріт до хати і від хати до криниці.

Стомлені й радісні діти йшли до школи. Вони думали: ось бабуса Марія вийшла з хати. Побачила стежечки. Радіє...

Про кого розповідається в тексті? Як звали дітей? Чому вони зупинилися? Про що подумали? Що зробили діти? Поясни, чому діти радісні йшли до школи. Про що вони думали? Чи сподобалися тобі Юрко, Михайлик і Ніна?

Текст «Протоптали стежку» – **оповідання**.

Оповідання – це художній текст на певну тему, у якому персонажі – люди – дорослі і діти. Розповідаючи про їхні дії, характери, вчинки, автор підводить читача до певного висновку або основної думки, вираженої в оповіданні.

Леонід Глібов

ЗИМОНЬКО-СНІГУРОЧКО

Зимонько-снігурочко,
наша білогрудочко,
не верти хвостом,
а труси тихесенько,
рівненько, гладесенько
срібненьким сніжком!
Ми повибігаємо,
снігу накачаємо
кupu за садком,
бабу здоровенну,
уночі страшенну,
зліпимо гуртом.

Зробим очі чорнії,
рот і ніс червонії –
буде, як мара!
День і ніч стоятиме,
вовка проганятиме
з нашого двора.
Гляне ясне сонечко
в весняне віконечко –
бабу припече,
де й мороз той дінеться,
геть від баби кинеться,
з ляку утече!

До кого і як звертаються діти у вірші? Про що просять? Що хочуть зробити діти?

Знайди і прочитай, яку снігову бабу зліплять діти.

Чи сподобався тобі вірш? Вивчи його напам'ять.

За Галиною Бондаренко

СВЯТИЙ МИКОЛАЇ

Ще за свого земного життя Миколаї допомагав бідним і нужденним, а найперше – дітям. Тому його назвали Праведником.

Коли після смерті Праведник з'явився перед очі Творця, Бог звелів йому попросити щось для себе. Але Миколаї попросив лише одне – можливості і надалі опікуватися дітьми, всіма, хто потребує його допомоги. Так переповідали люди про життя та діяння Святого Миколая.

У день свого народження – 19 грудня – він кладє чємним дітям під подушку чи в черевічок гостінчик – «миколайчик», а нечємним – різочку... Отож усі діти намагаються бути чємними й чекають, коли Святий Миколаї подарунки принесе.

Про кого розповідається в тексті? Що саме? Що тобі було відомо про Святого Миколая раніше, а що є новим?

Інна Бевз

ЗАГАДКА

Ходить він завжди вночі,	в чобітки та у панчохи
має від усіх дверей ключі,	він кладє потішки,
знає, хто живе і де,	а нечємним – різки!
як себе щодня ведє.	Хто це? Швидко відгадай!
Чємним діткам, хоч потроху,	Це наш любий ...

За якими ознаками ти відгадав(-ла) загадку? Що дістається чємним діткам, а що – тим, хто бешкетує?

Які подарунки від Святого Миколая хотів би одержати кожен з вас? Запитайте про це одне одного і дайте відповіді.

Вивчи загадку напам'ять і загадай її вдома.

Максим Рильський

НОВОРІЧНА-НЕСКІНЧЕННА

Білий сніг, сніженьку,
постелі доріженьку
від хати до хати –
Новий рік стрічати.

Круг ялінки станемо,
на ялінку глянемо,
руки всі сплетемо
знову заведемо:

Білий сніг, сніженьку,
постелі доріженьку...

Хто до кого звертається у вірші? З яким проханням? Чому?
Чи сподобався тобі вірш? З яким настроєм його потрібно читати? Зроби розмітку вірша. Навчися читати його виразно.

Анатолій Камінчук

НОВОРІЧНЕ СВЯТО

На новорічне свято
зійшлося дітей багато:
в таночку під яліною –
Снігуронька з Калінкою,
Дід Мороз і коники,
ведмедики і слоники,

Малятко й Лис Микіта,
і вовчик Сіра Світа,
і Гавчик, і Мальвіна,
П'єро і Буратіно...
Вони в танку кружляють
і щастя всім бажають.

Про що розповідається у вірші? Хто завітав на новорічне свято?
Розкажи, ким ти будеш на новорічному карнавалі.

НА ЩАСТЯ, НА ЗДОРОВ'Я, НА НОВИЙ РІК!

За Іванною Савицькою

РІЗДВЯНА КАЗКА

У ліску, де колись росли опеньки, жили зайчики маленькі. Шубка на них була тепла та пухка, хвістик схожий на м'яча, вухка стирчать, очка блищать. Було всіх зайчиків п'ять.

Як прийшли Різдвяні свята, заметушилися зайчата.

Ось зайчиха порядкує, заєць надворі майструє, а маленькі зайченята обступили маму й тата, подають і помагають, як уміють і як знають.

Вже до свят усе готове. Печиво пухке, чудове... З маком жовті калачі, і великі, і малі. Кóржики, ще й паляниці – все з біленької пшениці.

Чобіток нових по парі заєць приволік для дару. П'ять новеньких козушків сам один пошити ввів.

– Ну, святкуймо! – каже мати. – Вже порá колядувати.

Обізвалась Сіра Спинка, наймалодша в них дитинка:

– Мамо, мамо! Де ж ялінка?

Каже мати:

– Ну, давайте подождімо! Кúцика в ярóк пошлімо. Він прудкий, тож за хвилинку з яру принесé ялінку...

Скóчив зайчик по доли́нці, нízько поклонівсь ялі́нці – і сюди, і туди, каже ніщечком:

– Ходи! Ой, ходи мерщій до нас, різдвяний звеселиш час.

Та ялі́нка не схотіла. Вся íнеєм заблистіла, золотими зі́рочками, кришталéвими сві́чками та сказа́ла на біду́:

– Не підú!

Кúчик як прибіг до хати, став рідні опові́дати, як в ярку́ ген у доли́нці він все клáнявся ялі́нці. Як вона́ уся блистіла, срі́бна, ясна, га́рна, біла... Кра́щої немає в снах, ні в ліску́, ні по хатка́х... Та ялі́нка не пішла...

Тож розу́мненькі зайці́ взяли швидко чобітки, ще й новенькі козушки́. А зайчиха паляниці́ із біленької пшени́ці, пиріжки́ і калачі́, що місіла уночі́.

Зайченята непомалу позбирали що попало і швиденько по сніжку скоком-боком – вже в ярку. Склали все те під ялінку, не марнують ні хвилинки. Веселенькі. Не дармують, на весь го́лос колядують.

А ялі́нка вся ясні́ться*, від і́нею аж іскри́ться. Го́мін лі́сом покоти́вся – Бог Предві́чний наро́дівся.

Про кого і про що розповідається у казці? Як описано зайчиків? До якого свята і як вони готувалися?

Чому зайчики святкували Різдво під ялинкою? Якою вона була? Розкажи, як готуються до Різдва у твоїй родині.

Андрій М'ястківський

СІЮ, ВІЮ, ПОСІВА́Ю...

Щовечора пе́ред Новім ро́ком (колісь Новий рік зустрі́чали 14 сі́чня) ді́дусь Демі́д навча́в Андрі́йка ще́д-рува́ти:

– Ще́дрий ве́чір, ха́то-світлі́це!
Сі́йся, роді́ся, жи́течко, пше́ніце!

Андрі́йко співа́в ра́зом з ді́дусе́м та уявля́в, як він при́йде із дзвіно́чком до дядь́ка Іва́на. По́тім до дядь́ка Юхи́ма і сам лу́нко, як дзвіно́чок, ще́друва́тиме. А йо́му за це дя́куватимуть, пригоща́ючи цукерка́ми, горі́хами. Він ще й посіва́тиме з пра́вої руки́:

* Ясні́ться – тут: сві́титься.

– Сію, вію, посіваю!

З Новім роком вас вітаю!

– Усе це дуже давнє, – зауважила мама.

– Хто давнє забуває, той теперішнього не знає, – сказав дідусь.

– Жито, пшениця теж давні, а щороку нові родять, – додав тато. І Андрійко тішився, що скоро підє щедрувати.

Чого навчав дідусь Демид онука? Які щедрівки співають діти? Що в них висловлюється?

Знайди у тексті і запам'ятай прислів'я. Спробуй пояснити його значення.

ЩЕДРІВКА

Прийшли щедрувати до вашої хати.

Приспів: Щедрий вечір, добрий вечір
добрим людям на здоров'я.

Тут живе господар – багатства володар.

Приспів...

А його багатство – золотії руки.

Приспів...

А його потіха – хороші діти.

Приспів...

Чи сподобалась тобі щедрівка? Що у ній говориться про господаря? Яке ж у нього багатство? А в чому його потіха?

Поміркуйте, чи справді це так.

ЗАСІВАЛЬНА

Хлопчик сіє пшеницю і промовляє:

Сійся, родіся,
жито, пшениця,
всяка пашніця.

На щастя,
на здоров'я,
на Новий рік,

щоб вам родило
краще, ніж торік!
Квасоля під стелю,
а льон по коліна,
щоб вам, господарю,
голова не боліла!

Які побажання висловлено у засівальній пісні?

З яким настроєм її потрібно читати?

Вивчи напам'ять щедрівку або засівальну пісню.

Засівальні пісні і щедрівки співають у Різдвяні свята. У них – вітання, добрі побажання господарям.

За Світланою Колядою

ОМЕЛЮХИ

1

Лютує мороз. Сьогодні так холодно, що маленькі школярі не пішли до школи. Оріся теж удома. Вона дивиться у вікно. Бабуся в хліві пореється. Нудно дівчинці самій. Он там, надворі, горобина червоними кетягами палає.

Аж ось налетіла зграйка омелюхів... Усю горобину вкрила. Гірні птахи! Груди в них рожеві. Голівки чубатенькі. Посвістують омелюхи, ягодами ласують. Оріся в долоньки плеще. До птахів озивається. От коли б вони прилетіли до неї! Та пташки на неї й уваги не звертають. Все їдять та їдять.

Дивиться Оріся, а вони мляві стають. Свистіти перестали. Раптом почали падати! Один, другий, третій... Усі попадали. Який догори лапками, який на бочок...

– Ой лишенько! – стривожилася Оріся, у вікно стукає...
Прийшла бабуся і заспокоює внучку:

– Все буде гаразд, – говорить. – Я їм допоможу. А ти спати лягай.

Прокінулась Оріся – півна світлиця омелюхів! На кімнатному лимонному дереві сидять. Очам своїм дівчинка не вірить. А посеред світлиці – порожній кошик! Що за дива?! Дві пташки на підвіконні сидять. Дзьобами у шибку стукають.

Підвелася Оріся з ліжка. На підлогу стала. А омелюхи – всі до вікон. З лимонного деревця злетіли. Об вікна стурбовано б'ються.

Оріся – знов до ліжка. Затіхла, чекає. Тільки очі з-під ковдри визирають. Сидять пташки біля вікон і не співають.

Вірішила Оріся випустити омелюхів. Заговорила дзвінким голосочком:

– Не лякайтесь! Я вас випущу! – Але пташки знову стривожилися.

Відкрила Оріся кватірку. Самá в куточку ліжка притіхла. Омелюхи – в кватірку! Один за одним, один за одним... Фур-р-р! Фур-р-р! Полетіли!

Увійшла бабуса і все пояснила. Мёрзлих ягід наковталися омелюхи. Дуже охололи їхні тільця. Від того птахів й попадали. Могли б і загинути. Але бабуса внесла їх у кошику до кімнати. Поки Оріся спала, омелюхи відігрілися.

– А ти, Орісенко, добре зробила, що омелюхів випустила. Пташки сумували б за лісом. А на горобину вони ще прилетять. Та й морози великі тримаються в нас недовго.

Про кого і про що розповідається в оповіданні?

Знайди і прочитай рядки, у яких розповідається: а) якими були омелюхи; б) що вони робили; в) що з ними сталося.

Чому омелюхи попадали? Як це пояснила бабуса?

Якою була бабуса? А Оріся? Доведи свою думку.

Яка головна думка оповідання?

Добери заголовки до частин оповідання. Перекажи одну з них.

Леонід Глібов – відомий український поет, байкар. Народився він на Полтавщині. Змалку любив природу, особливо квіти. Його навіть жартома називали «квітковий король».

Леонід Глібов був скромною людиною. Його товариші по службі навіть не здогадувалися про його талант віршувати.

Леонід Глібов любив дітей і написав для них багато творів: загадок, жартівливих пісень, віршів. Один із них «Зимонько-снігурочко» – ти вже знаєш.

Леонід Глібов

КОНИК-СТРИБУНЕЦЬ

(Байка)

У степу, в траві пахучій,
Коник, вдатний молодець,
і веселий, і співучий,
і проворний стрибунець
чи в пшениченьку, чи в жито,
досхочу розкошував
і цілісінькеє літо,
не вгаваяючи, співав.
Розгулявся на всі боки,
все байдуже, все дарма...
Коли гульк! – аж в степ широкий
суне злючая зима.
Коник плаче, серце мліє,
кинувся він до Мурав'я*:
– Дядьку, он зима біліє!
От тепер же згину я!

---

* *Муравей* – мурашка.

Чуєш – в лісі во́рон кря́че,
 ві́три бу́йніі гу́дуть?
 Поряту́й, пора́дь, земля́че,
 як це лі́хо перебу́ть!
 – Опі́знівся, небора́че, –
 одказа́в земля́к йому́, –
 хто коха́в життя́ ледя́че,
 неперели́вки тому́.
 Як же в сві́ті не раді́ти?
 Все круго́м тебе́ цвіте́, –
 ка́же Ко́ник, – пташкі́, кві́ти,
 лю́бе літе́чко на те.
 Ско́чиш на траву́ шовко́ву –
 все співа́в би та співа́в. –
 На таку́ веселу́ мо́ву
 Мураве́й йому́ сказа́в:
 – Проспіва́в ти лі́то бо́же, –
 вда́ча вже тво́я така́, –
 а тепе́р танцю́й, небо́же,
 на морозі́ гопака́!

Яким був Коник? Що він любив над усе?
 Чому так злякався Коник зими?

Яким був Муравей? Як ти гадаєш, чому він не допоміг Коникові? Подумай, кого мав на увазі автор, описуючи Коника і Мурав'я.
 Яка молдовська байка подібна до цієї? Хто її автор?

Навчіться читати байку «Коник-стрибунець» у ролях.

Байка – невеликий віршований або прозовий текст повчального змісту. Героями байки можуть бути тварини, рослини, предмети, які наділені людськими рисами.

Байка часто закінчується коротким висловом, у якому розкривається її головна думка, тобто мораль. Іноді така повчальна думка є початком байки.

Лєся Українка... Народілася вона більш як сто років тому. Синьоока, білява дівчинка з душею гордою і ніжною, серцем лагідним і чистим, характером сильним, волею незламною.

Свій перший вірш вона написала, коли їй було стільки, скільки зараз вам, – 9 років.

Життя Лєсі Українки склалося нелегко. В 11 років вона захворіла на туберкульоз кісток.

Дівчинка невимовно страждала, але мужньо боролася із хворобою.

Хвороба незламала мужньою дівчинки. Лєся самотійно навчалася, вивчила більш як десять іноземних мов, чудово грала на фортепіано, написала багато творів.

Ніжно любила вона дітей. Для них писала вірші, казки, оповідання.

Лєся Українка

ЯК ДИТИНОЮ БУВАЛО...

Як дитиною бувало
упаду собі на ліхо,
то хоч в серце біль доходив,
я собі вставала тихо.

“Що болять?” – мене питали,
але я не признавалась,
я була малою горда,
щоб не плакати, я сміялась.

Прочитай вірш. Про кого і що саме в ньому розповідається?
Яким була героїня вірша? Чи сподобалась вона тобі?
Чи була такою ж сильною, незламною автор вірша?
Вивчи вірш напам'ять.

ОЙ, ВЕСНА, ВЕСНА – ДНЕМ КРАСНА

Пісні, якими заклика́ли весну́, назива́ються **веснянками**. У народі їх ще називають **гаївки**, **маївки**, **шумівки**.

Коли́сь новий рік почина́вся з бе́резня. Весну́ зустріча́ли радісно: з піснями, та́нцями, іграми. Коли́ почина́ли та́нути снігі, дівча́та вихо́дили на па́горби і співа́ли пісе́нь. Вони́ запро́шували весну́ шви́дше поверну́тися. У народі це назива́ли закли́канням весні́.

– Ой, весна́, весна́, – днем красна́,
що ти нам, ве́сно, принесла́?
– Принесла́ я вам літечко,
щоб роді́лося житечко,
ще й озі́ма пше́ниця,
ще й черво́ні кві́точкі,
щоб кві́тча́лись ді́точкі.

Як у давнину люди зустрічали весну? Що принесла весна людям? Як побудована веснянка «Ой, весна, весна...»?

Прочитайте її як діалог дітей і весни.

Вивчи веснянку напам'ять.

Олександр Олесь

ВЕСНЯНКА

А вже я́сне со́нечко
припекло́, припекло́,
я́сно-щи́ре зо́лото
розлило́, розлило́.
На ву́лиці стру́мені
воркотя́ть, воркотя́ть.
Журавлі́ курлі́кають
та летя́ть, та летя́ть.

Засині́ли про́ліски
у ліску́, у ліску́...
Шви́дко бу́де зе́мленька
вся в ві́нкү, вся в ві́нкү.
Ой со́нечку-ба́течку,
догоди́, догоди́!
А ти, зе́мле-ма́тінко,
уроди́, уроди́!

Якою поет змальовує весну? На які ознаки весни він звертає увагу? Які образні вислови вживає?

ЖУРАВЛІ-ВЕСЕЛИКИ

Весна прийшла. На подвір'ї тихо. Тільки іноді налетить вітерець-пустунець, побавиться вербовим віттям та й далі полетить.

– Курлі-курлі! – раптом долинуло з височини. Тарасик підводить голову, вдивляється в небо.

А курлікання все ближчає. Ось уже видно в голубому небі рівненький трикутник.

– Діду, журавлі летять! – вигукує Тарасик. Дідусь прикладає руку до чола, дивиться.

– Повертаються з вірію веселики наші, – розгладжує вуса.

– А чому веселики? – дивиться на діда Тарасик. – Журавлі?

– Ні, навесні зовуть люди журавлів веселиками.

– А чому?

– Бо повертаються птахи додому і радіють вони, весело їм, що здолали даліку дорогу, що знову в рідних краях. І люди з ними радіють.

– Егей, веселики, привіт! – гукіє Тарасик.

Птахи ніби вчувають його вітання й у відповідь голосно курлічуть.

– А восени зватимуться вони журавлями, – продовжує дід. – Розлучаються вони з батьківщиною і журяться від того, що мусять летіти на чужину. Через те й журавлями звуться.

Про кого і про що розповідається в тексті?

Як змальовано прихід весни?

Чому тих самих птахів навесні називають веселиками, а восени – журавлями?

Прочитайте в особах розмову дідуся з онуком.

9 березня – день народження Тараса Шевченка. Ім'я цього великого українського поета і художника – славу і гордість українського народу – ти вже знаєш. Знаєш і деякі його вірші. А написав Тарас Шевченко їх дуже багато. Найперша його книжка віршів називалася «Кобзар». Тому поета часто називають Кобзарем, тобто народним співцем.

Тарас Шевченко

Світає,
край неба палає,
соловейко в темнім гаї
сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
степи, лани мріють,
між ярами над ставами
верби зеленіють.
Саді рясні похилились,
тополі поволі
стоять собі, мов сторожа,
розмовляють з полем.

Яка картина природи змальована у вірші? Розкажи про це, використовуючи слова вірша. Вивчи вірш напам'ять.

Тарас Шевченко

У нашім раї на землі
нічого кращого немає,
як тая мати молодая
з своїм дитяточком малим...
Тепер їй любо, любо жити.
Вона серед ночі встає,
і стереже добро своє,

і дожидає того світу,
щоб знов на нього
надивітись,
наговорітись.

Про кого розповідається у вірші?
Яке добро стереже мати?

За Оксаною Іваненко

ЯК ТАРАС УЧІВСЯ В ШКОЛІ

Про школу першим завів розмову дід.

– *Що в голові є, то довіку твоє*, – сказав він. – Час уже Тараса до дяка в науку віддати.

– Та чи не мале ще? – озвалася тихо мати. Але батько підтримав діда:

– Нічого, хай змалку вчиться. *Що вмітиме, того за плечима не носитиме*.

Тарасові було і цікаво, і трохи боязко йти до школи. Він не раз бігав під її вікнами і чув, як учитель, дяк Совгир, гучним голосом проказує:

– Аз-бу́ки*! Аз-бу́ки!

А за ним хлопці всі хором:

– Аз-бу́ки! Аз-бу́ки!

А інколи чути було плач і зойки, і дядькі, підморгнувши один одному, кажуть:

– Ач, як дяк березовим пером випи́сує!

Непосидючий, цікавий до всього, Тарас відчував до науки велику охоту, хоч і важка була ота наука! Хіба що розуміли хлопці в тих словах, які повторювали за дяком? А до того ж незрозумілі слова підкріплювалися ремінним батіжком, що вісів на стіні, та дяківськими штурханами. Така вже тоді була наука, що без різки й слова не навчиш.

– Нічого, – підбадьорював дід, – *доки не наму́чишся, до́ти не на́учишся*.

– Краще вже вивчити швидше, – вирішив про себе Тарас. І цікаво, що ж далі буде?

---

* Аз, бу́ки – старі назви букв А, Б.

Він скінчив Азбуку раніше за інших. Прийшов додому щасливий і гордий.

– Казав дяк, – звернувся до батька, – що вже Часослов треба.

– Отакé! – сплеснула рука́ми Катру́ся. – Ма́мо! Та́ту! Наш Тара́с усіх випередив! Он Іва́н Бонда́ренко й полові́ни ще не вівчив.

– Так це ж треба кашу варіти, дякові нести, – заклопоталася ма́ти. – Ох, ти ж мій школя́рику вче́ний!

Вра́нці і ма́ти, і Катру́ся, і Яри́нка диві́лися, як обере́жно і серйо́зно ніс Тара́с заго́рнутий у бі́лу хусти́ну го́рщик мо́лочної ка́ші. У кишéні штанці́в бря́зкало кі́лька мідякі́в і стирча́ла дере́в'яна ло́жка. І ка́ша, і гро́ші бу́ли нагоро́дою вчи́телеві, яка́ нале́жала при зми́ні книжо́к: Азбу́ки на Часосло́в, Часосло́ва на Псалти́р*.

– Тара́с кашу́ прині́с! Тара́с кашу́ прині́с! – загомоні́ли школя́рі. Тара́с пе́рший між ні́ми бу́в геро́єм тако́го урочи́стого дня.

Совгі́р сьо́годні ні́кого не бив. Го́рщик поста́вили на сто́лі, і всі́ учні́ повийма́ли з кишéнь ло́жки.

– Ї́жте Тара́сову кашу́, – засмі́явся Совгі́р, – а ти їх, Тара́се, лупцю́й по рука́х, що не вчи́лися так, як ти.

Усі́ засмі́ялися... Го́рщик швидéнько спорожні́в. Тоді́ Совгі́р ві́ніс го́рщик на подві́р'я і поста́вив на сере́дині.

– Ну, хто влучи́ть? – спита́в дяк, і всі́ хло́пці поча́ли жбу́рляти в го́рщик па́лки, по́ки Іва́н Бонда́ренко не влучи́в і не розби́в.

– А тіка́й, та́кий-ся́кий, а ви, хло́пці, лови́ть та до́бре намні́ть ву́ха, – закрича́в Совгі́р.

Та Іва́н, як почу́в та́кий на́каз, дре́мену́в так, що й ду́ху вми́ть не ста́ло.

– А чо́го це так ро́блять? – спита́в Тара́с удо́ма. – І ка́шу несу́ть, і го́рщик б'ю́ть, і ву́ха мну́ть?

Наві́ть дід зни́зав плечи́ма.

– А хто його́ зна́є, звідки́ зви́чай та́кий пішо́в...

– От кінча́й Часосло́в шви́дше, – сказа́ла ма́ти, – то я ще ка́ші наварю́.

---

* Часосло́в, Псалти́р – богослужбові книги з текстами релігійних пісень і молитов.

Такий добре вчився Тарас – нічого не скажеш.
– Добрый козак буде, – радів дід. – І до науки мастак*...

Хто є головним героєм твору?

Яким зображено діда Тараса? Яка роль дідуся в дитинстві Тараса? Як він пояснював необхідність учитися? Прочитай народні вислови, які це підтверджують.

Як навчався Тарас у школі?

Якими були порядки у старій школі? Що тобі особливо не сподобалося? А що зацікавило?

Як сказав дід про свого внука Тараса? Знайди і прочитай рядок про це. Як ти думаєш, чи здійснилася мрія батьків і діла щодо свого сина і внука? Підтверди свої міркування.

ОДВІЧНІ ЦІННОСТІ

За Миколою Романікою

ЯК ХЛІБ ХОДИТЬ

Бабусина хата для Оленки – наче музей. Чого тут тільки немає! Лежать у миснику давні дерев'яні ложки, стоять мальовані глечики і макітерки. На хаті Оленка побачила стареньку прядку з грібеном і веретеном, а на горіщі – почорнілу від часу дубову діжугу.

– Бабуню, а навіщо тобі ця діжка? – спитала Оленка.

– О, вона і мене, і твого дідуся, і твою маму, і дядька, і тітку – весь наш рід годувала.

– А мене своїм хлібцем вона може пригостити? – поцікавилась Оленка.

– Звісно, може. Вона щедра...

Увечері внесла бабуса діжугу до хати. Старанно вимила й замісила в ній тісто. Потім накрила діжугу, щоб тісто підходило. А вранці ще раз вимісила тісто й почала розпалювати в печі вогонь. Коли дрова згоріли, бабуса наготувала дерев'яну лопату. Тим часом тісто так підійшло, що почало навіть виповзати з діжки. Бабуса брала його, спритно ліпила буханці і на лопаті саджала в піч. Потім затулила піч заслінкою і сказала:

---

* *Мастак* – *тут*: майстер, maestro.

– Ну, Оленочко, як підé хліб по хаті, то, вважай, на стіл про́ситься.

Оленка сіла на ослінчику і стала чекати, що невдóвзі буханці з пéчі самі ви́котяться.

Мина́в час, а заслі́нка і не зворухне́ться, ті́хо-ті́хо за не́ю.

– Бабу́ню! – гукну́ла в прочі́нені двéрі Оленка. – А чо́го ж буханці про се́бе зна́ти не да́ють?

– Як-то не да́ють? – ступі́ла на порі́г бабу́ся. – Он який смачний дух ко́титься від них і по хаті, і подві́р'ям, і горо́дом. Пішо́в наш хлібе́ць, пішо́в...

Бабу́ся простели́ла на ла́ві рушні́к із ви́шитими пі́внями, дістава́ла золотáві буханці й злегéнька вмивáла їх водо́ю. Вона́ кла́ла буханці на рушні́к і прика́зувала:

– Хлі́б, Оленко, мандру́є і по землі́, й по моря́х-океа́нах, і в ша́хти спуска́ється, і з космона́втами до зіро́к зліта́є... Він си́ли лю́дям дода́є. Тому́ й найдоро́жчий за все на сві́ті.

Про кого і про що розповідається в оповіданні?

Якою була бабусина хата?

Що розповіла про діжу бабуся? Про що попросила Оленка?

Як бабуся пекла хліб? Зачитай уривок про це.

А ти бачив(-ла), як печуть хліб?

Що означає вислів *як піде хліб по хаті*? Чи зрозуміла його Оленка?

Як бабуся складала спечений хліб? Що приказувала?

Як бабуся ставилася до хліба? З чого це видно?

На скільки частин можна поділити оповідання? Поділіть і доберіть заголовки до кожної частини. Одну з них перекажіть.

За Ярославом Музиченко

Вели́кдень – найсвітлі́ше, найраді́сніше свя́то украї́нського наро́ду. До ньóго готу́ються заздалегі́дь: упродóвж Велико́го по́сту очища́ють ду́шу й ті́ло. А в оста́нній пе́ред Вели́коднем ти́ждень, що зве́ться Чі́стим, або Бі́лим, святко́во приби́рають ха́ту. У передде́нь свя́та печу́ть паски́, готу́ють до свя́чення тради́ційні стра́ви: крашанки́, шінку, ковба́си.

Після Служби Божої, покуштувавши свячених страв, старші лягають спочити, а молодь гуляє – на вигоні біля церкви виводять великодніх веснянок. Дітлахі ж на Великдень грають одне з одним навбітки крашанками.

Що нового ти довідався(-лась) про Великодне свято, а що було відомо раніше?

Розпитайте одне одного, як хто святкує Великдень.

Марія Хоросницька

НАВБІТКИ

Сіли діти у кільце,
в кожного в руках яйце.
Марті випало на славу
розпочати цю забаву.
Дуже мілу, престару
Великодню гру.
Ходить дівчинка кільцем
і постукує яйцем...
Що не стукне –
трісь і трісь, –
яйця тріскають чиїсь...
Мартине ціле, тверде –
Марта радо далі йде...

Стук-стук-стук...
І раптом – хресь!
Гру продовжує Петрусь.
Стукнув всього разів три
і так само вийшов з гри.
За Петром пішов Максим,
декілька дівчат за ним...
В Олі писанка ціла,
Оля в гри перемогла!
А тепер, відомо всім,
всі за стіл до Олі в дім –
їсти яйця, все, що є...
Просить той, хто виграє.

З якою народною дитячою грою ти ознайомився(-лась), прочитавши вірш? Спробуй розповісти правила цієї гри.

За Олегом Буценом

ЗАРАЗ

Цікавою була Марінка, все їй треба знати. Почує якесь нове слово – неодмінно спитає, що воно значить. Пояснять їй раз – і запам'ятає.

Та трапилось Марінці одне слово, яке вона ніяк не могла зрозуміти. А слово те звичайнісіньке: «Зараз». І якби через нього не стався один прикрий випадок, Марінка, мабуть, і досі б його не зрозуміла. А трапилось от що.

Прокінулась Марінка в неділю, сяк-так одяглась і давай ба́витись ляльками. Ма́ма ка́же їй:

– Ти, доню, спёршу лі́жко застели́, вмийся, а тоді вже гра́йся.

А Марінка на те:

– За́раз, маму́сю, – і зно́ву грається.

І скі́льки разів не повто́рювала їй ма́ма сво́є проха́ння, вона́ все сво́є: за́раз та за́раз.

«Напе́вно, не розумі́є дочка́ цьогó сло́ва», – поду́мала ма́ма. От і ка́же чолові́кові:

– Мо́же, сьогóдні по́їдемо до зоопáрку? Погóда чудóва. Давно́ вже там не бу́ли.

Як почу́ла те Марінка, так і закрути́лась по кімна́ті дзи́гою.

– Ой, ма́мочко, як до́бре ти наду́мала! Ну́мо швидше сні́дати і по́їдемо.

– За́раз, – відказáла спокі́йно ма́ма і пішла́ до ку́хні.

Не сиді́ться Марінці́ в кімна́ті, і вона́ на ку́хню пода́лась.

– Маму́сю, ми скóро бу́демо сні́дати?

– За́раз, доню, – зно́ву відпові́дає ма́ма і да́лі по́рається бі́ля плити́.

Бі́гає Марінка з кімна́ти в ку́хню, то попрóсить ма́му пла́ття ви́прасувати, то бант зав'язáти. А ма́ма на те: за́раз та за́раз. При́кро ста́ло Марінці́, розру́мсалась.

– Чогó це ти пла́чеш? – пита́є в не́ї та́то.

– Я ма́му сті́льки разів проси́ла, а вона́ все відпові́дає, що за́раз, і нічо́го не ро́бить...

– А я чув, що «за́раз» – це «по́тім».

– Хто ж то́бі таке сказа́в? – диву́ється Марінка.

– А тво́є неза́стелене лі́жко, розки́дані лялькі́, непри́брані звéчора фа́рби...

Подиви́лась навко́ло Марінка, ви́терла слё́зи і сказа́ла:

– Я, тату́сю, за́раз..., за́раз усе́ приберу́.

І швидéнько все прибра́ла.

Отáк і зрозумі́ла Марінка те «за́раз». А як зрозумі́ла, то й ма́ма вже не барі́лась: посмі́хаючись, пода́ла сні́дати, і незаба́ром усі́ по́їхали в зоопáрк.

Про кого розповідається в оповіданні? Якою була дівчинка? Як мама навчила Маринку виконувати все вчасно? Чи зрозуміла Маринка значення слова *зараз*? Проілюструй свою відповідь уривком з тексту.

За Дмитром Ткачем

МОЯ МАМА

Задали нам у школі написати твір про своїх батьків. Не знаю, хто що напише, а мені про свою маму написати, мабуть, найважче. Вона – учителька. Тож мені доведеться вчителю писати про вчителя. А сама ж я тільки учениця...

Сказала я мамі, що мені треба про неї написати. А вона – у сміх:

– Ну, от і добре. Побачу, скільки ти граматичних помилок зробиш...

Просто біда мені з моєю мамою. Що не напишу, а вона відразу: «А де кома? Отут перед *а* треба кому ставити... А де твій знак питання?»

Тоді я замислилася. Подумала: нічого не писатиму про маму. Краще про тата. Він бригадир на взуттєвій фабриці. Все-такі робітнича професія... І тато не питатиме, де мої коми. Отак замислилася та й сиджу.

Коли раптом дзвінок. Мама відчинила двері, а я бачу, як вона змінилася на виду.

– Володя?.. Яременко?.. – питає.

А на порозі стоїть ставний льотчик з букетом квітів. Він каже:

– Так, це я, Оксано Семєнівна. Ваш учень, колишнійшибайголова Володя Яременко.

Поцілував маму і дав їй квіти.

– Та який же ти дорослий став, – каже до нього мама і запрошує в кімнату. – А слово *знання* тепер з двома «ен» пішеш, – жартує мама, – чи з одним?

А в самої сльози радості на очах.

– З двома, – сміється льотчик. – Ви мене не тільки цього навчили. Очі на світ відкрили, дали путівку в життя! Та й не тільки мені... Ви ж моя перша учителька.

Потім ми сиділи за столом: пили чай з пєчивом.

Я тільки дивилася на них і слухала.

А вони все згадували й згадували... Про Льоню Ушакова, який став геологом. Про Степана Кучеренка, той плаває на кораблі. Про Вальку Чайку. Вона – медсестра. Лаврін Хоменко подався вчитися на гірничого інженера. Ніна Салій закінчує залізничний технікум...

Звісно, я нікого з них не знаю. Але починаю розуміти, скільки ж тоді мамі довелося з усіма працювати, щоб, як каже цей льотчик, дати їм «путівку в життя».

Тепер я збагнула, що вчитель навчає не тільки мови, історії, географії, а й любові до професії. Як моя мама. Так, учитель дає нам путівку в життя! От про це й треба написати...

Чому дівчинка все-таки вирішила писати твір про маму?

Як ти розумієш вислів *дати путівку в життя*? Кому дали її вчителі?

Склади усну розповідь про свою маму.

КРАЙ, У ЯКОМУ ТИ ЖИВЕШ

Микола Сингаївський

Батьківщино, земле рідна,
земле сонячна і хлібна,
ти навік у нас одна –
наша отча сторона.

Ти, як маї, найрідніша,
ти з дитинства наймиліша,
ти і взімку найтепліша –
наша отча сторона.

Які слова дібрав автор, щоб передати свою любов до Батьківщини? Зачитай їх.

Зроби розмітку вірша і навчися виразно читати.

У РІДНОМУ КРАЇ

Одна Батьківщина, і двох не буває,
місця, де родилися, завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
той долі не знайде в житті.

Тут мамина пісня лунає і нині,
її підхопили поля і гаї.
Її вечорами по всій Україні
співають в садах солов'ї.

І я припадаю до неї устами,
і серцем вбираю, мов спраглий води.
Без рідної мови, без пісні, без мами
збідніє, збідніє земля назавжди.

Як поет ставиться до рідного краю? З чого це видно?

Якими рядками висловлено головну думку вірша?

За Марією Познанською

НАША СЛАВНА УКРАЇНА

21 серпня 1991 року Україна стала незалежною державою. Збулася мрія нашого народу. Тепер ми творимо свою державу, закони, національну культуру.

В Україні живуть українці, росіяни, білоруси, угорці, румуни, поляки, молдовани та інші народи. Усі вони в нашій державі мають однакові права.

Україна дуже багата. У нас є вугілля, залізо, золото, газ, нафта. На полях нашої Батьківщини зріють пшениця, жито, кукурудза, гречка, наливаються соком кавуні, діні, виноград, яблука, груші, сливи.

На півдні нашу країну омивають теплі моря – Чорне й Азовське. Є в нас і гори – Карпати і Кримські, є ріки, озера.

Багата і прекрасна наша земля, чудові люди живуть на ній. Немає кращої землі, ніж рідна.

Що нового ти дізнався(-лась) з тексту, а що тобі було відомо раніше? Яка головна думка тексту?

ПРАПОР

Прапор – це державний символ,
він є в кожній державі.

Це для всіх – ознака сили,
це для всіх – ознака слави.

Синьо-жовтий прапор маєм:
синє – небо, жовте – жито.
Прапор цей оберігаєм,
він – святиня, знають діти.

Наталка Поклад

ГЕРБ

Наш герб – тризуб,
це воля, слава й сила.
Наш герб – тризуб.
Недоля нас косила,

та ми зросли, ми є,
ми завжди будем,
добро і пісню
несемо ми людям.

Яким настроєм сповнені прочитані тобою вірші? Про що в них йдеться? Що тобі відомо про символи України?

Один з віршів вивчи напам'ять.

Ольга Хорошковська

ПРО КИЇВ – СТОЛИЦЮ УКРАЇНИ

Учні другого класу збиралися на екскурсію в столицю України – Київ.

Василько запитав свого батька:

– Тату, а чим славиться Київ?

– Чим славиться? Мабуть, своєю красою – зеленими парками, широким Дніпром, золотими банями церков, висотними будівками.

– А чим ще?

– Чудовим метро, яке з'єднує далекі райони міста і його частини, що лежать по обидві сторони Дніпра.

– А ще? – допитувався Василько.

– Своєю центральною вулицею, яка звється Хрещатик, і Майданом Незалежності, своїми музеями і старо-

винними соборами: Софіївським, Михайлівським, Печерською лаврою.

– І все? – не відставав допитливий Василько.

– Ні, не все. Мабуть, людьми – привітними, працьовитими, доброзичливими.

– Мені Михайлик говорив, – повідомив Василько, – що в Києві є багато університетів, театрів, музеїв. Це правда?

– Так, правда. І вони відомі не лише у Києві, а й у всій Україні.

– А ще що відоме?

– А ти чув про гігантські літаки «Антей» і «Мрія»? Їх знають у всьому світі. Інших таких нема. І виготовляють їх у Києві на заводі «Авіант».

– Як цікаво! – замислено сказав хлопчик. – Я хочу поїхати до Києва, щоб усе це побачити.

– Ну, все ви не побачите, бо Київ – величезне місто. Але київські вулиці, метро, Дніпро, собори – обов'язково побачите.

Що про Київ дізнався Василько від батька?

Хто з вас був у Києві і може розповісти про місто?

За Василем Сухомлинським

БЕЗ БАТЬКІВЩИНИ ЖИТТЯ – НЕ ЖИТТЯ

Журавлик народився на березі лісового озера. Підріс, полюбив рідну землю. Але настала осінь і наближалася зима.

Журавлик пристав до зграї інших журавлів і полетів далеко на південь. Там вічне літо, теплі води, яскраве сонце. У лісах зелені, сині, голубі папуги співають.

А наш Журавлик прилетів, роздивився навколо і засумував. Ніщо його не радує – ні пташині пісні, ні привітне сонце.

Одного разу підлетів до Журавлика Зелений Папуга і запитав:

– Чого сумуєш? Чом гнізда не мостиш, журавлят не виводиш?

Мовчить Журавлик, нічого не відповідає, тільки на північ поглядає.

Раптом насторожився, прислухаючись до чогось. Здалеку долинув журавлиний клич:

– Пора в дорóгу!

Змахну́в Жура́влик крильми́.

– Куди ж ти лети́ш? – здивува́вся Зелений Папу́га. – Аджé там холо́дно. Поживéш кілька місяців та й зно́ву до нас поверне́шся. І що там хоро́шого на тво́й холо́дній півночі?

– А хоро́ше те, що я там наро́дився, – відпові́в Жура́влик. – Там мо́я батьківщи́на. А без батьківщи́ни житт́я – не житт́я.

Сказа́в це Жура́влик і полеті́в, доганя́ючи своїх товари́шів.

Ти прочитав(-ла) текст. Визнач, це – оповідання чи казка? Яка? Доведи правильність своєї відповіді.

Хто герої твору? Чому засумував Журавлик?

Чого не міг зрозуміти Зелений Папуга?

Що відповів Журавлик Зеленому Папузі? Чи можуть бути ці слова головною думкою тексту?

Платон Воронько

ОБЛІТА́В ЖУРАВЕ́ЛЬ

Обліта́в жураве́ль
сто морі́в, сто земе́ль,
обліта́в, обході́в,
кри́ла, но́ги натруді́в.

Ми спита́ли в журавля́:

– Де найкра́щя земля́?

Жураве́ль відповіда́є:

– Кра́ще рідно́ї – нема́є!

Яка головна думка висловлена у вірші? Чи збігається вона з головною думкою попереднього тексту?

Зроби розмітку вірша і навчися читати виразно.

ЗМІСТ

МОВА І МОВЛЕННЯ. ПРАВОПИС	4
ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО У ТРЕТЬОМУ КЛАСІ	4
СЛОВО, ЙОГО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	20
СЛОВО – ЧАСТИНА МОВИ	35
Іменник	37
Змінювання закінчень (форм) іменників	45
Прикметник	80
Числівник	89
Займенник	93
Дієслово	100
Прислівник	118
СИНТАКСИЧНІ ВІДОМОСТІ	122
ЧИТАННЯ І РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ	135
УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ	135
Дитячі пісні – колискові, забавлянки, потішки	137
Скоромовки	139
Загадки	140
Прислів'я і приказки	141
Українські народні пісні	143
Українські народні казки	143
ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	146
Здрастуй, осінь	146
Заходь, заходь, сніжна зимонько	154
На щастя, на здоров'я, на Новий рік!	160
Ой, весна, весна – днем красна	168
Одвічні цінності	173
Край, у якому ти живеш	178

Навчальне видання

Ольга ХОРОШКОВСЬКА
Оксана ПЕТРУК

УКРАЇНСЬКА МОВА

для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням молдовською мовою

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор Л.Л. Кирієнко
Художній редактор І.Б. Шутурма
Коректор О.А. Тростянчин

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 14,904.
Обл.-вид. арк. 14,45. Тираж 164 пр. Зам. № .

Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк ТДВ «Патент»
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4078 від 31.05.2011